

מאמר יסודות האמונה

נערך ונכתב ע"י הרב מאיר שמעון עשור
לתגובות: meir@ynrcollege.org

הוצאה לאור ע"י: בית הוראה ובית הדין
שערי הלכה ומשפט 2873*

תוכן עניינים

ב	משמעות וגדר האמונה בה'
ו	התייחסות חז"ל לאמונה כשורש כל תרי"ג המצוות
ט	האמונה בה' - מצוות עשה
יט	עקרי האמונה
כ	מניין העיקרים
כד	עקרי האמונה על פי הרמב"ם
לד	נוסח אני מאמין בסידורי התפילה
לה	הפיוט יגדל אלוקים חי
לח	עקרים לפי דברי חז"ל בתלמוד
לט	ששת היסודות המגבשות את האמונה באל
מא	האירועים המכוננים עליהם מבוססת האמונה
נא	התבוננות בבריאה
נב	התבוננות באותות והמופתים שנעשו עם ישראל:
נט	אמונה וקבלה מחכמים:
סא	אמרות רבותינו בדרכי האמונה הלכה למעשה
סט	האמונה שהעולם עומד על לימוד תורה
עז	הציווי לעסוק בתורה מאיתו יתברך
עח	ממצוות האמונה להכיר לזכור ולהודות בשוב ה'
פא	עשר הזכירות שחייב אדם בכל יום

משמעות וגדר האמונה בה'

משמעות המושג "אמונה" היא התייחסות רגשית חיובית בעלת עוצמה, מצד האדם המאמין, למציאות נכספת. מציאות אשר ניתן לחוש את נוכחותה בנפש, ברגש ובעיצוב תפיסת העולם. אולם אין להשיגה בשכל, ובחשיים הגשמיים בהיותנו נבראים.

מוכרת האמרה "במקום שנגמר ההיגיון שם מתחילה האמונה" פרושו של דבר שהאמונה אינה מבוססת על רכיבים הגיוניים בלבד כי אם על רכיבים רוחניים, הטמונים בנשמת האדם, שאינם תואמים בהכרח להיגיון. אם כן איך נבין את האמרה? הלא בכל זאת אנו מתבססים על מציאויות שונות והגיוניות באמונתנו ואיננו מאמינים דווקא במציאות שאינה יכולה מבחינה הגיונית להתקיים כלל.

נראה כי במציאות בה קיימת התנגשות בין ההיגיון לבין האמונה בה', האדם המאמין לא יסתפק ביסודות מרכיבי ההיגיון בלבד, אלא ישתמש בכוח האמונה (במצבים אלו הנטייה האנושית לומר "אני מאמין למרות שאיני מבין").

אפשר להסביר את האמרה גם באופן הבא: מידע שניתן ללמוד, לחקור ולאמת אותו בוודאות, הגיוני שנלמד ונחקר לעומקו באמצעות השכל וההיגיון האנושי, הוא הקוטב הקיצוני של האמונה.

לעומת זאת מידע שאין לנו כבני אדם את הכלים לרכושו (בהיותנו נבראים, בצורתנו הנוכחית) ואיננו מסוגלים לחקרו ולהגיע להבנה קוגניטיבית במהותו, כמו למשל חקר האלוקים, אנו נחקר רק ברצונו התכליתי בלבד (הרצון המוגבל לעשייה מסוימת), המתבטא במעשיו

1 ה"אבי עזרי" בחלכות תשובה. שם כבר הביא עוד מקורות. הוא מספר שהוא שאל את הגר"י למה למצוה זו קוראים "אמונה" ולא

"דיעה" והא ענה לו שהוא שאל כבר את אבא שלו הגר"ח, והגר"ח ענה כי "במקום שנגמר השכל מתחיל האמונה". ההנחה שהתכוון

שאיננו מסוגלים לתפוס שם.

בבריאה. כלומר לפי מעשיו נדע שרצונו היה לעשיית המעשה כפי שהוא, בבחינת סוף מעשה מעיד על רצון שבמחשבה תחילה.

אסור לחקור במהותו ולא ברצונו הבלתי בעל תכלית (הרצון האין סופי המופשט שנעלם מאתנו), ידנו אינה מגעת מעבר לרצון התחליתי בלבד כנ"ל ולכן עד שם הותר לנו לחקור. וממקום זה, סיום יכולתנו להבין ולחקור בשכל האנושי, שם מסתיים תפקידו של ההיגיון ושם נקודת ההתחלה של האמונה.

האמונה מוטמעת באנו כיהודים משחר נעורינו כקבלה מאב לבן ומאבותינו לדורותיהם דרך המסורת המשפחתית חברתית ודרך לימודה בספרי הקודש.

בספר "במאורות האמונה"² דן הרב בשאלה מהי האמונה. "האמונה אינה לא שכל ולא רגש, אלא גילוי עצמי היותר יסודי של מהות הנשמה" "צריך לדעת שאי אפשר לפנות אל השי"ת בשום שכל ובשום רגש, וקל וחומר בשום חוש, כי אם באמונה לבד, ותפילה היא אמונה, ויראה ואהבה הנם גם כן גילויים של האמונה".

"ומה שאומרים חוש האמונה או רגש האמונה, וקל וחומר אם נאמר מדע האמונה ושכל האמונה, הם דברים של שמות מושאלים לבד, כי עצמות האמונה אינה שום דבר מהם, כי אם עליונה מכל אלה שאין בה מחסור מכל, שכוללת באחדות ושלמות עליונה את התמצית היותר מובחר וחזק מכל הנ"ל".

"אמונה במובן האמיתי, היא קבלת עול מלכות שמים. קודמת למצוות, קבלת עול מלכות שמים. היסוד לכל המצוות הוא אמונה".

2 מאורות האמונה (נתיבה חוב' כ"ג, א' אלול, תרפ"ח), הרב צבי יהודה קוק זצוק"ל (הראי"ה), (מאמרי הראי"ה, עמ' 70)

3 הראי"ה, (מתוך שיחות הראי"ה, לימוד תורה ב')

"אמונה היא לימוד. יש ללמוד, לשנן ולחזק בקרבנו את יסודות האמונה, עד שתהיה להכרה וידיעה שלמה באדם כולו בכל נשימת חייו, ומתוך כך היא מתגלה בשכלו, ברגש ובשאר חושיו"

"גדר האמונה בכללה היא, שאמתת העניין הנודע קבועה בקרבו, לא מצד הידיעה לבדה, כי אם מצד מנוחת הנפש כשהוא מקבל אותה בקבלה שלמה, מבלי שישתער בו מאומה נגד זה".

האמונה היא סוד ה' ליראיו. יש מחז"ל שהגדירו את האמונה כסוד שגלוי רק לאדם ביחס לאלוקיו והוא כמוס לכל באי עולם ומוטמע בלב האדם המאמין בהוויה בלבד. כדברים האלו כתב רבי קלונימוס קלמן הלוי אפשטיין זצוק"ל, "סוד ה' ליראיו",

צריך להבין מה זה סודות התורה ? אין לומר שהכוונה על חכמת הקבלה מאחר ולשון סוד הוא דבר שאינו גלוי לאחרים, והלא כל כתבי הקבלה מצויים הם וניתנים ללמידה אם כן אין זה סוד.

סוד הוא דבר שאינו ניתן לגילוי. ברצוני לומר, שההבנה באלוקות שהוא היה הוה ויהיה והוא עיקר ושורש של כל העולמות, אינה נתנת להעברה. כל אדם משער לעצמו באופן אישי את השגת האלוקות לפי רוחב שכלו ודרגת לבבו. ככול שהאדם מזכך עצמו יגיעות הרבה להשיג, כך ישיג בשכלו ויזדכך יותר ויותר, ומה שמשיג דרגה ומעלה גבוהה באלוקות, זה אי אפשר לגלות או להעביר לשום אדם מה שהוא חש תוך עמקי לבו ומצייר בשכלו. אין לנו כלים ויכולת להעביר את חווית שלמות האמונה שבלב, את חווית שלמות האמונה בראיית השכל.

על כן זה נקרא סוד כי הוא סוד באמת, שאי אפשר לגלות לשום אדם מה שהוא אצלו בנקודת הלב והמחשבה, רק כל אדם מבין לפי יגיעתו והזדככות חומרו.

4 הראי"ה, (עולת ראייה חלק א, ירושלים, תשמ"ה עמי שמ"ו)

5 הראי"ה, (מאמרי הראייה, ח"א, עמי 74)

6 רבי קלונימוס קלמן הלוי אפשטיין זצוק"ל, בספר מאור ושמש (פרשת וארא)

7 תהלים כה, י"ד.

ומה שאדם משיג יותר השגת אלקות בכלל ובפרט, דהיינו שבא למדרגות גדולות בהשגות אלהות על ידי הזדככות (הפיכה לנקי, היטהרות) יותר, לזה האדם קשה יותר לפרש ולגלות מצפוני לבו לאחרים כי יש לו יותר בלבו ובמחשבתו אשר אי אפשר לגלות ולפרש מצפוני לבו, וזהו סוד ה' ליראיו, רצה לומר שנשאר תמיד אצלם בסוד, שאי אפשר לפרש, שמה שאדם יותר ירא שמים הוא יותר אצלו אלוקותו יתברך בסוד יותר, אשר אי אפשר לגלות מצפוני לבו, ואי אפשר להבין ממנו פחותי הערך או חסרי האמונה, גודל ההשגות שהשיג מאלוהותו יתברך.

העולה מהדברים שכול שאדם עולה במעלות האמונה, חווה הוא את ההווה בדרגה יותר זכה ומבין ורואה בעיני שכלו את רצונו יתברך בזכות ובבהירות יותר, דבר המעורר ומפיה בנפשו חיים ואהבה אליו יתברך. אדם גבוה רוחנית, שואף את רוחניותו ואמונתו מרום המעלות. האדם הנמצא בדרגה קודמת לזו לא יוכל להבין את גודלה והיא נחשבת לגביו כסוד. לנו כבני אדם אין את הכלים להעביר את החוויה של מעלה גבוהה זו. ולכן הרב מכנה את האמונה כ"סוד".

המהר"ל מפראג זצוק"ל⁸, כותב על האמונה שהיא העיקרית בכל המצוות ופעולתה הדבקות בה' "ואמר" בא חבקוק והעמידן (את כל המצוות) על אחת (העיקרית), שנאמר⁹ "וצדיק באמונתו יחיה", ודבר זה כי ענין המאמין הוא (פרוש פעולתו) מוסר עצמו אליו יתברך ובוטח בו ואינו סר מן השם יתברך כלל לשום צד, כי זהו ענין האמונה שדבק בו יתברך לגמרי ולפיכך יש לו דבקות בו יתברך על ידי האמונה, כאשר האדם מאמין בו יתברך בכל לבו הוא דבק בו יתברך ואין סר מאתו. ודבר זה גם כן שלמות גמור כי כל המצוות (נתנו על מנת) שיהיה לאדם דבקות בו יתברך, ולכן אמר שהעמידן על אחת".

נראה כי לכאורה אין בתורה אלא רק מצוה אחת, היא האמונה לבדה, כי על-ידי האמונה לבדה יבא האדם לקיום כל התרי"ג מצוות. האמונה היא

8 רבי יהודה ליוואי בן בצלאל זצוק"ל (מהר"ל מפראג), נתיב האמונה (פרק ב')

9 בבלי, מכות דף כג עמוד ב

10 חבקוק פרק ב פסוק ד

המניע לכל המצוות. פעולתה כשיהיה האדם שש ושמח באמונתו ביחוד ה' ודבק בו, והיא לבדה הבסיס והשורש לבריאת האדם ובריאת כל העולמות. בנוסף דרכה האדם מגיע לתכלית הבריאה שהיא הדבקות בה'."

כך כתב "בעל התניא" ¹¹ שהאמונה שבאה בשמחה כוחה גדול מאוד לעלות את הנפש למעלה כזו שתתגבר על כל המכשולים והמונעים את האדם לקיים שאר תרי"ב מצוות. ובלשונו "הרי, בכח וחיות נפשו בשמחה רבה זו, תתעלה נפשו למעלה מעלה על כל המונעים קיום כל התרי"ג מצות מבית ומחוץ. וזהו שאמר (חבקוק ב ד): "באמונתו יחיה", יחיה דייקא, כתחיית המתים דרך משל, כך תחיה נפשו בשמחה רבה זו".

התייחסות חז"ל לאמונה כשורש כל תרי"ג המצוות

הבסיס לכל המצוות, זה האמונה בה' ובציווי. דוד המלך ע"ה אומר **"כל מצותיך אמונה"** ¹² פרש המלבי"ם ¹³ "כל" ואם מצד המצות, הנה באמת "כל מצותיך אמונה" שצריך להאמין, וזה יסוד המצות שיאמין במצווה (בה' המצווה) ובמצותיו, ולא יחקור עליהם ולא יסבור בם סברות רק יעשה באמונה.

11 תניא (חלק א לג), רבי שניאור זלמן מלאדי זצוק"ל "אדמו"ר הזקן", "בעל התניא" ו"בעל שולחן ערוך הרב, מייסד חסידות חב"ד

והאדמו"ר הראשון בשושלת.

12 תהלים פרק קיט פסוק פו

13 תהלים (פרק קיט פסוק פו), רבי מאיר ליבוש בן יחיאל מיקל זינזר (המלבי"ם).

עוד בתהילים נאמר: **"דרך אמונה בחרתי משפטיך שויתי"**¹⁴ על פי פרוש המלבי"ם ניתן להבין את הפסוק כך: **"דרך אמונה בחרתי"**, דוד המלך אומר שבחר בדרך האמונה, כי זאת הדרך היחידה להשיג את שחשקה נפשו. במה חשקה נפשו? להבין את משפטי התורה. כמו שכתב **"גרסה נפשי לתאבה אל משפטיך בכל עת"**. כוונתו לומר: שאם לא תהיה לו אמונה קבועה בליבו, לא יוכל להבין את משפטי התורה, כי לא יבין את אשר יראה בעיניו וידמה בטעות שאין משפט צדק בעולם, במה שיראה רשע וטוב לו וצדיק ורע לו ועל זה אמר **"בחרתי דרך אמונה"** שבאמצעותה יראה ויאמין **"שכל דרכיו משפט ואין עול"** ושיש עולם אחר ששם יקבל הצדיק שכרו נגד הרע שהיה לו בעולם הזה.

וזה שכתב שע"י שבחרתי דרך אמונה שוויתי משפטיך, כלומר השוויתי את השכר בעולם הבא נגד הייסורים שבעולם הזה, וכן בהפך ברשע הערכתי את הטוב שקבל לעומת העונש בעולם הנשמות ובאמצעות האמונה ראיתי בעיני שכלי, ראיה כוללת והבנתי כי הדין דין אמת". מדבריו מובן שהאמונה היא הבסיס וההשקפה הנכונה לכל משפטי התורה.

וכך הנביא הושע מחשיב את האמונה כבסיס לכל הקשר וייחוד עם ישראל לקב"ה. קשר של אמון כדוגמת אישה לבעלה וזאת רק בשכר האמונה שעם ישראל מאמין בהקב"ה שנאמר: **"וְאֶרְשֶׁתִּיךָ לִי בְּאֵמוּנָה"** וידעת את י-ה-ו-ה".

וכן נאמר בגמרא¹⁵ על משמעות וחשיבות יסודות האמונה ביהדות "ואמר רבא לא חרבה ירושלים אלא בשביל שפסקו ממנה אנשי אמנה שנאמר (ירמיהו ה, א) שוטטו בחוצות ירושלים וראו נא [ודעו ובקשו ברחובותיה אם תמצאו איש] (אם יש איש) עושה משפט מבקש אמונה ואסלח לה".

14 תהילים פרק קיט פסוק ל

15 תהילים פרק קיט פסוק כ

16 הושע (פב כב וברשי"י שם).

17 שבת (דף קיט עמוד ב).

ועוד בגמרא¹⁸ על משמעות וחשיבות יסודות האמונה "אמר רבי אמי: אין גשמים יורדין אלא בשביל בעלי אמה, שנאמר (תהלים פה יב) אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף".

וכן בגמרא בשבת¹⁹ "אמר ריש לקיש החושד בכשרים לוקה בגופו דכתיב (שמות ד, א) והן לא יאמינו לי וגו' וגליא קמי קוב"ה דמהימני ישראל, (גלוי לפני הקדוש ברוך הוא שבני ישראל מאמינים) אמר לו (הקב"ה למשה) הן (בני ישראל) מאמינים בני מאמינים ... הן מאמינים דכתיב (שמות ד, לא) ויאמן העם, בני מאמינים (בראשית טו, ו) "והאמן ב ה' ויחשבה לו צדקה" המדובר על אברהם אבינו ע"ה אבי האומה ושורש עם ישראל שכל השבח שלו הוא שהאמין בה'.

הרמב"ם מאוד החשיב את לימוד האמונה וכך כתב²⁰ "יקר בעיני ללמד עיקר מעיקרי הדת והאמונה, יותר מכל אשר אלמדוהו". כן כתב גם הרמב"ן בחשיבות האמונה שהיא כוונת כל המצוות²¹ "וכוונת כל המצוות שנאמין באלוקינו, ונודה אליו שהוא בראנו, והוא כוונת היצירה, שאין לעליון בתחתונים חפץ זולתי זה".

כעין זה כתב רבינו יונה²² "להיות בה' מבטחך הודעתך היום אף אתה"²³ - כוונתי בכל המוסרים שערכתי לך להגיע מהם אל הבטחון", דהיינו, המטרה העיקרית של המוסר הוא לחזק את האמונה והביטחון. "ענין הביטחון הוא האמון שאין מקרה בעולם, וכל הנעשה תחת השמש הכל בהכרזה מאתו יתברך"²⁴ הגדיל וכתב ההגר"א²⁵ בפירושו על פסוק הנ"ל

18 תענית (דף ח עמוד ב).

19 שבת (דף צז עמוד ע"א).

20 רמב"ם בפירוש המשניות (ברכות ט).

21 רמב"ן שמות (י"ג ט"ז).

22 רבנו יונה בפירושו על משלי (כ"ב י"ט).

23 משלי (פרק כב פסוק יט).

24 אמונה ובטחון לחזו"א (ב' א').

"ועיקר נתינת התורה לישראל הוא כדי ששימו ביטחונם בה'... שעיקר הכל הוא הביטחון השלם והוא כלל כל המצוות".
ממקורות אלו, ומרבים אחרים, אנו למדים שעיקר בריאת העולם, התורה והמצוות, היא האמונה השלמה.

האמונה בה' - מצוות עשה

המצווה הראשונה היא האמונה, להאמין במציאות הא-ל, שיש בורא לעולם וברצונו הוא מקיימו. המקור למצוות האמונה בה' היא מהתורה כפי שנאמר: "אֱנֹכִי ה' אֵלֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדִּים"²⁵ על סמך המשתמע מפסוק זה, פוסק הרמב"ם²⁷ שמכאן הציווי שצונו ה' יתברך להאמין בקיום האלוהות, וגדר הציווי, שנאמין שיש ברצונו יתברך עלה מסובב ושורש לכל דבר שקיים בכל העולמות וכנגזרת וכתוצאה מהקיימים ברצונו, קיימים ברצונו: עלול סבה וענף. הוא יתברך ברצונו פועל מקיים ומנהיג את כל הנמצאים הנבראים, וזה משמעות הפסוק שאמרו בעשרת הדברות "אנכי ה' אלהיך"²⁸.

לדעת הרמב"ם²⁹ מצוות האמונה בה' היא מצוות עשה ממנין מצוות התורה. לעומתה מצוות הבטחון בה' הנה תוצר חשוב המסתעף משורשה,

25 רבי אליהו בן שלמה זלמן (ט"ו בניסן ה'ת"פ - י"ט בתשרי ה'תקנ"ח), שנדע בכינויים: הגאון מווילנה או בראשי תיבות: הקר"א (הגאון רבנו אליהו), היה פוסק, מקובל ואיש אשכולות, שבלט במעמדו החריג בתקופת האחרונים כסמכות רבנית עליונה. הגר"א היה גדול במקרא, בתלמוד ובקבלה, פוסק מקורי ומרכזי, ובקיא במדעים.

26 שמות (כ, ב)

27 רמב"ם (רב נ משה בן מיימון זצוק"ל), משנה תורה-ספר המצוות - מצות עשה, הלכה א "היא הציווי אשר צונו בהאמנת האלהות, והוא שנאמין שיש שם עלה וסבה הוא פועל לכל הנמצאים, והוא אמרו (שמות כ-ב) "אנכי ה' אלהיך".

28 ספר שמות (כ-ב)

29 ראה כד הקמח, ערך ביטחון. פירוש רבינו יונה לספר משלי פרק ג, 'פסוק ז'

ממצוות האמונה. זו הסביבה לכך שהרמב"ם אינו מונה את מצוות הביטחון ב' ה' בתוך מניין תרי"ג מצוות, כיוון שהיא נכללת במצוות האמונה³⁰.

הרמב"ם נותן טעם לדבר ומסביר כיצד לומדים את מצוות האמונה. על פי הגמרא במסכת במכות³¹: "דרש ר' שמלאי: שש מאות ושלוש עשרה מצות נאמרו לו למשה בתורה, (והן כוללות שלש מאות וששים וחמש לאוין (מצוות לא תעשה) כמנין ימות החמה, ומאתים וארבעים ושמונה מצוות עשה, כנגד איבריו של אדם שהם כמספר זה). אמר רב המנונא: מאי קרא (מה המקרא המרמז על כך: (שש מאות ושלוש עשרה מצוות נאמרו למשה), עונה הגמרא) שנאמר "תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב"³², רצונו לומר שגימטריה של המילה "תורה" שצווה לנו משה, הם מרמזים על סך המצוות שנצטווה משה. והקשו על זה בגמרא ואמרו תורה בגימטריה זה רק תרי"א (611), אם כן חסרים עוד שתי מצוות להשלמת סך המצוות לרמז שדרש רבי שמלאי. "תורה" בגימטריא (בחשבון האותיות) לשית מאה וחד סרי הוי (שש מאות ואחת עשרה הן), שאותן קיבלנו מפי משה רבינו" התשובה לכך בגמרא, הציווי "אנכי ה' אלוהיך" והציווי "ולא יהיה לך אלוהים אחרים", שתי המצוות הללו ישרות מהשמיים נשמעו לעם ישראל במעמד הר סיני ולכן הם לא נכללו במצוות שנאמרו למשה בסיני. "ועוד: "אנכי ה' אלוהיך" ו"לא יהיה לך" (שמות כ, ב-ג) שהן שתי הדברות הראשונות -מפי הגבורה (מפי ה' עצמו) שמענו, הרי מנין שש מאות ושלוש עשרה)".

מסכם הרמב"ם: "הנה נתבאר לך שהמושג "אנכי ה' אלוהיך" פרושו מצווה להאמין במציאות האל מכלל תרי"ג המצוות, והציווי להאמין במציאות האלהות כמו שבארנו³³."

30 אולם לדעת הרמב"ם³⁰ מצוות הביטחון מפורשת במצוות "תמים תהיה עם ה' אלוהיך"³⁰. כלומר זוהי מצווה אחרת אינה נובעת ממצוות האמונה. מאידך, בספר "שערי תשובה" לרבינו יונה³⁰ ובספר חרדים³⁰ נראה כי הם כוללים את מצוות הביטחון במצוות לא תעשה של "30 לא תירא מהם" שנאמר במלחמה מול אויבי ישראל. לעומת זאת לדעת בעל "משך חכמה"³⁰ הביטחון בה' נכלל במצוות הדיבורות בה', שנאמר יבדו תדבק.

31 במסכת מכות (מכות כג-ב)

32 דברים (לג-ד)

33 רמב"ם, בפרשת וישמע יתרו, מדע הלכות יסודי התורה פ"א "ובסוף גמרא מכות (מכות כג-ב) אמרו תרי"ג מצות נאמרו למשה בסיני, מאי קרא (דברים לג-ד) "תורה צוה לנו משה", ר"ל מנין תורה והקשו על זה ואמרו תורה בגימטריא תרי"א (611) הוי, והיה המענה אנכי ולא יהיה מפי הגבורה שמענו הנה נתבאר לך אנכי ה' מכלל תרי"ג מצות, והוא צווי באמונת האלהות כמו שבארנו.

"כך שאת מצוות האמונה קבלנו שלא באמצעות שליח (משה רבינו) אלא מהקב"ה בעצמו, ולכן כאן יש חיוב (כביכול של הקב"ה לעם ישראל) של "ביומו תתן שכרו", (לקבל את השכר על האמונה באופן מידלי) וזהו (הפרוש של האמרה) שישאל ניוונים בעוה"ז בזכות האמונה, שעליה נצרך (ה' יתברך) לשלם שכר בעלמא הדין³⁴".

בהלכות יסודות התורה מסביר הרמב"ם את פרטי חיוב המצווה: **"יסוד היסודות** הבסיס לכל **ועמוד החכמות** כל החכמות אין להם בסיס ללא ידיעה והנחת יסוד של מציאות האלוקות **לידע שיש שם מצוי ראשון** שאין מציאות לפניו.

והוא ברצונו **ממציא כל נמצא, וכל הנמצאים** בעולם הקיימים **משמים וארץ ומה שביניהם** המרחב והבריות **לא נמצאו** לא יכלו להימצא **אלא מחמת מאמתת אמת המצאו** מציאותו יתברך שהוא מקומו של עולם³⁵. **"ואם יעלה על הדעת** מחשבת כפירה **שהוא אינו מצוי** שאין שם עילה לכל היקום **אין דבר אחר** עלול **יכול להמצאות**"³⁷.

"ואם יעלה על הדעת שאין כל הנמצאים מלבדו מצויים, כלומר שאבד העלול, שאבדו הנמצאים אף על פי כן **הוא רצונו לבדו יהיה מצוי ולא יבטל הוא** לא תתבטל העילה שהיא רצונו **לביטולם** מחמת ביטול העלולים, העילה אינה מתבטלת בבטול העלול כיוון, **שכל הנמצאים צריכין לו, ותלויים בו והוא ברוך הוא אינו צריך להם, ולא לאחד מהם, לפיכך אין אמתתו** מציאות האמתית של רצונו בהשוואה **כאמתת אחד מהם העלולים**"³⁸.

ודבר זה **"הוא הביאור שהנביא ירמיהו"**³⁹ **אומר "וה' א-ל-ה-י-ם אמת"**, כלומר **הוא לבדו האמת המוחלטת ואין לאחר אמת כאמתתו והוא הביאור שהתורה**

34 דף על הדף מכות דף כג עמוד ב

35 רמב"ם (רבו משה בן מיימון זצוק"ל), הלכות יסודי התורה פרק א הלכה א

36 בראשית רבה (סח ט). "ויפגע במקום" ר"ה בשם ר' אמי אמר מפני מה מכנין שמו של הקב"ה וקוראין אותו מקום! שהוא מקומו של

עולם ואין עולמו מקומו. מן מה דכתיב (שמות לג, כא): "הנה מקום אתי" הו הקדוש ברוך הוא מקומו של עולם ואין עולמו מקומו.

37 רמב"ם, הלכות יסודי התורה פרק א הלכה ב

38 רמב"ם, הלכות יסודי התורה פרק א, הלכה ג.

39 ירמיהו (פרק י פסוק י).

אומרת "אתה הראת לדעת כי י-ה-ו-ה הוא הא-ל-ה-ים אין עוד מלבדו"⁴⁰, כלומר אין שם מצוי אמת אין עוד מושג קיים של אמת מוחלטת מלבדו כמותו"⁴¹.

"המצוי הזה הוא א-ל-ה-י העולם אדון כל הארץ, והוא המנהיג הגלגל⁴² בכח שאין לו קץ ותכלית, בכח שאין לו הפסק, שהגלגל סובב תמיד ואי אפשר שיסוב בלא מסבב, והוא ברוך הוא המסבב אותו בלא יד ובלא גוף"⁴³.

"וידעית דבר זה מצות עשה, שנאמר: "אנכי ה' אלהיך" וכל המעלה על דעתו שיש שם אלוה אחר חוץ מזה עובר בלא תעשה, שנאמר: לא יהיה לך אלהים אחרים על פני. וכופר בעיקר, שזהו העיקר הגדול שהכל תלוי בו"⁴⁴.

הרמב"ן⁴⁵ בחיבורו השגות על הרמב"ם, הסכים איתו כי המצווה היא מכלל מצוות "עשה" והסביר אותה בלשונו "כתב הרב המצוה הראשונה שנצטוונו באמונת האלהות והוא שנאמין שיש עלה וסבה הוא פועל כל הנמצאות והוא (רצונו) אמרו יתעלה (לעם ישראל במעמד הר סיני) אנכי ה' אלהיך. ⁴⁶ובסוף גמרא מכות אמרו תרי"ג מצות נאמרו לו למשה בסיני, מאי קראה ? תורה צוה לנו משה והקשו תרי"א הוי, אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענו. הנה נתבאר לך שאנכי מכלל תרי"ג מצות והיא מצוה באמונה כמו שביארנו. אמר הכותב האמונה הזאת בדבור הזה ("אנכי ה' אלוהיך") לא נפלא (לא מתמיך לא קשה להבנה או לביצוע)

40 דברים (פרד פסוק לה).

41 רמב"ם, הלכות יסודי התורה פרק א, הלכה ד.

42 הגלגלים הם הנקראים שמים ורקיע, וזבול וערבות, והם תשעה גלגלים, גלגל הקרוב ממנו (אלינו) הוא גלגל הירח, והשני שלמעלה ממנו הוא גלגל בו הוכבב הנקרא כוכב, וגלגל שלישי שלמעלה ממנו שבו נונה, וגלגל רביעי שבו חמה, וגלגל חמישי שבו מאדים, וגלגל ששי שבו כוכב צדק, וגלגל שביעי שבו שבתאי, וגלגל שמיני שבו שאר כל הכוכבים הנראים ברקיע, וגלגל תשיעי הוא גלגל החזור כל יום מן המזרח למערב והוא המקיף ומסבב הכל. וזה שתראה כל הכוכבים כאילו כולם בגלגל אחד, אף על פי שיש בהן זה למעלה מזה, מפני שהגלגלים טהורים וזכים כזכוכית וכספיר. יסודי התורה (שם פרק ג א)

43 רמב"ם, הלכות יסודי התורה פרק א, הלכה ה.

44 רמב"ם, הלכות יסודי התורה פרק א, הלכה ו.

45 השגות הרמב"ן זצוק"ל (רבי משה בן נחמן ידוע בראשי התיבות רמב"ן) על ספר המצוות, מצוות עשה א'

46 מסיק דבריו מהגמרא במכות הביא הרמב"ם ראה במפורט לעיל.

היא ולא רחוקה היא וכן בדברי רז"ל מפורש שהוא קבלת מלכותו יתעלה והיא האמונה באלהות".

אם כן לכאורה נשאלת השאלה מדוע מצוות האמונה לא נאמרה מפי משה רבינו ע"ה כפי שנאמרו יתר תרי"ג המצוות ? על זה כתב ב"נחל קדומים"⁴⁷ על הפסוק "אנכי ה' אלהיך" וגו'. וז"ל: "כתבו משם הרמב"ן טעם למה שתי דברות ראשונות שמענו מפי הגבורה?

התשובה: שלא רצה הקדוש ברוך הוא שישמעו שתי דברות הראשונות שהם עיקרי האמונה מפי שום נביא (וזאת במטרה) שלא ישמעו לשום נביא לעתיד שיהיה מסית ומדיח לעבודה זרה, כי תשובתו (של העם) אנחנו לא שמענו "אנכי" "ולא יהיה לך" מפי משה רבינו ע"ה כי אם מפי הגבורה בעצמו ובכבודו ולפיכך כל זמן שאין אנו שומעין ההפך מפי הגבורה בעצמו אין אנו רשאים לשמוע לשום נביא זהו תורף דבריו".

בספר החינוך⁴⁸ הרחיב ביאר ומנה את מצוות האמונה מתוך תרי"ג מצוות עשה וכך כתב הרב. "להאמין שיש לעולם אלוה אחד, שהמציא כל הנמצא ומכוחו וחפצו היה כל מה שהיה ושהיה ושיהיה לעדי עד, וכי הוא הוציאנו מארץ מצרים ונתן לנו את התורה. שנאמר בתחילת נתינת התורה (שמות כ ב) אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים".

ופירושו כאלו אמר תדעו ותאמינו שיש לעולם אלוה, כי מלת 'אנכי' תורה על המציאות. ואשר אמר 'אשר הוצאתיך' וכו' לומר, שלא יפתה לבבכם לקחת עניין צאתכם מעבדות מצרים ומכות המצרים דרך מקרה, אלא דעו שאנכי הוא שהוצאתי אתכם בחפץ ובהשגחה, כמו שהבטיח לאבותינו אברהם יצחק ויעקב.

ידוע הדבר ונגלה לכל, כי האמונה הזו יסוד הדת, ואשר לא יאמין בזה כופר בעיקר ואין לו חלק וזכות עם ישראל ועניין האמונה הוא שיקבע בנפשו שהאמת כן ושאי אפשר חילוף זה בשום פנים.

47 "נחל קדומים" (דברים פרשת ואתחנן אות יב).

48 ספר החינוך, מצווה כה: מצות האמנה במציאות השם.

ואם נשאל עליו, ישיב לכל שואל שזה יאמין לבו ולא יודה בחלוף זה אפילו יאמרו להרגו, שכל זה מחזיק וקובע האמנת הלב כשמוציא הדבר מן הכוח אל הפעל, רצוני לומר כשיקים בדברי פיו מה שלבו גומר ואם יזכה לעלות במעלות החכמה ולבבו (ישעיהו ו' י) יבין ובעיניו יראה במופת נחתך, שהאמנה הזאת שהאמין אמת וברור, אי אפשר להיות דבר בלתי זה, אז יקים מצות עשה זו מצוה מן המבחר.

דיני מצוה זו, כגון מה שמחייב עלינו להאמין עליו, שכל היכולת וכל הגדולה והגבורה והתפארת וכל ההוד וכל הברכה וכל הקיום בו, ושאין בנו כוח ושכל להשיג ולהגיד גודלו וטובו, כי לרוב מעלתו והודו לא יושג רק לעצמו, ולשלול ממנו בכל כוחנו כל חסרון וכל מה שהוא הפך כל שלמות וכל מעלה.

והעניינים היוצאים מזה, כגון לדעת שהוא נמצא שלם, בלתי גוף ולא כוח בגוף, כי הגופים ישיגום החסרונות, והוא ברוך הוא לא ישיגהו מין ממני החסרון, כמו שאמרנו. ושאר דברים רבים הנאמרים בעניין זה, כולם מבוארים בספרי יודעי חכמת האלהות. אשרי הזוכים אליה, כי אז יקיימו מצוה זו על בוריה. ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. ועובר עליה, אין לו חלק וזכות עם ישראל, כמו שאמרנו. וזאת מן המצות שאין להם זמן ידוע, שכל ימי האדם חייב לחיות במחשבה זו".

בספר מצוות גדול (סמ"ג)⁴⁹ מנה הרב את מצוות האמונה כראשונה מכלל התר"ג המצוות עשה, יחד עם זאת הרב כלל את המצווה עם מקורה בעשרת הדיברות "בחדא מחתא"⁵⁰ עם מעמד הר סיני ויציאת מצרים. טעמו כי עיקר מצוות האמונה איננה בקיומו של הבורא בלבד אלא בנוסף לאמיתת המצאות הבורא, גם בזיהויו שהוא יתברך נתן לנו את התורה

49 ספר מצוות גדול (סמ"ג) הוא ספר הלכה יהודי המבאר את יסודות תרי"ג מצוות לפי התלמוד והפוסקים. הספר נכתב בידי הרב משה

בן יעקב מקוצי זצוק"ל מבעלי התוספות בצרפת.

50 מקור הביטוי הוא בארמית בתלמוד הבבלי (בבלי, מסכת ברכות – דף כד, עמוד א): מילולית במכה אחת "אמר ליה: אטו כולחו

בחדא מחתא מחתינהו" (האם כולם באריגה אחת אתה אורג אותם? האם כולם שווים זה לזה?) רש"י מפרש: מחתא מחתינהו -

באריגה אחת ארגתם.

בהר סיני, והא שהוציאנו ממצרים. כדבריו בלשונו⁵¹ המצוה הראשונה מצות עשה להאמין כי אותו שנתן לנו את התורה בהר סיני על ידי משה רבנו, הוא ה' אלוקינו שהוציאנו ממצרים וזהו מה שאמר בשעה שנתן את התורה "אנכי ה' אלוקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים"⁵².

היבט נוסף ניתן למצוא בדברי האבן עזרא⁵³ בפירושו על הפסוק "אנכי ה' אלוקיך"⁵⁴ שממנו לומדים מצווה זו. האב"ע מפרש כי מצוות האמונה איננה בלבד האמונה הבסיסית של אמיתות מציאותו אלא היא כוללת בתוכה רכיבים נוספים בלתי נפרדים: הידיעה בו, אהבת ה' והדבקות בו. שיהיה ה' כנגדו תמיד וזאת במטרה שלא תסור יראתו ממנו. וכך כתב "אנכי - שידענו ויאהבנו בכל לבו וידבק בו ויהי לנגדו תמיד ולא תסור יראתו מעל פניו".

מצוות האמונה מוזכרת גם בזהר⁵⁵, בלשונו המתורגם: "מצוה רביעית - לדעת שה' הוא האלהים, כמו שנאמר (דברים ד) וידעת היום והשבת אל לבבך כי ה' הוא האלהים ושיכלל השם של אלהים בשם של יי', לדעת שהם אחד ואין בהם פרוד."

עוד בזהר⁵⁶ "מצוה זו ראשית ראשונה לכל המצוות - לדעת את הקדוש ברוך הוא בכלל. מה זה בכלל? לדעת שיש שליט עליון שהוא רבון העולם וברא אל כל העולמות, שמים וארץ וכל חילותיהם. "משום כך, ראשית הכל - שיש לדעת שיש שליט ודין על העולם והוא רבון כל העולמים וזהו בדרך כלל. "בדרך פרט זהו שכתוב (דברים ד) וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים - זה בדרך פרט".

51 ספר מצוות גדול עשין א

52 פירוש האבן עזרא לתורה וני"ך נכתב על ידי רבי אברהם אבן עזרא זצוק"ל

53 שמות (פרק כ, פסוק ב), "אֲנִי־יְ-הוָה אֱ-לֹהֵי־יִדְדִי, אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים: לֹא־יִהְיֶה לְךָ אֱ-לֹהֵי־יָם אֲחֵרִים, עַל־פְּנֵי".

54 הקדמת ספר הזהר דף יב ע"ב

55 ספר שמות פרשת ואירא דף כ"ה ע"א, רעיא מהימנא

מבואר שקיימת מצוות אמונה כללית והיא עצם הידיעה שהקב"ה בורא את העולם ושולט עליו ואילו המצווה הפרטית היא השבת הידיעה אל הלב, לדעת שהשם הוא האלוקים. קיום האמונה היא קודמת לכל המצוות.

ועוד מפורסם הוא בעל המשנה ברורה⁵⁶ שהעתיק בביאורו "ביאור הלכה" בתחילת סימן ראשון בשולחן ערוך, שם מדובר על מעלת הצדיקים לקיים "שויתי השם לנגדי תמיד", וכותב: "הרוצה לקיים 'שויתי' כראוי יזדרז לקיים מה שנכתב בשם ספר החינוך⁵⁷, ומפני גודל חביבותם העתיקים כמה גדולים בספריהם.

"שש מצוות חיובן תמידי לא יפסקו מעל האדם אפילו רגע אחד כל ימיו. וכל זמן וכל רגע שיחשוב בהן קים מצוות עשה, ואין קץ למתן שכר המצוות".

אמונה בה': "להאמין שיש אלוה אחד בעולם שהמציא כל הנמצאות ומחפצו ורצונו הוא כל מה שהוא עכשיו ושהיה ושיהיה לעדי עד ושהוא הוציאנו ממצרים ונתן לנו התורה וזהו מצוות עשה דכתיב אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך וגו' ופירושו תדעו ותאמינו שיש לעולם אלוה המשגיח שהרי הוצאתיך מארץ מצרים".

וכך כתב הרב בפלא יועץ⁵⁸ "והנה גם מצוות אלו, להאמין במציאות ה' ולהאמין בהשגחתו, הן ממנין תרי"ג מצוות, והן מצוות תדירות שיכול לקימן בכל עת ובכל רגע על ידי זכירה לבד". **מאיך**, בעל "הלכות

56 משנה ברורה הוא חיבור הלכתי של רבי ישראל מאיר הכהן מראדין "החפץ חיים", שיצא לאור בשישה כרכים הספר הוא פירוש של חלק אורח חיים בשולחן ערוך. ה"משנה ברורה" התקבל כמקור ההלכתי היחיד המשפיע ביותר בעדות אשכנז והוא משמש נקודת ייחוס מרכזית לפוסקים, למורי ההלכה ולציבור הרחב.

57 ספר החינוך בהקדמתו ובסימן כ"ה, כ"ו, תי"ז, תי"ח, תל"ב, תפ"ז.

58 פלא יועץ ערך אמונה- הרב אליעזר ב"ר יצחק פאפו (תקמ"ו - כ' בתשרי תקפ"ח) היה פוסק ומקובל. נודע בספר המוסר שחיבר, "פלא יועץ", ומכונה לעיתים על שמו. שימש רב הקהילה הספרדית של סיליסטרה שבבולגריה ועמד תקופה מסוימת גם בראש הקהילה הספרדית בבירת ולאכיה, בוקרשט. חיבר גם את הספרים "אלף המגן", "חסד לאלפים" ו"בית תפילה".

גדולות⁵⁹ (בה"ג) בספרו לא מנה את מצוות האמונה. על כך כתב ונתן טעמו הרמב"ן⁶⁰ בזה"ל: "והנראה מדעתו (של בה"ג) שאין מנין תרי"ג מצות אלא (משמעותם כך) גזירותיו יתעלה שגזר עלינו לעשות או מנענו שלא נעשה, אבל האמונה במציאותו הוא העיקר והשורש שממנו נולדו המצוות (אותה) לא ימנה בחשבון". "והוא (הפרוש) מאמר החכמים גזור עליהם, עשו קבלת המלכות (מצוות האמונה) ענין בפני עצמו והמצות הנגזרות מאתו יתעלה ענין אחר וזה דעת בעל הלכות גדולות ויש לו פנים, אבל עוד במצות לא תעשה אבאר המתחוויר ל".

נראה כי לדעת הבה"ג (בנותן טעם של הרמב"ן) האמונה איננה מצווה כשאר המצוות, אלא היא הבסיס והשורש לכל המצוות וככזאת היא הסיבה והעילה למצוות והן התרי"ג המצוות עלולים ממנה, לפיכך מעלתה עליונה מהן, מאחר והן נגזרות ממנה. לכן לא מנאה כאחת מהן.

למרות הסברו של הרמב"ן הוא סבור כבה"ג, (כפי שראינו לעיל) ועוד מזה שכתב שלדבריו "יש פנים" וכוונתו שיש צדדין לדון לכאן ולכאן, נעשה כאומר שסברתו של הבה"ג נשאר בצ"ע. בהמשך אומר הרמב"ן, אבל עוד במצות לא תעשה אבאר את דעתי המתחוויר לי בעניין ושם⁶¹ כתב וגילה את דעתו גם במצוות עשה של האמונה וז"ל:

"שנמנענו שלא ישכח ממנו אמונת האלהות, וענין המניעה הזאת שנצטוינו מצוה ראשונה בקבלת מלכות שמים, כלומר שנאמין שיש אלוה פועל כל הנמצאות מוציאן מאין מוחלט אל היש שהם עליו ואל היש שיחפץ בו בכל זמן מן הזמנים".

59 הלכות גדולות הוא ספר הלכה מתקופת הגאונים, שפסקי ההלכה שבו מוזכרים בכתבי הראשונים פעמים רבות. הדעה הרווחת היא שהספר חובר על ידי חכם בשם רבי שמעון קיירא ואילו בעל הסמ"ג ורש"י סברו שחובר על ידי רב יהודאי גאון ולא פירשו באיזה רב יהודאי מדובר, רב יהודאי גאון או רב יהודאי הכתן גאון.

60 השגות הרמב"ן זצוק"ל (רבי משה בן נחמן ידוע בראשי התיבות רמב"ן) על ספר המצוות, מצוות עשה א' כך כתב שם בפרושו את סברת בעל הלכות גדולות שלא מנה את מצוותה האמונה מכלל תרי"ג מצוות.

61 בחשגותיו על ספר המצוות של הרמב"ם, במצוות לא תעשה א (שכחת הלאוין א')

והוא שאמר יתברך ויתעלה אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים שהיא מצוה באמונה כמו שכתוב, וביארנו אנחנו אותו בראיה מדבריהם ז"ל צוה אותנו בזאת האמונה שהיא יסוד התורה וכפל לנו מניעה בכפירה ממנה שהיא בטול כל אמת והוא אמרו השמר לך פן תשכח את ה' אלהיך אשר הוציאך מארץ מצרים מבית עבדים". הרי לנו במפורש כי הרמב"ן כן מונה את מצוות האמונה כאחת מצוות עשה והחשיבה בנוסף גם כאחת במצוות לא תעשה : לא תשכח.

גם הרב חסדאי בהקדמת ספרו "אור ה'", הלך בשיטת הב"ג שמצוות האמונה אינה בכלל המצוות ונתן טעם באופן דומה וכך כתב: "כי אין לומר שהדיברה "אנוכי ה' אלוהיך" מצינת מצווה להאמין בה' וזאת כיון שכל המקיים מצווה הרי מניח כבר בדעתו שיש מי שמצווה אותו". כלומר האדם המקיים מצווה כבר גמר בדעתו להאמין שהוא עושה מעשה שמצווה לעשות ע"י אלוהיו. משמעות הדבר שהוא כבר מאמין במציאות אלוהיו. לכן זה יהיה בלתי אפשרי לצוות את האדם להאמין במציאות אלוהיו, מאחר שאם קיים ציווי ממלא יש מי שמצווה שהוא אלוהיו.

משמעות הדבר שקיימת באדם כבר הנחת היסוד באמונת מציאות אלוהיו, אם כן איך יצווה על מה שקיים כבר ? וכן סובר הרב שהאמונה במציאות האלוהים היא הבסיס והשורש הקדום לכל המצוות, שהם באים אחריה וכלשונו "וממילא אי אפשר לצוות אדם להאמין שיש מצווה -שאמונת קיום המצווה חייבת לקדם לכל צווי".

מבואר א"כ, שלדעת הרב, האמונה בה' אינה אלא הבסיס המאפשר את קיום תרי"ג המצוות ואינה מצווה בפני עצמה מכלל התרי"ג. עם זאת נראה, כי סברה זו יפה כוחה (לכאורה) רק לעניין הדיברה הראשונה "אנוכי ה' אלוהיך" העוסקת באמונת מציאות האלוהים, ואילו לגבי

62 רבי חסדאי (בר' אברהם) קרשקש, היה רב, פילוסוף ומנהיג יהודי בתקופת הראשונים. תלמידו של הר"ן. שם לעצמו למטרה להגן על יהודים בפולמוס הפילוסופי היהודי-נוצרי ונחשב לאחד מחשובי הפילוסופים והתאולוגים מהראשונים שהטילו ספק בקביעותיה של הפילוסופיה היוונית ובייחוד זו של אריסטו.

מצוות האמונה העוסקת ביחוד ה' "לא יהיה לך" - לכאורה אינה מתקיימת.

לסיכום: פרט לבעל הלכות גדולות ורב חיסדאי המסכימים שמצוות האמונה היא הבסיס לכל תרי"ג המצוות אך אינה נכללת במניין, מרבית הפוסקים (הרמב"ם, הרמב"ן, ספר החינוך, ספר מצוות גדול (סמ"ג), האבן עזרא, הזוהר, בעל המשנה ברורה ובעל הפלא יועץ), רואים במצוות האמונה אחת מתרי"ג מצוות "עשה" חרף⁶³ היותה בסיס לכל המצוות.

עקרי האמונה

עיקרי האמונה, הם פרטים יסודיים ומהותיים בדת היהודית, שנבחרו ושנקבעו על ידי רבותינו הקדמונים, ומהווים רכיבים עקרים בבניית מכלול שלמות האמונה. עיקרים אלו מהווים מעין מסגרת המגדירה את אמונת הדת היהודית, ואף שלא התקבעו במפורש בספרי ההלכה ולא בכתבי הפוסקים כשאר הלכות⁶⁴, התקבלו בעם ישראל בקרב שומרי הדת, כחלק מחייב ומוחלט.

הבלטת יסודות מסוימים בתורה כעיקריים מצויה בכתבי חז"ל. במשנה בסנהדרין⁶⁵ קובעים חז"ל שתורה מן השמים ותחיית המתים הן אמונות יסוד של היהדות - שהכופר בהן אין לו חלק לעולם הבא.

בספר העיקרים⁶⁶ הגדיר הרב את המונח עיקר וכתב "עיקר שם הונח על דבר שעמידת דבר אחר וקיומו תלוי בו, ואין לו קיום זולתו. כמו שהעיקר

63 פירושה - למרות, על-אף. מילוג המילון החופשי ברשת.

64 חיוב האמונה בעיקריים נפסקו ברמב"ם הלכות תשובה (פרק ג הלכות ו-ז ח)

65 משנה, סנהדרין פרק י' משנה א'

(שורש) הוא דבר שקיום האילן תלוי בו, ולא יצויר מציאות האילן וקיומו זולתו ורז"ל נשתמשו בלשון הזה הרבה. אמרו, דבר שיש לו עיקר בדאורייתא או שאין לו עיקר ומזה הצד (ההבנה זו) ייפול (יועקת) זה השם (עיקר) על השורשים והיסודות שעמידת הדת וקיומה תלוי בהם, כמו מציאות השם, שהוא מבואר מעניינו שהוא עיקר שהאמתו הכרחית לתורה אלוהית, שאי אפשר לצייר מציאות תורה אלוהית זולתו".

מניין העיקרים

העיקרים הנפוצים והמקובלים ביותר בקרב קהילות ישראל בארץ ישראל ובגולה הם כתבי הרמב"ם, העומדים עד היום בצביונם. מדובר ב"ג עיקרים"⁶⁷. יחד עם זאת קיימות שיטות נוספות בין חכמי ישראל בקביעת מניין ועדיפות העיקרים, (אין במטרת ספר זה לעסוק בדיון ובשיקולים של חז"ל בבחירתם). חלק מעיקרי האמונה שנקבעו על ידי הרמב"ם, אינם מוסכמים בין כל מוני עיקרים אחרים, וכלל קיימת מחלוקת האם בכלל נכון למנות עיקרים ולהחליט מה עיקר בתורה ומה לא⁶⁸ וגם אלו

66 ספר העיקרים לרבי יוסף אלבו מאמר ראשון פרק ג הדרת "עיקרים"

67 כפי שמנאם הרמב"ם בפירוש המשניות למסכת סנהדרין

68 שו"ת הרדב"ז, (ויניציא סי' שמ"ד). רבי דוד בן שלמה אבן זמרא, (רדב"ז) היה אב בית דין ומנהיגה של יהדות מצרים ומחבר שו"ת הרדב"ז. הרדב"ז נשאל על העקריות שהוא סומך, אם על הרמב"ם או על ר' חסדאי (אור ח) או על הר"י אלבו, והשיב: "אין דעתי מסכמת לשם לתורה שום עיקר, לפי שכולה עיקר מפי הגבורה, וארז"ל כל האומר כל התורה כולה מן השמים חוץ מדקדוק זה מק"י זה וכי זה הוא כי דבר ה' בזה (סנהדרין צ"ט). וא"כ כל מצווה ומצווה היא עיקר ופינה וכו', ואיך נאמר דזו עיקר וזו טפלה ח"י"

חכמים המצדדים במניית העיקרים, הציעו רשימה שונה מזו שמנה הרמב"ם⁶⁹.

69 י"ג העיקרים של הרמב"ם נתקבלו בעם ישראל בכל מקום ואתר ליסודי הדת היהודית. יחד עם זאת נמצאו עליו עוררים רבים בין גדולי הרבנים. הרמב"ד משיג על העיקר של הגשמת הבורא, על מה שכתב הרמב"ם שהאומר שהש"י הוא גוף הוא מין וכתב עליו הרמב"ד: "אמר אברהם: אע"פ שעיקר האמונה כן הוא (שאינו גוף ואין לו דמות הגוף), המאמין היותו גוף מצד תפיסתו (הבנתו) לשונות הפסוקים והמדריכות כפשטן אין ראוי לקרותו מין.

רבי יוסף אלבו מתח ביקורת על שיטת העיקרים של הרמב"ם (ספר העיקרים א, ג), שלדעתו יש עיקרים ראויים שלא נכללו ברשימה שמנה הרמב"ם ולעומת זאת נכללו ברשימה אמונות חשובות אך שאינם עיקריות לדעתו. ואלה דבריו:

"ונשאל ראשונה על אלו העיקרים שהניח אותם הרמב"ם ז"ל, למה שם אותם במספר ההוא ואמר שהם י"ג? וזה - שאם הונחו במספר ההוא כפי הוראת שם "עיקר", הנה מה טוב ומה נעים שיונחו עיקרים מציאות השם והנבואה ותורה מן השמים וידיעת השי"ת וההשגחה לתת שכר ועונש, לפי שאלו הן עיקרים הכרחיים לתורה אלוהית - לא יצויר מציאותה בזולת כל אחד מהן.

ואיננו רחוק לפי זה הדרך, שיונחו נבואת משה ונצחיות התורה עיקרים גם כן: אחר שהם עיקרים פרטיים הכרחיים לתורה משה - לא יצויר קיומה זולתם. כי אם יצויר מציאות נביא גדול ממש, כבר היה אפשר שתבטל תורת משה. כי הנביא שיהיה גדול במדרגה מזולתו, ראוי שיאמנו דבריו יותר מדברי זולתו שהוא למטה במדרגת הנבואה ממנו, כמו שיבוא;

וגם אם לא נאמן נצחיות התורה, כבר יצויר ביטול תורת משה, אחר שגלו ישראל מעל אדמתם. ומכל מקום כבר יקשה למה ימנה האחדות והרחקת הגשמות בעיקרים. שאף אם הם אמונות אמיתיות, ראוי שיאמינם כל בעל תורת משה, כבר יהיה אפשר לומר שאין ראוי למנותם בעיקרים, כי לא תיפול התורה האלוהית בכללה אם יאמין חילופם.

ויותר קשה מזה שמנה הרב ז"ל בעיקר שראוי לעבדו ולא לזולתו, כי אף על פי שהוא מצווה ממצוות התורה, כמ"ש לא יהיה לך אלוהים אחרים על פני וגו' לא תשתחוה להם ולא תעבדם, מכל מקום אינו עיקר שתתלה בו התורה בכללה. כי המאמין שהשם אמת ותורתו אמת, אלא שהוא מכניס אמצעי בינו ובין השם, הנה הוא עובר על לא יהיה לך וגו' אבל איננו עיקר שתיפול התורה בכללה. ולמה ימנה אותו הרב ז"ל עיקר?

גם כן המאמין בשכר ועונש, אלא שיאמין הגמול לנפשות בעולם הבא, ושאין תחיה לגופות אחר המוות, למה תיפול התורה בכללה, כדי שיחייבו למנות תחיית המתים עיקר מעיקרי התורה האלוהית כמציאות השם?

שמות החכמים ז"ל שמנו רשימת עיקרים אחרים משיטת ברמב"ם הם : עשרה עיקרים שמנה רבנו סעדיה גאון⁷⁰, ארבעה עיקרים שמנה רבינו

ואם נאמר שהרב ז"ל לא מנה העיקרים כפי הוראת שם עיקר אבל מנה בעיקרים האמונות האמיתיות שראוי להאמינם כל בעל תורת משה - אם כן למה לא מנה בעיקר שהשכינה שורה בישראל באמצעות התורה, כמו שנאמר: ושכנתי בתוך בני ישראל, ולמה לא מנה החידוש שהוא אמונה שראוי להאמין אותה כל בעל דת אלוהית, כמו שביאר הוא בעצמו בפרק כ"ה מהחלק ה' מספר המורה, וכמו שמנה האמונה שהאל קדמון. ולמה לא מנה שראוי להאמין בכל הנסים שבאו בתורה כפשטן, ואמונות אחרות פרטיות שראוי שיאמינם כל בעל תורת משה, כמו שמנה האמונה בביאת המשיח.

ואם נאמר שמנה עיקרים בלבד ולא אמונות אמיתיות, למה לא ימנה הקבלה, שראוי שימשך האדם אחר קבלת האבות, שהוא עיקר כולל לכל הדתות האלוהיות, שלא יצויר מציאותם זולתו; ולמה לא מנה הבחירה, שעם שהיא אמונה אמיתית, היא עיקר גם כן, כי הוא מבואר מעניינה שלא יצויר מציאות שום דת וזלתה.

ועוד שהוא ז"ל כתב בספר המדע בפ"ה מהלכות תשובה, רשות כל אדם נתונה לו אם רצה להטות עצמו לדרך טובה ולהיות צדיק הרשות בידו וכו', וכתב אחר כך: ועיקר זה עיקר גדול הוא, והוא עמוד התורה והמצווה שנאמר: ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב וגו' (דברים ל') והאריך בפרק ההוא לבאר העיקר הזה. והוא תימה גדול: למה לא מנה אותו בעיקרים בפירושו המשנה בפרק חלק, כמו שמנה הי"ג עיקרים:

סוף דבר - זה המספר שהניח הרב ז"ל בעיקרים - חזק הספקות מאוד. וראיתי מי שכתב, שהרב ז"ל כוון אל זה המספר, לפי שהוא כמספר י"ג מידותיו של הקב"ה, וכנגד י"ג מידות שהתורה נדרשת בהן. וכמה רחוקים הדברים הללו מן הדעת, שהניח הרב ז"ל למנות הבחירה שהוא עיקר, לפי מה שכתב הוא ז"ל, כדי שלא יעלה המספר ליותר מי"ג; ועוד: כי לא תיקן למה ימנה בכלל הי"ג אותם שמנה שאינם עיקרים הכרחיים, כמו שכתבנו."

70 רב סעדיה בן יוסף אלפיומי גאון המכונה גם בקיצור: רס"ג, היה איש אשכולות, מגאוןי בבל כבר בגיל 46 מונה לראש ישיבת סורא בבגדאד. שמו המקובל של הספר הוא "ספר האמונות והדעות", כתרגומו של ר' יהודה אבן תיבון, וכגרסת רוב כתבי היד שבערבית שבידינו. עם זאת, לדעת הרב קאפח, שם זה הוא רק השם הראשוני שנתן רס"ג לספרו, ואילו השם הסופי שניתן לו הוא "הנבחר באמונות ודעות". רס"ג היה הראשון שקבע עיקרי אמונה יהודיים. עם זאת, נראה שבניגוד לרמב"ם נושא עיקרי האמונה לא היה מרכזי בהגותו, והוא לא הזכירו בספרו במרכזי "הנבחר באמונות ודעות". במקומות אחרים הוא קובע רשימה נרחבת יותר של דברים שחייב המתפלל להאמין בהם ביחס לא-ל, שאם לא כן, הוא אינו מתפלל לה'. עיקרי האמונה ביהדות גובשו לראשונה על ידי רבנו סעדיה גאון (רס"ג). רבנו סעדיה גאון אינו מונה עקרים, אלא מתוך ספרו האמונות והדעות נוכל לעמוד על דעתו מה שחשב לעיקרי הדת, אשר חלק

חננאל⁷¹, שישה העיקרים שמנה רבנו הראב"ד⁷², שישה עיקרים שמנה רבי חסדאי קרשקש⁷³, שלושה עיקרים שמנה רבי יוסף אלבו⁷⁴.

למאמרים ומספרם תשעה, מלבד העשירי שהוא כעין הוספה לספר. וזה תוכן המאמרים לפי העיקרים: א. שהעולם וכל אשר בו מיוחד. ב. שהבורא אחד. ג. שיש צווי ואזהרה - תורה מן השמים. ד. בעבודה ומרי, כלומר שיש לאדם בחירה חופשית לקיים המצוות או לעבור עליהן. ה. זכויות וחובות בעולם הזה. ו. עצם הנפש ועניין המוות ומה שאחריו. ז. תחיית המתים. ח. גאולת בני ישראל. ט. בגמול והעונש בעולם הבא.

71 רבי חננאל בר חושאל, או בקיצור ר"ח היה רב ופוסק, מפרשני התלמוד ומחכמי ישראל הבולטים בפתיחת תקופת הראשונים, (יש מהאחרונים שהשיבוהו לגאון). ר"ח פירש את התלמוד. העיקרים לפי רבנו חננאל, (בפירושו לשמות י"ד ל"א) הוא מונה ארבעה עיקרים: א. אמונה בקב"ה. ב. אמונה בנביאים. ג. אמונה בעולם הבא ובשכר ועונש. ד. אמונה בביאת המשיח.

72 רבי אברהם אבן דאוד הלוי (הראב"ד) היה רב וראש ישיבה בעיר פוסקניר, פרשן לתלמוד ומקובל. כונה גם "ראב"ד השלישי, "הראב"ד מקרית יערים" ו"בעל ההשגות" על שם השגותיו המפורסמות על ספר משנה תורה שכתב הרמב"ם. היה חתנו של הראב"ד השני בעל ספר האשכול, ואביו של ר' יצחק סגי נהור. הוא מונה שישה עיקרים בספרו "האמונה הרמה" הם: א. שורש האמונה. ב. אחדות. ג. בתארו יתברך ובמה שיתואר בו בהעברה המונית ובמה שיתואר בו בהעברה סגולית ובירור הקושי לתאר יתברך בתאר אמותי עצמותי. ד. בפעולותיו יתברך ובסידור המשך הנמצאות ממנו. ה. באמונה האחרונה והוא האמונה בנביאים ובקבלה ובתנאים אשר בהם יתאמת ויקויים דבר הנביא ויחויב להאמינו ובתואר מיני הנבואה וחלופי מדרגות האנשים בה. ו. באמונה וההערה על אימות שכל מה שידומה עליו הוא נאמר בדרך ההעברה והוא נבדל ממנו.

73 רבי חסדאי (בר' אברהם) קרשקש (רח"ק) תלמידו של הר"ן. בספר אור השם מאמר שני - הגדרת ששת עיקרי האמונה היהודית ("פינות"), העוסק בפילוסופיה יהודית. חילק את העיקרים לשישה חלקים כאשר חשיבותו של כל חלק עולה או יורדת בצורה הייררכית. גישתו למושג עיקרי האמונה מצמצמת, בהשוואה לראשונים שקדמו לו. לדוגמה, רח"ק סובר שבעוד שהאמונה בביאת המשיח היא אמונה נאה וטובה, לא ניתן למנותה כעיקר ביהדות. עיקרי האמונה שהוא מציג הם: א. ידיעת האל בנמצאות. ב. השגחה. ג. יכולת האל. ד. נבואה. ה. בחירה חופשית. ו. כללית האדם והבריאה.

74 רבי יוסף אלבן זצוק"ל, מחבר "ספר העיקרים". בספרו "ספר העיקרים" מאמר (ראשון פרק ד) מציין שלושה עיקרים אשר לדעתו מהווים את מהות היהדות (עיקרים אלה מקבילים לקבוצות העיקרים של הרמב"ם) "הדרך הנכון שיראה לי בספירת העיקרים, שהם שורשים ויסודות לתורה האלוהית הוא, כי העיקרים הכוללים וההכרחיים לדת האלוהית הם שלושה". ותחת כל עיקר מאלו, שורשים וסיפיים משתרגים ומסתעפים מן העיקר ההוא. כי תחת מציאות השם הוא שורש היותו קדמון ונצחי ודומיתו. ובכלל תורה מן השמים

עיקרי האמונה על פי הרמב"ם

הרמב"ם מנה⁷⁵ וניסח את שלושה עשר עיקרי האמונה אותם חייב כל יהודי לדעת. עיקרי הרמב"ם התקבלו בכל בתפוצות ישראל ומופיעים בסידורים בסוף תפילת שחרית, בנוסח "אני מאמין באמונה שלמה". בנוסף העיקרים חוברו גם כפיוט בשם "יגדל אלוקים חי" כאשר כל שורה בפיוט מציינת עיקר אחד. פיוט זה מקובל לפייט בבתי הכנסת הספרדים בשבתות וימים טובים.

הרמב"ם מתייחס אל עיקרי האמונה כעיקרי הדת היהודית. מחובת האדם להאמין בהם ומי שאינו מאמין בהם, הרי שיצא הוא מכלל ישראל בשל דעותיו ותפיסתו את המציאות הבורא וז"ל: "וכאשר יאמין האדם אלה היסודות כולם ונתברר בה אמונתו בה' הוא נכנס בכלל ישראל ומצווה לאהבו ולרחם עליו ולנהוג עמו בכל מה שצווה הש"י איש לחברו מן האהבה והאחוה ואפי' עשה מה שיכול מן העבירות מחמת התאוה והתגברות הטבע הגרוע, הוא נענש כפי חטאיו, אבל יש לו חלק לעוה"ב והוא מפושעי ישראל וכשנתקלקל לאדם יסוד מאלה היסודות, הרי יצא מן הכלל וכפר בעיקר ונקרא צדוקי ואפיקורוס וקוצץ בנטיעות ומצווה לשונאו ועליו נאמר (תהלים קלט) הלא משנאך ה' אשנא".

הרמב"ם כתב ב"משנה תורה" פרקים שלמים העוסקים בענייני אמונה והכתירים תחת הכותרת "הלכות יסודי התורה והלכות דעות". לכאורה ברור כי לשיטת הרמב"ם יש כאן פסק הלכה בענייני האמונה.

הוא ידיעת השם והנבואה ודומיהן. ובכלל החשגה הם השכר ועונש בעולם הזה לגוף, ובעולם הבא לנפש. והם: א. מציאות השם. ב. חשגה לשכר ועונש. ג. תורה מן השמיים.

75 הרמב"ם מונה את העיקרים בהקדמתו לפירושו לפרק "חלק" (פרק עשירי) ממסכת סנהדרין מן המשנה.

המקורות שהנחו את הרמב"ם לכתיבת י"ג העיקרים הם מדברי קדמונים, אשר הוזכרו לפני תקופת התלמוד, כדברי קבלה מדורות ראשונים, כפי שנראה בהמשך מדברי חז"ל וממה שכתב הרמב"ם בלשונו:

"והנה הארכתי בדברים הרבה ויצאתי מעניין חיבורי, אבל אני עשיתי זה לפי שראיתי בו תועלת באמונה לפי שאספתי בו דברים מועילים מפוזרים מספרים גדולים, לכן דע אותם והצלח בהם וחזור עליהם פעמים רבות והתבונן בהם התבוננות יפה.... ולכן לא תמהר בקריאתו כי אני לא חיברתי כפי מה שנזדמן לי, אלא לאחר עיון גדול והתבוננות ואחר שראיתי דעות ברורות אמיתיות וזולתי אמיתיות וידעתי מה שהוא ראוי להאמין מהם והבאתי ראיה בטענות וראיות על כל ענין וענין, ומהש"י להפיקני רצוני ולהדריכני בדרך הטובה."

היינו שהרמב"ם אסף העיקרים הללו מספרים גדולים וקדמונים ואח"כ טרח והביא להם הוכחות. ולא שכך הסיק מתוך לימודו בחקירה או בדחז"ל והתורה, אלא להפיץ: קיבץ אותם מכלל גדולי האומה.

מקור קדום יותר מהרמב"ם לתזכור י"ג העיקרים נראה עוד מימי האמוראים, שכן כתב השל"ה⁷⁶ "שי"ג העיקרים נמשכים מ"יג מידות הרחמים ומכל מידה ומידה יוצא עיקר אחד" ובהמשך הביא תפילה ישנה שהחתם סופר⁷⁷ יחס אותה לאמורא שחתם בכינוי "טביומי" ובשמו מר בר רב אשי⁷⁸.

וזה לשון התפילה: "יהי רצון מלפניך השם המקודש שלוש עשרה, למען אברהם ויחזק הראשונים בבריתות שלוש עשרה, ולמען יעקב איש תם

76 רבי ישעיה הלוי הורוויץ, (מכונה השל"ה או השל"ה הקדוש) על שם חיבורי" שני לוחות הברית" כתב כן בשער האותיות (אות א, כח)

77 חתם סופר (בשו"ת חלק אבה"ע סי' יב' ובתשובה שנו' בחלק יו"ד). עיין עוד בפירושו יריעות האהל לר"ח גאגין זלה"ה על אהל מועד (ח"א שער ה' דרך שני נתיבי ה') שהביא כמ"כ.

78 מר בר רב אשי, שחתם בכינוי טביומי, היה אמורא בבלי בדור השביעי. היה בנו של רב אשי, ועמד בראש ישיבת סורא במתא מחסיא, פרוור של העיר סורא. התמנה לעמוד בראשות הישיבה בשנת ד'רטי"ו.

וצאצאיו שלוש עשרה, תחנני עם מקיימי תורתך הנדרשת במידות שלוש עשרה וברכני לדבק לשמרני ממקרה ולא ימנעו ממני מדותיך השלוש עשרה, והאר פניך אלי והוצא שכלי לפועל התורה ותחנני ואדעך בשם עם יושר **עיקרם שלוש עשרה** ותשא זיו שכינתך אלי ועלי תשרה ותשים לי שלום מהמונעים באלו השלוש עשרה" הרי לך שעוד מזמן התלמוד נזכרו י"ג העיקרים.

ודע שעוד מגדולי ישראל סברו שאמונת י"ג העיקרים היא מקבלת חז"ל. כך כתב בעיקרים לרבי יוסף אלבו⁷⁹ שעיקרי האמונה באו מדברי קבלה ומתחבט שם הרב אם כל ההוכחה לביאת המשיח היא רק מדברי קבלה או גם הכרח מפסוקים.

וכן כתב גם בשלטי גבורים⁸⁰ בשם הריא"ז⁸¹ שכותב שאמונת היחוד היא מצד הקבלה והשמועה. משמע מדבריו שכן שאר עיקרי התורה והאמונות. וכן כתב רבי חיים בן בצלאל⁸² שעיקרי ויסודי הדת הם מדברי קבלה מסיני.

וכך גם כתב המבי"ט⁸³ בספרו בית אלוקים המבאר שם את עניין י"ג העיקרים שכתב: "כל עיקרי תורתנו התמימה ואמונותיה נרשמים ונרמזים בתורה נביאים וכתובים ובדברי רז"ל מפי הקבלה"

79 לרבי יוסף אלבו בעל ספר "העיקרים" (מאמר רביעי פרק כב)

80 ספר "בשלטי גבורים" (על דף ה' ע"ב במסכת ע"ז) הרב יהושע בועז ממשפחת ברוך, הוא מגדולי הפוסקים האחרונים, בעל הפירוש הנודע שלטי הגיבורים על הרי"ף ועל המרדכי, וציוני מסורת הש"ס, "תורה אור" ו"עין משפט נר מצווה" על תלמוד בבלי.

81 רבי ישעיה בן אליה די טראני (פטור ב' 1280-לערך), מראשוני איטליה, נקרא גם ריא"ז (ראשי תיבות: רבי ישעיה אחרון ז"ל), להבדילו מאבי אמו המפורסם, ר' ישעיה די טראני (הרי"ד), הנקרא גם ר' ישעיה הראשון או ר' ישעיה הזקן.

82 בספר החיים (חלק ספר זכויות פ"א) רבי חיים בן בצלאל היה אחיו של המהר"ל מפראג.

83 בספר "בית אלוקים" (שער היסודות פ"א), רבי משה בר יוסף מקראני (המבי"ט: היר"ס – ה"ש"מ), היה ראש ישיבה ופוסק, מחכמי צפת.

את העיקרים שמנה הרמב"ם⁸⁴ ניתן לחלק לשלוש קבוצות⁸⁵

הקבוצה הראשונה: עוסקת במציאות אלוהים ואחדותו. **הקבוצה השנייה:** בקיום הנבואה ותורה מן השמים. **הקבוצה השלישית:** בהנהגת האל בעולם כגון שכר ועונש.

הקבוצה הראשונה: מציאות אלוהים ואחדותו

א. היסוד הראשון מציאות הבורא: להאמין במציאות הבורא יתברך. והוא שיש שם נמצא שלם בכל דרכי המציאות, הוא עילת המציאות. הנמצאים כולם - בו קיום מציאותם וממנו קיומם. ואל יעלה על הלב העדר מציאותו, כי בהעדר מציאותו נתבטל מציאות כל הנמצאים, ולא נשאר נמצא שיתקיים מציאותו. ואם נעלה על לבנו העדר הנמצאים כולם זולתו, לא יתבטל מציאות השם יתברך ולא יגרע. ואין האחדות והאדנות אלא לו לבד, השם יתברך שמו, כי הוא מסתפק במציאותו, ודי לו בעצמו, ואין צריך במציאות זולתו. וכל מה שזולתו מן המלאכים וגופי הגלגלים, ומה שיש בתוכם, ומה שיש למטה מהם - הכל צריכים במציאותם אליו. וזה היסוד הראשון, מורה עליו דיבור אנכי ה' אלקיך. ועל לכן כתב ⁸⁶"האומר שאין שם אלוה ואין לעולם מנהיג, נקרה מין".

ב. היסוד השני יחוד הבורא: להאמין יחוד השם יתברך. כלומר שנאמין שזה שהוא סיבת הכל - אחד. ואינו כאחד הזוג, ולא כאחד המין, ולא כאיש האחד שנחלק לאחדים רבים, ולא אחד כמו הגוף הפשוט האחד במניין שמקבל החילוק לאין סוף. אבל הוא השם יתברך אחד באחדות שאין כמותה אחדות. וזה היסוד

⁸⁴ הרמב"ם מונה את העיקרים בהקדמתו לפירושו לפרק "חלק" (פרק עשירי) ממסכת סנהדרין מן המשנה.

⁸⁵ ראה החתם סופר, שו"ת חתם סופר, סי' שצ"ו, באתר HebrewBooks שחילק את עיקרי הרמב"ם לשלושה קבוצות.

⁸⁶ רמב"ם משנה תורה הלכות תשובה פרק ג

השני מורה עליו מה שנאמר "שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד".
וזה שכתב ⁸⁷"האומר שאינו לבדו הראשון וצור לכל נקרה מין".

ג. **היסוד השלישי איסור ההגשמה**: שלילת הגשמות ממנו. וזהו שנאמין כי האחד הזה שזכרנו, אינו גוף ולא כוח בגוף, ולא ישיגוהו מאורעות הגופים כמו התנועה והמנוחה והמשכן, לא מצד עצמות ולא במקרה. ולכן שללו ממנו החכמים ז"ל החיבור והפירוד. ואמרו (חגיגה טו.) אין למעלה לא ישיבה ולא עמידה, לא עורף ולא עפוי. כלומר: לא פירוד ולא עורף. והוא חיבור "ולא עפוי" מלשון "ועפו בכתף פלשתים", כלומר ידחפו אותם בכתף להתחברם בהם. ואמר הנביא "ואל מי תדמיוני ואשוה יאמר קדוש". אילו היה גוף, היה דומה לגופים, וכל מה שבא בכתבי הקודש שמתארים אותו בתוארי הגופות, כמו ההליכה והעמידה והישיבה והדיבור וכיוצא בזה - הכל דרך השאלה. וכן אמרו ז"ל (ברכות לא ע"ב) "דיברה תורה כלשון בני אדם". וכבר דיברו החכמים בזה העניין הרבה. והיסוד השלישי הזה הוא מורה עליו מה שנאמר "כי לא ראיתם כל תמונה". כלומר: לא הישגתם אותו בעל תמונה, לפי שהוא, כמו שזכרנו, אינו גוף ולא כוח בגוף. וזה שכתב ⁸⁸"האומר שיש שם רבון אחד אבל שהוא גוף ובעל תמונה נקרה מין".

ד. **היסוד הרביעי הבורא 'קדמון'**: הקדמות. והוא שנאמין כי זה האחד האמור, הוא קדמון בהחלט, וכל נמצא זולתו בלתי קדמון בערכו אליו. והראיות על זה בכתבי הקודש רבות. והיסוד הרביעי הזה מורה עליו מה שנאמר "מעונה אלוהי קדם"⁸⁹. פרש רש"י "למעון הם השחקים לאלהי קדם, שקדם לכל אלהים ובירר לו שחקים לשבתו ומעונתו ומתחת מעונתו כל בעלי זרוע שוכנים".

87 שם

88 שם

89 דברים (פרק ל"ג פסוק כ"ז) "מענה אלהי קדם ומתחת זרעית עולם ויגרש מפניך אויב ויאמר השמדי".

ה. **היסוד החמישי איסור מליץ:** שהוא יתברך הוא הראוי לעבדו ולגדלו ולהודיעו גדולתו ולעשות מצוותיו. ושלא יעשה כזה למי שהוא תחתיו במציאות, מן המלאכים והכוכבים והגלגלים והיסודות ומה שהורכב מהם. לפי שכולם מטובעים, ועל פעולתם אין משפט ולא בחירה אלא לו לבדו השם יתברך. וכן אין ראוי לעובדם כדי להיותם אמצעים לקרבם אליו, אלא אליו בלבד יכונו המחשבות, ויניחו כל מה שזולתו. וזה היסוד החמישי הוא שהזהיר על עבודה זרה, ורוב התורה מזהרת עליו. כמו שכתב ⁹⁰העובד כוכב או מזל וזולתו כדי להיות מליץ בינו ובין רבון העולמים נקרה מין".

הקבוצה השניה: קיום הנבואה ותורה מן השמים.

ו. **היסוד השישי נבואה:** הנבואה והוא שידע אדם, שזה מין האדם ימצא בהם בעלי טבעים ממידות מעולות מאוד ושלמות גדולה ונפשותיהם נכונות עד שהן מקבלות צורת השכל אחד. כן ידבק אותו השכל האנושי בשכל הפועל ונאצל ממנו עליו אצילות נכבד. ואלה הם הנביאים. וזו היא הנבואה וזו עניינה. וביאור יסוד זה על בוריו יאריך מאוד, ואין כוונתנו להביא מופת על כל יסוד מהם וביאור מציאות השגתו, לפי שזה הוא כלל החכמה כולם. אבל אזכרה דרך ספור בלבד ומקראי התורה מעידים על נבואת נביאים הרבה וזה שכתב ⁹¹"האומר שאין שם נבואה כלל ואין שם מדע שמגיע מהבורא ללב בני האדם נקרא אפיקורס".

ז. **היסוד השביעי נבואת משה רבנו:** נבואת משה רבנו ע"ה. והוא שנאמין כי הוא אביהם של כל הנביאים אשר היו מלפניו ואשר קמו מאחריו, כולם הם תחתיו במעלה. והוא היה הנבחר מכל מין האדם אשר השיג מידיעתו יתברך יותר מכל מה שהשיג או ישיג שום אדם שנמצא או שימצא. וכי הוא עליו השלום הגיע

90 שם

91 שם

התעלותו מן האנושות עד המעלה המלאכותית, ונכלל במעלת המלאכים, לא נשאר מסך שלא קרעו ונכנס ממנו. ולא מנעו מונע גופני, ולא נתערב לו שום חסרון בין רב למעט, ונתבטלו ממנו הכוחות הדמיונות והחושיות והשגותיו, ונבדל כוחו המתעורר המשתוקק, ונשאר שכל בלבד. ועל העניין הזה נאמר עליו שהיה מדבר עם השם יתברך בלא אמצעיות מן המלאכים. וכו'...

ואחזור לכוונת זה היסוד השביעי, ואומר שנבואת משה רבנו ע"ה נבדלת מנבואת כל הנביאים בארבעה דברים. הראשון כי איזה נביא שהיה לא דיבר לו השם יתברך אלא על ידי אמצעי, ומשה בלא אמצעי שנאמר פה אל פה אדבר בו.

והעניין השני כי כל נביא לא תבוא לו הנבואה אלא כשהוא ישן, כמו שאמר במקומות "בחלום הלילה בחזיון לילה" ורבים מעניין זה, או ביום אחר שטיפול תרדמה על האדם בעניין שנתבטלו ממנו כל הרגשותיו, ונשאר מחשבתו פנויה כעניין חלום, ועניין זה נקרא "מחזה" ו"מראה", ועליו נאמר במראות אלוקים. ומשה יבוא עליו הדיבור ביום, והוא עומד בין שני הכרובים, כמו שיעידו השם יתברך "ונועדתי לך שם". ואמר השם יתברך "אם יהיה נביאכם וגוי לא כן עבדי משה פה אל פה אדבר בו" וגוי.

העניין השלישי כי הנביא כשתבוא אליו הנבואה, ואע"פ שהוא במראה וע"י מלאך, יחלשו כוחותיו ויתקלקל בניינו ויגיע לו מורא גדול מאוד, כמעט שתצא רוחו ממנו. כמו שאמר בדניאל (י ח), כשדיבר גבריאל עמו במראה, אמר "ואני נשארתי לבדי ואראה את המראה הגדלה הזאת ולא נשאר בי כח והודי (וזיו פני) נהפך עלי למשחית ולא עצרתי כח". ואומר "אני הייתי נרדם על פני ופני ארצה", ואומר במראה "נהפכו (התפרקו) עלי צירי (אברי)". ומשה ע"ה לא היה כן, אבל יבא אליו הדיבור ולא ישיגוהו רתת ורעדה בשום פנים, כמו שנאמר "ודבר ה' אל משה פנים אל פנים כאשר ידבר איש אל רעהו", כלומר: כמו שלא יארע לאדם חרדה מדיבור חברו, כן היה הוא משה עליו השלום,

לא היה חרד מן הדיבור, ואע"פ שהוא היה פנים בפנים. וזה לחוזק דבקותו בשכל כמו שזכרנו.

והעניין הרביעי כי כל הנביאים לא תנוח עליהם רוח הנבואה ברצונם, אלא ברצון השם יתברך, שיודיע לו הדבר בנבואה, ויעמוד עד שיבא או אחר ימים או אחר חודשים, או שלא יודיעו בשום פנים. וכבר היו מהם כיתות שהיו מכינין עצמן ומזככין מחשבותם, כמו שעשה אלישע, כמו שכתוב (מלכים ב ג) "ועתה קחו לי מנגן", ובאה לו הנבואה. ואינו מן ההכרחי שיבא בעת שיכווין לזה. ומשה רבנו ע"ה, בכל עת שירצה אומר (במדבר ט) "עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם". ונאמר (ויקרא טז) "דבר אל אהרן אחיך ואל יבוא בכל עת אל הקודש", אמרו חז"ל "אהרן בבל יבוא, ואין משה בבל יבוא". ולכן כתב ⁹²המכחיש נבואתו של משה רבינו, נקרא אפיקורס".

ח. **היסוד השמיני תורה מן השמים:** היות התורה מן השמים. והוא שנאמין כי כל התורה הזאת הנתונה ע"י משה רבנו ע"ה, שהיא כולה מפי הגבורה. כלומר, שהגיעה אליו כולה מאת ה' יתברך, בעניין שנקרא על דרך השאלה "דיבור". ואין ידוע היאך הגיע, אלא היה משה ע"ה שהגיע לו, וכי הוא היה כמו סופר, שקוראים לו והוא כותב כל מאורעות הימים, הסיפורים והמצוות.

ולפיכך נקרא "מחוקק". ואין הפרש בין "ובני חם כוש ומצרים" "ושם אשתו מהטבאל" "ותמנע היתה פלגש" ובין "אנכי ה' אלקיך" "שמע ישראל". כי הכל מפי הגבורה, והכל תורת ה' תמימה טהורה וקדושה אמת. וזה שאומר שכמו אלה הפסוקים והסיפורים משה סיפרם מדעתו, הנה הוא אצל חכמינו ונביאינו כופר ומגלה פנים יותר מכל הכופרים. לפי שחשב שיש בתורה לב וקליפה, ושאלה דברי הימים והסיפורים אין תועלת בהם, ושהם מאת משה רבנו ע"ה. וזהו ענין (סנהדרין צ) "אין תורה מן

השמים". אמרו חכמים ז"ל, הוא המאמין שכל התורה מפי הגבורה, חוץ מן הפסוק הזה, שלא אמרו הקב"ה אלא משה מפי עצמו. וזה "כי דבר ה' בזה". השם יתברך ויתעלה ממאמר הכופרים.

אלא: כל דיבור ודיבור מן התורה יש בהן חכמות ופלאים למי שמבין אותם, ולא הושגה תכלית חכמתם, ארוכה מארץ מידה ורחבה מני ים. ואין לאיש אלא להלך בעקבות דוד משיח לאלוקי יעקב, שהתפלל "גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך" (תהלים קיט). וכמו כן פירוש התורה המקובל גם כן מפי הגבורה. וזה שאנו עושים היום מתבנית הסוכה ולולב ושופר וציצית ותפילין וזולתם, הוא בעצמו התבנית אשר אמר השם יתברך למשה, והוא אמר לנו והוא נאמן בשליחותו. והמאמר המורה על היסוד הזה, הוא מה שנאמר (במדבר טז) "ויאמר משה בזאת תדעון כי ה' שלחני לעשות כל המעשים האלה כי לא מלבי" ועל כן "הכופר בפרושה והוא תורה שבעל פה, והמכחיש מגידה, כגון צדוק ובייתוס, הרי זה כופר בתורה".

ט. היסוד התשיעי אין שינויים בתורה: היסוד התשיעי ההעתק, והוא כי התורה הזאת מועתקת מאת הבורא השם יתברך לא מזולתו. ועליה אין להוסיף וממנה אין לגרוע לא בתורה שבכתב ולא בתורה שבעל פה. שנאמר "לא תוסיף עליו ולא תגרע ממנו". וכבר ביארנו מה שצריך לבאר ביסוד זה בפתיחת זה החיבור. האומר שאין התורה מעם ה', אפילו פסוק אחד, אפילו תיבה אחת, אם אמר משה אמרו מפי עצמו, הרי זה כופר בתורה. ועל כן "האומר שהבורא החליף מצוה זו במצוה אחרת, וכבר בטלה תורה זו אע"פ שהיא היתה מעם ה', כגון הגרים הרי זה כופר בתורה".

93 שם

94 שם

הקבוצה השלישית: הנהגת האל בעולם כגון שכר ועונש.

י. היסוד העשירי השגחה פרטית: כי הוא, השם יתברך, יודע מעשיהם של בני אדם ואינו מעלים עינו מהם. לא כדעת מי שאמר "עזב ה' את הארץ", אלא כמו שנאמר (ירמיה לב) "גדול העצה ורב העלילה אשר עיניך פקוחות על כל דרכי בני אדם" וגו', "וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ" וגו' (בראשית ו) ונאמר "זעקת סדום ועמורה כי רבה" (שם יח). זהו מורה על היסוד העשירי הזה. ועל כן "האומר שאין הבורא יודע מעשה בני האדם, נקרא אפיקורס".

יא. היסוד האחד עשרה שכר ועונש: השם יתברך, נותן שכר למי שעושה מצות התורה. ויעניש למי שעובר על אזהרותיה. וכי השכר הגדול בעולם הבא, והעונש החזק - הכרת, וכבר אמרנו בזה העניין מה שיספיק. והמקרא המורה על היסוד הזה מה שנאמר (שמות לב) "ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא". והשיב לו השם יתברך "מי אשר חטא לי אמחנו מספרי". ראיה שיודע העובר והחוטא, לתת שכר לזה ועונש לזה.

יב. היסוד השנים עשרה ביאת המשיח: והוא להאמין ולאמת שיבוא, ולא יחשוב שיתאחר, אם יתמהמה חכה לו, ולא ישים לו זמן ולא יעשה לו סברות במקראות להוציא זמן ביאתו. וחכמים אומרים (סנהדרין צו). "תיפח רוחן של מחשבי קיצין". ושיאמין שיהיה לו יתרון ומעלה וכבוד על כל המלכים שהיו מעולם, כפי מה שניבאו עליו כל הנביאים ממה רבנו ע"ה עד מלאכי ע"ה. ומי שהסתפק בו, או נתמעט אצלו מעלתו, כפר בתורה, שיעד בו בתורה בפירוש בפרשת בלעם ופרשת אתם נצבים. ומכלל יסוד זה שאין מלך לישראל אלא מבית דוד ומזרע שלמה בלבד, וכל

החולק על המשפחה הזאת כפר בשם השם יתברך ובדברי נביאיו.

יג. **היסוד השלשה עשרה תחיית המתים:** וכבר ביארנוה וכאשר יאמין האדם באלה היסודות כולם ונתברר בה אמונתו בה', הוא נכנס בכלל ישראל ומצווה לאהבו ולרחם עליו ולנהוג עמו בכל מה שציווה השם יתברך איש לחברו מן האהבה והאחוה ואפילו עשה מה שיכול מן העבירות מחמת התאוה והתגברות הטבע הגרוע, הוא נענש כפי חטאיו, אבל יש לו חלק לעולם הבא, והוא מפושעי ישראל.

נוסח אני מאמין בסידורי התפילה

"אני מאמין" הוא נוסח מתומצת של שלושה עשר עיקרי האמונה, המבוסס על שלושה עשר העיקרים שקבע הרמב"ם. כל עיקר פותח בלשון "אני מאמין באמונה שלמה.." הנוסח חובר על ידי מחבר אנונימי, והוכנס לתוך סידורי התפילה רבים. גרסה זו שונתה קלות ביחס לדברי הרמב"ם. יש הנוהגים לומר אותו לאחר תפילת שחרית.

א. **אני מאמין באמונה שלמה:** שהבורא יתברך שמו הוא בורא ומנהיג לכל הברואים. והוא לבדו עשה ועושה ויעשה לכל המעשים:

ב. **אני מאמין באמונה שלמה:** שהבורא יתברך שמו הוא יחיד ואין יחידות כמוהו בשום פנים. והוא לבדו אלוהינו. היה הווה ויהיה:

ג. **אני מאמין באמונה שלמה:** שהבורא יתברך שמו אינו גוף. ולא ישיגוהו משיגי הגוף. ואין לו שום דמיון כלל:

ד. **אני מאמין באמונה שלמה:** שהבורא יתברך שמו הוא ראשון והוא אחרון:

ה. **אני מאמין באמונה שלמה:** שהבורא יתברך שמו לו לבדו ראוי להתפלל. ואין ראוי להתפלל לזולתו:

ו. **אני מאמין באמונה שלמה:** שכל דברי נביאים אמת:

ז. **אני מאמין באמונה שלמה:** שנבואת משה רבנו עליו השלום הייתה אמתית. ושהוא היה אב לנביאים. לקודמים לפניו ולבאים אחריו:

ח. **אני מאמין באמונה שלמה:** שכל התורה המצויה עתה בידינו היא הנתונה למשה רבנו עליו השלום:

ט. **אני מאמין באמונה שלמה:** שזאת התורה לא תהא מחלפת, ולא תהא תורה אחרת מאת הבורא יתברך שמו:

י. **אני מאמין באמונה שלמה:** שהבורא יתברך שמו יודע כל מעשה בני אדם וכל מחשבותם. שנאמר היצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם:

יא. **אני מאמין באמונה שלמה:** שהבורא יתברך שמו גומל טוב לשומרי מצותיו ומעניש לעוברי מצותיו:

יב. **אני מאמין באמונה שלמה:** בביאת המשיח ואף על פי שיתמהמה. עם כל זה אחכה לו בכל יום שיבוא:

יג. **אני מאמין באמונה שלמה:** שתהיה תחיית המתים בעת שיעלה רצון מאת הבורא יתברך שמו ויתעלה זכרו לעד ולנצח נצחים:

הפיוט יגדל אלוקים חי

הפיוט יגדל אלוקים חי נכתב על בסיס שלושה עשר העיקרים של הרמב"ם. מקובל, שמחבר הפיוט "יגדל" הוא רבי דניאל בן יהודה דיין זצוק"ל,⁹⁶ אך יש שייחסו את הפיוט למחברים אחרים, הרב יעקב עמדין⁹⁷ ייחס אותו לרמב"ם זיע"א, הרב יחיא צאלח זצוק"ל⁹⁸ ורבי יוסף שלמה דלמדניו זצוק"ל⁹⁹ ייחסוהו¹⁰⁰ לרבי שלמה בן יהודה אבן גבירול זצוק"ל¹⁰¹.

בקהילות רבות שרים את הפיוט לאחר סיום תפילת ליל שבת או חג. יש הנוהגים לאומרו לפני תפילת שחרית או בסיומה ויש הנוהגים שלא לאומרו כלל¹⁰². כל שורה בפיוט מציינת עיקר אחד:

- א. מציאות האל יגדל אלוקים חי וישתבח נמצא ואין עת אל מציאותו
- ב. ייחוד האל אחד ואין יחיד כייחודו נעלם וגם אין סוף לאחדותו
- ג. איסור האנשה והגשמה אין לו דמות הגוף ואינו גוף לא נערוך אליו קדושתו

96 רבי דניאל בן יהודה דיין זצוק"ל, חי באיטליה, הפיוט נדפס לראשונה במחזור "קמחא דאבשוטא" שנדפס בבולוניה בשנים ש"א-ש"ב כד קבע שמואל דוד לוצאטו במבוא שכתב למחזור תפילה למנהג בני רומא, ע"פ שני כתי"י שהיו לפניו. וכך כתב: "ואני ראיתי סדור כ"י על קלף מנהג בני רומא, נכתב בשנת קמ"ג, ושם הסופר משה בכמ"ר יקותיאל חפץ ממשפחת הצפרוני, ועל גבי יגדל כתב: אלו הם י"ג עקרים שסידרם כמח"ר דניאל זקני זלה"ה בכמ"ר יהודה דיין".

97 ראה סידור היעב"ץ פתיחה לשיר היחוד של רבי יעקב ישראל בן צבי אשכנזי עמדין, אלטונה – לי בניסן התקל"ו, שם), היה רב ותלמיד חכם, מגדולי הרבנים במאה ה-18. נודע בכינוי יעב"ץ.

98 הרב יחיא צאלח, היה מגדולי רבני תימן במאה ה-18, מחבר הספר "פעולת צדיק", ועוד.

99 רבי יוסף שלמה דלמדניו המכונה גם יש"ר מקנדיה או מקנדיאה, היה רב, פילוסוף, רופא, מתמטיקאי ואסטרונום. כינויו יש"ר הוא ראשי תיבות של יוסף שלמה רופא, וקנדיה/קנדיאה הוא שמה הקדום של הרקליון, בירת כרתים.

100 תכלאל עץ חיים ח"א דף קי עמוד ב. כל כתב: "ידע כי קבלה בידנו שפיוט זה הוא מיוסד מהרב ר' שלמה ה' גבירול ז"ל.

101 רבי שלמה בן יהודה אבן גבירול (1021–1058) היה משורר ופילוסוף יהודי בתור הזהב של יהדות ספרד. מגדולי המשוררים שקמו בספרות העברית לדורותיה. כתיבתו העמוקה, העשירה, המורכבת והמליצית מאופיינת בשוני וייחוד רב.

102 כך כתב רבי חיים ויטל בשער הכוונות, עניין נוסח התפילה דרוש א': "ובראשונה אכתוב עניין א' שא"ל מורי ז"ל בעניין הפזמונים והפיוטים שתקנו האחרונים דע לך כי מורז"ל לא היה אומר שום פזמון ושום פיוט ובקשה מאלו שסדרו האחרונים כגון ר' שלמה בן גבירול וכיצא לפי שאלו האחרונים לא ידעו דרכי הקבלה ואינם יודעים מה שאומרים וטועים בס' דבורם בלי ידיעה כלל ובפרט פזמון יגדל אלוקים חי כו'".

קדמון לכל דבר אשר נברא ראשון ואין ראשית לראשיתו ד. אין לפניו

הינו אדון עולם לכל נוצר יורה גדולתו ומלכותו ה. אין ראוי להתפלל לזולתו

שפע נבואתו נתנו אל אנשי סגולתו ותפארתו ו. כל דברי הנביאים אמת

לא קם בישראל כמשה עוד נביא ומביט את תמונתו ז. נבואת משה רבנו אמת והוא אדון כל הנביאים.

תורת אמת נתן לעמו א-ל על יד נביאו נאמן ביתו ח. תורתנו נתנה ע"י משה רבנו

לא יחליף הא-ל ולא ימיר דתו לעולמים לזולתו ט. שהתורה לא תתחלף לעולם

צופה ויודע סתרינו מביט לסוף דבר בקדמותו י. שהבורא יודע כל מעשה בני אדם ומחשבתם

גומל לאיש חסיד כמפעלו נותן לרשע רע כרשעתו י"א. שהבורא גומל טוב לשומרי מצותיו ומעניש לעוברי מצותיו

ישלח לקץ ימים משיחנו לפדות מחכי קץ ישועתו י"ב. אמונה בביאת המשיח

מתים יחיה א-ל ברוב חסדו ברוך עדי עד שם תהילתו י"ג. אמונה בתחיית המתים

אלה שלש עשרה לעקרים הן הם יסוד דת א-ל ותורתו.
תורת משה אמת ונבואתו ברוך עדי עד שם תהילתו.

נהגו לקרוא את שלשה עשר עיקרים בכל יום אחרי תפילת שחרית בנוסח זה

הריני מאמין באמונה שלמה בשלשה עשר עקרים של התורה הקדושה :
(א) שהקדוש ברוך הוא נמצא ומשגיח, (ב) והוא אחד, (ג) ואין לו גוף ואין לו דמות הגוף, (ד) והוא קדמון לכל קדומים, (ה) ואין עבודה לזולתו, (ו) ויודע מחשבות בני אדם, (ז) ושהנבואה אמת, (ח) ושמשה רבינו עליו השלום הוא אדון לכל הנביאים, (ט) ושהתורה כלה נתונה מן השמים, (י) ושלא תשתנה בשום זמן חס ושלום, (יא) ושהקדוש ברוך הוא מעניש לרשעים ומשלם שכר טוב לצדיקים, (יב) ושיבוא מלך המשיח, (יג) ושהמתים עתידים לחיות, יהי רצון מלפניך ה' אלקינו ואלקי אבותינו שתכף יצרנו לעבודתך כל ימי חיינו תמיד, אמן כן יהי רצון :

עקרים לפי דברי חז"ל בתלמוד

התייחסות חז"ל והנביאים לעיקרי היהדות, כשורשי ענפים כללים שעליהם נשענים המצוות ומדות הטובות, באה להעמיד כללים גדולים, המכילים פרטים שבהתנהגות האדם. על פי כללים אלו יזכה לשמור ולקיים את עיקרי ושורשי התורה.

בתקופות מסוימות מזמני עם ישראל ראו חז"ל לתקן ולאגד כללים הנוגעים לכלל האומה. על ידי אמצע ושמירת כללים אלו, יכול כל אחד מישראל לזכות לחיי העולם הבא. כללים אלו העמידו חז"ל בהתאם למצב ולדרגה הרוחנית של הדור. בתקופות מזמני עם ישראל היו צדיקים שהיו יכולים לקבל עול מצוות הרבה. לעומתם בתקופות אחרות התמעטו הצדיקים "ומקבלי עול מלכות שמים". לזמנים אלו כיוון דוד המלך ע"ה והעמיד כל המצוות על אחת עשרה בלבד, כדי לזכותם.

ובזמנים של צמצום וירידת הדור עד לשפל רוחני עמוק, העמידו חבוקק הנביא ע"ה על כלל אחד בלבד, "וצדיק באמונתו יחיה"¹⁰³, מספיק שיתנהג היהודי משאו ומתנו באמונה, יושר וצדק כפי שתרגום התרגום: "וצדיקא על קושטיהו יתקיימו" (והצדיקים על אמיתתם יתקיימו)¹⁰⁴.

כפי שנראה זאת מהגמרא¹⁰⁵ במסכת מכות את השתלשלות התקנות לדורותיהם ומהם נלמד שהאמונה היא שורש כל תרי"ג המצוות ועמוד התווך העיקרי לכל היהדות.

103 חבוקק (פרק ב פסוק ד).

104 וכן מירש הסמ"ג (עשין עג).

105 מסכת מכות (כ"ד) "דרש ר' שמלאי: תרי"ג מצוות נאמרו לו למשה וכו'. בא דוד והעמידן על אחת עשרה (עקרונות) דכתיב (תהלים (פרק טו) "מוזמר לדוד ה' מי יגור באהלך מי ישכן בהר קדשך. הולך תמים ופועל צדק ודבר אמת בלבבו. לא רגל על לשנו לא עשה לרעהו רעה וחרפה לא נשא על קרבו. נבזה בעיניו נמאס ואת יראי ה' יכבד נשבע להרע ולא ימר. כספו לא נתן בנשך ושחד על נקי לא לקח עשה אלה לא ימוט לעולם" ומניית פה אחת עשרה מידות שבזכותן זוכה אדם לחיי העולם.

ששת היסודות המגבשות את האמונה באל

הרמח"ל ממקד אותנו בידיעות שורשיות למציאות האל ואחדותו, עניין העוסק יותר באמונת האל מאשר עיקרי הדת בכלל. מציאות אלוהים ואחדותו על פי הרמח"ל בדרך ה'¹⁰⁶ "כלל הידיעות השרשיות האלה - שש, והן:

א. מציאות ה' : כל איש מישראל צריך שיאמין וידע, שיש שם מצוי ראשון קדמון ונצחי, והוא שהמציא וממציא כל מה שנמצא במציאות, והוא האלוך ב"ה.

ב. שלימותו : עוד צריך שידע, שהמצוי הזה ית"ש, אין אמתת מציאותו מושגת לזולתו כלל. ורק זה נודע בו, שהוא מצוי שלם בכל מיני שלימות, ולא נמצא בו חסרון כלל. ואולם דברים אלה ידענום בקבלה מן האבות ומן הנביאים, והשיגום כל ישראל במעמד הר סיני ועמדו על אמתתם בבירור, ולמדום לבניהם דור אחר דור כיום הזה, שכן ציוס מרע"ה מפי הגבורה: "פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך" וגו' "והודעתם לבניך ולבני בניך".

אמנם גם מצד החקירה במופתים הלימודיים יאמתו כל הענינים האלה, ויוכרח היותם כן מכח הנמצאות ומשיגיהם אשר אנחנו רואים בעינינו,

ובהמשך דרשת ר' שמלאי נאמר: בא ישעיהו והעמידן על שש (עקרונות), דכתיב (ישעיה לג, טו) "הלך צדקות ודבר מישרים מאס בבצע מעשקות נער כפיו מתמך בשחד אטם אזנו משמע דמים ועצם עיניו מראות ברע" ומנויות פה שש מידות שבזכותן זוכה אדם לחיי העולם. בהמשך נאמר (מכאן ו, ח) "בא מיכה והעמידן על שלש (עקרונות), דכתיב "היגיד לך אדם מה טוב ומה ה' דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם (ה') אלהיך" ומנויות פה שלש מידות שבזכותן זוכה אדם לחיי העולם. בהמשך נאמר חזר ישעיהו והעמידן את המצוות על שתיים (שתי עקרונות), שנאמר (ישעיה נ, א) "כֹּה אָמַר ה' שְׁמֹרוּ מִשְׁפָּט וְעֲשׂוּ צְדָקָה" הרי מנויים כאן רק שתי מידות שבזכותם זוכה האדם לחיי עולם הבא. בסיום דבריו נאמר "בא חבקוק והעמידן על אחת (עקרן אחד בלבד) שנאמר (חבקוק פרק ב פסוק ד) "וצדיק באמונתו יחיה"

106 דרך ה' (חלק א פרק א) בבוא יתברך שמו.

ע"פ חכמת הטבע, ההנדסה, התכונה ושאר החכמות, שמהם תלקחנה הקדמות אמיתיות אשר יולד מהן בירור הענינים האמיתיים האלה. ואמנם לא נאריך עתה בזה, אלא נציע ההקדמות לאמתם, ונסדר הדברים על בורים, כפי המסורת שבידינו והמפורסם בכל אומתנו:

ג. הכרח מציאותו : עוד צריך שידע, שהמצוי הזה ית"ש, הנה מציאותו מציאות מוכרח שא"א העדרו כלל:

ד. היותו בלתי נתלה באחר : עוד צריך שידע, שמציאותו ית' אינו תלוי בזולתו כלל, אלא מעצמו הוא מוכרח המציאות:

ה. פשיטותו : וכן צריך שידע, שמציאותו ית' - מציאות פשוט בלי הרכבה וריבוי כלל, וכל השלימיות כלם נמצאים בו בדרך פשוט. פי': כי הנה בנפש ימצאו כחות רבים שונים, שכל א' מהם גדרו בפני עצמו. ד"מ הזכרון כח א', והרצון כח אחר, והדמיון כח אחר, ואין א' מאלה נכנס בגדר חבירו כלל. כי הנה גדר הזכרון - גדר א', וגדר הרצון - גדר אחר, ואין הרצון נכנס בגדר הזכרון, ולא הזכרון בגדר הרצון, וכן כלם.

אך האדון ית"ש איננו בעל כחות שונים, אעפ"י שבאמת יש בו ענינים שבנו הם שונים; כי הרי הוא רוצה, והוא חכם, והוא יכול, והוא שלם בכל שלימות. אמנם אמתת מציאותו הוא ענין א' שכולל באמתתו וגדרו. (פי' אמתת ענינו, כי אין שייך גדר בו ית', אלא על צד היתר לשון), כל מה שהוא שלימות.

ונמצא שיש בו כל השלימיות, לא כדבר נוסף על מהותו ואמתת ענינו, אלא מצד אמתת ענינו בעצמה שכוללת באמתתה כל השלימיות, שא"א לענין ההוא מבלתי כל השלימיות מצד עצמו. והנה באמת הדרך הזה רחוק מאד מהשגתנו וציורנו, וכמעט שאין לנו דרך לבארו ומלות לפרשו. כי אין ציורנו ודמיונו תופס אלא ענינים מוגבלים בגבול הטבע הנברא ממנו ית', שזה מה שחושינו מרגישים ומביאים ציורו אל השכל; ובברואים הנה הענינים רבים ונפרדים.

אולם כבר הקדמנו, שאמתת מציאותו ית' אינה מושגת, ואין להקיש ממה שרואים בברואים על הבורא יתברך, כי אין ענינם ומציאותם שוה כלל שנוכל לדין מזה על זה. אבל זה גם כן מן הדברים הנודעים בקבלה, כמו שכתבנו, ומאומתים בחקירה ע"פ הטבע עצמו בחוקותיו ומשפטיו, שא"א

עכ"פ שלא ימצא מצוי אחד משולל מכל הטבע חוקות וגבוליו, מכל העדר וחסרון, מכל ריבוי והרכבה, מכל יחס וערך, ומכל מקרי הברואים, שיהיה הוא הסבה האמיתית לכל הנמצאות ולכל המתילד בהם; כי זולת זה, מציאות הנמצאות שאנו רואים והתמדתם היה בלתי אפשרי:

ו. וממה שצריך שידע עוד, שהמצוי הזה ית"ש מוכרח שיהיה א' ולא יותר. פ': שא"א שימצאו מצויים רבים שמציאותם מוכרח מעצמו, אלא א' בלבד צריך שימצא במציאות המוכרח והשלם הזה. ואם שימצאו נמצאים אחרים, לא ימצאו אלא מפני שהוא ימצאים ברצונו, ונמצאים כלם תלויים בו ולא מצויים מעצמם:

ז. נמצא כלל הידיעות השרשיות האלה ו', והם: אמתת מציאותו ית', שלימותו, הכרח המצאו, היותו בלתי נתלה בזולתו, פשיטותו, ויחודו:

האירועים המכוננים עליהם מבוססת האמונה

בחלק זה נעסוק באירועים המכוננים שעליהם מבוססים יסודות האמונה והיהדות¹⁰⁷. האירועים הם: יציאת מצרים ומעמד הר סיני. היהדות אינה מבוססת רק על טיעונים פילוסופיים ולא על דברי נבואתו של אדם זה או אחר, אלא על העדות בדבר התגלות אלוהית מפורסמת וממושכת, אותה קיבלנו מאבותינו, ואבותינו מאבותיהם לפניהם. על סמך העדות הזו אנו

107 החומר תומצת (עם שינויי לשון) מתוך מאמר ארוך המובא באתר לדעת לאמין (www.knowingfaith.co.il) מאת הרב דני לביא

והרב ד"ר משה רט בשיתוף רבני המכון.

מתייחסים לדברי התורה כאל ביטוי לרצון ה', ומחויבים לשמור עליהם ולקיימם.

בחלק זה ניתן טעמים ליסודות האמונה בה'. כפי שנראה, לארועים הללו מאפיינים המחזקים את אמיתות האמונה ומקבעים קיומה בזיכרון הלאומי של עם ישראל:

המאפיינים הם:

- א. האירוע המתואר הוא אירוע משמעותי ומכונן לאומה.
- ב. האירוע התרחש בפני עם שלם.
- ג. השתלשלות המאורעות מראה קשר ישיר בין המאפיינים בה כיום לבין אלה שהיו עדים לאירוע.
- ד. האירוע המוזכר יוצא דופן על רקע אותה התקופה.

האירוע המתואר הוא אירוע משמעותי ומכונן לאומה.

קשה מאד עד כדי שלא ניתן לשכנע עם שלם בסיפור על אירוע לאומי מכונן ומשמעותי שהתרחש בהיסטוריה לאבותיהם, אם אותו אירוע מנותק מהמציאות ולא התרחש בפועל. אם מספרים לאנשים על אירועים מכוננים שאבות אבותיהם היו עדים להם כביכול, הרי שבמידה ואירועים אלה לא התרחשו באמת, יהיה קשה לקבל את הסיפור האדם הסביר יטען אם זה קרה, איך זה שלא שמענו על זה קודם? למה אבותינו לא ספרו לנו, הרי אנו עם שמתעד כל אירוע מההיסטוריה שלו.

לכן, עם שמאמין במסורת, מתעד את ההיסטוריה שלו ומספר על אירוע מסוג זה, קרוב לוודאי שהאירוע אכן התרחש.

יציאת מצרים ומעמד הר סיני אינם סתם סיפור על העבר, אלה האירועים המכוננים של עם ישראל. לא מדובר בסיפור המתרחש בימי בראשית אלא בסיפור המתרחש בתוך ההיסטוריה של עם שלם. אין סיבה הגיונית

לחשוב שאפשר יהיה לשתול סיפור חסר בסיס ולשרשר אותו לאורך ההיסטוריה, דור אחר דור.

האירוע התרחש בפני עם שלם.

ניתן להמציא סיפורים שמתארים ניסים או התגלויות שהתרחשו לפני אדם בודד או קבוצה קטנה. ההיסטוריה רצופה במנהיגים כריזמטיים ובעלי השפעה שבדו התגלויות נסיות ומשכו אחריהם עדת מאמינים. כמו גם התגלויות שמקורן אחיזת עיניים, הזיה או מחלת נפש וכדומה.

המסורת היהודית לעומת זאת מתארת אירועים שהתרחשו לפני עם ישראל כולו, שש מאות אלף גברים מלבד נשים וילדים. כאמור, קשה מאד לשכנע עם שלם שאירועים כאלה התרחשו, אלמלא נמסרו להם מהאבות הקדושים. כמו כן, אופייה ההמוני והממושך של ההתגלות שולל את האפשרות שמדובר באשליה או הטעיה: קל לתעתע בבודדים, קשה להטעות עם שלם, ובוודאי שלא ניתן לעשות זאת לאורך זמן ממושך ובאופן שבו הדברים מובאים בתורה.

משה רבנו הביא סדרת מכות שהכריעה מעצמה אדירה כמו מצרים, על גדולי החרטומים והמכשפים שבה. אותם ניסים כללו תופעות על טבעיות כמו מכת בכורות וקריעת ים סוף, שגם כיום עם הטכנולוגיה המתקדמת ביותר לא ניתן לבצע אותם, ובוודאי שאין הם יכולים להיות אחיזת עיניים.

השתלשלות המאורעות מראה קשר ישיר בין המאמינים בה' כיום לבין אלה שהיו עדים לאירוע.

המסורת היהודית טוענת שאנו כולנו, כל עם ישראל, הננו צאצאים ישירים של בני ישראל שיצאו ממצרים ועמדו לפני הר סיני. לאורך כל ההיסטוריה היהודית המוכרת. כל יהודי בכל תפוצות תבל שמע מאבותיו את הסיפור שאבותיו קיבלו מאבותיהם, והללו מאבותיהם לפניהם, לפיו

"עבדים היינו לפרעה במצרים ויוציאנו ה' אלוהינו משם". עם שלם מפוזר בכל קצות תבל, ללא אמצעי תקשורת בין הקהילות, מחזיקים באותה מסורת ואמונה הלכה למעשה.

אף ההלכה היהודית רואה בהמשך העברת המסורת מצווה שנאמר באגדה של פסח "כל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח"¹⁰⁸ למאמר שהאדם העוסק בסיפור יציאת מצרים הוא "משובח", הרי היה צריך לומר שהעושה כך מקיים מצוה "בהידור?"

תשובה: כאשר אדם היה עד לאירוע לא שגרתי, הוא מספר על כך לחבריו לעתים קרובות. ככל שהזמן חולף, ההתפעלות שלו נחלשת ולבסוף הוא מפסיק לחזור ולספר על כך. ואולם, כאשר אדם או משפחתו חווים נס, הוא מדבר על כך כל חייו, וגם מעביר זאת לבניו וצאצאיו ממשיכים לספר לבניהם על המאורע שקרה לאביהם.

ההגדה מלמדת בדורותינו יהודי המספר סיפור יציאת מצריים באריכות הוא משובח ומעולה. זו הוכחה שהוא צאצא של אלה שהיו במצרים ולא בן למשפחה שהצטרפה ליהדות בשלב מאוחר יותר.

חיזוק המסורת נעשה באמצעות ציון האירועים. התורה מחייבת כל יהודי לזכור את יציאת מצריים פעמים ביום.

א"כ מה מייחד את המצוה הזו דווקא בחג הפסח, הרי זו חובה יומית כל השנה בתפילת שחרית ובתפילת ערבית? התשובה לכך:

(א) את החובה היומית ניתן למלא על-ידי זיכרון וכוונה בלב, אבל בליל הפסח, הדבר חייב להיות בדיבור, כמו שכתוב "והגדת לבנך".

(ב) בכל יום מספיק רק להזכיר את יציאת מצריים ואילו בפסח חובה לספר באריכות.

¹⁰⁸ מעשה ידי יוצר (לבוב ה'תרכ"ג) פירוש על הגדה של פסח, רבי שלמה יעקב יוסף קלוגר ז"ל

ג) בליל פסח הסיפור חייב להיות בצורת תגובה וגירוי הדעת לקטנים או למישהו אחר¹⁰⁹.

העובדה שסיפור יציאת מצרים מוסכם ללא עוררין על כל עם ישראל מעידה על אמינותו. זה וכל האדום שלמטה אמור להיות בתת פרק שלמעלה שמצביע על אמיתות הסיפור

יציאת מצרים אינה מתוארת רק בתורה עצמה, אלא נזכרת פעמים רבות בספרים שונים לכל אורך התנ"ך, מיהושע ושופטים ועד עזרא ונחמיה. בשום מקום בתנ"ך או מחוצה לו לא מופיעה מסורת שונה לגבי מקורו ותולדותיו של עם ישראל! אילו מדובר היה בהמצאה מאוחרת, ניתן היה לצפות לכך שמסורות אחרות ישתמרו היכן שהוא, ושנמצא גרסאות סותרות על ההיסטוריה היהודית. בפועל, כאמור, אין כאלה.

יתרה מזאת, בספרי הנביאים פונים הנביאים אל העם ומזכירים לו כיצד ה' הוציאנו ממצרים וטיפל בו במסירות. הם לא מנסים לשכנע את העם שזה קרה, אלא פשוט מזכירים עובדות מפורסמות הידועות לכל. יציאת מצריים אינו נחלת קבוצה או אליטה רוחנית, אלא זיכרון קבוצתי משותף של כל שכבות העם.

זאת ועוד, גם ראשוני ההיסטוריונים מאומות העולם, היוונים והרומאים, כאשר הם כותבים על היהודים, מתארים את יציאת מצרים כאירוע היסטורי (אם כי צובעים אותה בצבעים אנטישמיים). לאותם היסטוריונים היתה גישה למסמכים היסטוריים רבים שאינם בידינו כיום, כמו אלה שנשמרו בספריה הגדולה של אלכסנדריה, שהכילה מאות אלפי ספרים. אילו היו מוצאים שם תיעוד שונה של תולדות עם ישראל, ממקור מצרי או אחר, היו בוודאי מציינים אותו. מכך שגם אצלם לא מופיעה גרסה שונה לאירועים, אפשר להסיק שהמסורת של עם ישראל היתה מקובלת גם על שאר עמי האזור, ונחשבה בעיני כולם לחלק מההיסטוריה.

109 קובץ הגדה של פסח עם לקוטי טעמים ומנהגים-האדמו"ר מנחם מענדל שניאורסאהן זצוק"ל

ראינו אם כן שהמסורת היהודית מתארת אירועים שקשה לראות איך אפשר לשכנע בהם עם שלם, אילו לא קרו בפועל. בנוסף לכך היא בעלת אופי היסטורי מובהק, ומפרטת בדיוק את התאריכים בהם אירעו האירועים, המיקום המדויק שלהם, שמות האנשים שנכחו בהם, מספרם וגיליהם וכן הלאה. אלה הם מאפיינים של תיעוד היסטורי, לא של מיתוס¹¹⁰.

מן הראוי לציין ששתי הדתות הגדולות בעולם האיסלם והנצרות אינן יכולות להכחיש או למחוק פרק בהיסטוריית העולם, ולכן מקבלות את המסורת היהודית על יציאת מצרים ומעמד הר סיני, ומוסיפות חלק על השליח מטעמן המביא לכאורה את דבר ה'.

האירוע המדובר יוצא דופן על רקע התקופה.

צביונה של מסורת ישראל לעומת המסורות עמים אחרים, מצביעה על ייחודיותה. אם היינו מניחים שמסורות על התגלות המונית מעין זו יכולות להתפתח באופן טבעי מבלי שתהיה מאחוריהן התגלות על-טבעית אמיתית, מדוע אם כן לא נימצא מסורת דומה אצל עמים אחרים? הרי ישנם לא מעט סיפורים על התגלויות בפני יחידים, ניסים כאלה ואחרים, מיתוסים מכווננים ואגדות למיניהם. מדוע אין בנמצא עם נוסף שבתולדותיו התגלויות ניסית מכווננת? אצלו סיפור מכוון לפיו אבות-אבותיו היו כולם עדים למעמד ההתגלות, הנהיג אותם לאורך תקופה ממושכת בניסים גלויים, ונתן להם תורה?

תורת ישראל עומדת על ייחודה של ההתגלות זו: "כִּי שָׁאַל נָא לְמִי רְאשֵׁינִים אֲשֶׁר הָיוּ לְפָנֶיךָ לְמֶן הַיּוֹם אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים אָדָם עַל הָאָרֶץ וּלְמִקְצֵה הַשָּׁמַיִם וְעַד קֵצֵה הַשָּׁמַיִם הִנֵּהיָה כְּדָבָר הַגָּדוֹל הַזֶּה אוֹ הַנִּשְׁמָע

¹¹⁰ מיתוס הוא בד"כ סיפור עתיק שהפך לסמל תרבותי, סוג של אגדה על אלים וגיבורי על, שלא בהכרח התקיים במציאות.

כְּמָהוּ. הִשְׁמַע עִם קוֹל אֱלֹהִים מְדַבֵּר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ כְּאֶשֶׁר שָׁמַעְתָּ אֶתָּה וַיִּחִי.
אוֹ הִנֵּסָה אֱלֹהִים לְבֹא לְקַחַת לוֹ גּוֹי מִקֶּרֶב גּוֹי בְּמִסֹּת בְּאֶתֶת וּבְמוֹפְתִים
וּבְמִלְחָמָה וּבִיד חֲזָקָה וּבְזִרְוֹעַ נְטוּיָה וּבְמוֹרָאִים גְּדֹלִים כָּל אֶשֶׁר עָשָׂה לָכֶם
ה' אֱלֹהֵיכֶם בְּמִצְרָיִם לְעֵינֶיךָ¹¹¹

הסבר או טענה על התפתחות ותהליכים טבעיים לקיומה של המסורת היהודית, יצטרכו להתמודד עם השאלה מדוע היא חריגה כל כך. אירועים טבעיים ותהליכים טבעיים נוטים לחזור על עצמם. אם אנחנו מוצאים אירוע חריג וחד פעמי, הדבר מחזק את הטענה שמה שעומד מאחוריו הן לא נסיבות טבעיות אלא על-טבעיות, כפי שאכן טוענת המסורת ישראל.

העובדה שהדת היהדות נבנתה דווקא על יסוד מסורת שקשה מאד לזייף, בהחלט מוסיפה מאוד לאמינותה. ההסתמכות על מסורת היסטורית הינה ברירת המחדל הרציונלית כשלעצמה, והעובדה כי מדובר גם במסורת שקשה מאד אם בכלל אפשרי להמציא, הופכת את אמינותה למכרעת.

שאלה נוספת מתבקשת כאן, מדוע יבחר מייסד דת כלשהי ללכת בדרך תחתית בעל מסלול עמוס בקשיים וסבל, במקום ללכת בדרך בה הלכו מייסדי דתות כה רבות, אלמלא הייתה אמת במסורת?

עד כה דברנו על אופי המאורעות המכוננים של המסורת היהודית וכעת נדבר על המאורעות עצמם.

מעמד הר סיני: עם ישראל זוכה למעמד נבואי ולגילוי הקב"ה, מאורע אשר לא היה ולא יהיה דומה לו בהיסטוריה של האנושות¹¹² תיאור ואימות ההתגלות מתוארות בתורה ומפורסמת לרבים.

111 דברים (ד, לב-לד).

112 יש לציין כי מייסדי שאר הדתות טוענים להתגלות אלוהית אחת על אחד, דבר שאי אפשר להוכיח, אבל ביהדות ההתגלות האלוהית הייתה לשש מאות ריבו אנשים, דבר שאם הוא אינו אמת מועד הוא להכחשה.

הרמב"ם ב"אגרת תימן" מחזק את יהודי תימן במאבקם כנגד מוסלמים אלימים הדוחקים בהם להמיר את דתם, כותב כי מעמד הר סיני הינו יסוד משמעותי באמונה היהודית וז"ל:

"וראוי לכם אחינו שתגדלו בניכם (תחנכו אותם) על המעמד ההוא (הר סיני) הגדול ותספרו בתוך קהל ועדה גדולתו והידורו שהוא עמוד שהאמונה סובבת עליו והטענה המביאה לידי אמת וגדלו המעמד ההוא על כל גדולה כמו שגדלו הקב"ה שנאמר (דברים ד' ל"ב) "כִּי שָׁאַל נָא לְיָמִים רִאשֹׁנִים אֲשֶׁר הָיוּ לְפָנֶיךָ לְמֹן הַיּוֹם אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹקִים אָדָם עַל הָאָרֶץ וּלְמִקְצֵה הַשָּׁמַיִם וְעַד קֵצָה הַשָּׁמַיִם הִנֵּהיָה כְּדָבָר הַגָּדוֹל הַזֶּה אוֹ הַנִּשְׁמָע כָּמֹהוּ הַשָּׁמַע עִם קוֹל אֱלֹקִים מְדַבֵּר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ כְּאֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ אֶתְּהָ" ודעו אחינו בברית הזאת ובסברה הזאת שהדבר הגדול הזה שנראה במציאות שהעיד עליו מבחר כל העדים שלא היה מקודם כמוהו וכן לא יהיה אחריו כמוהו. והוא שתשמע אומה אחת בכללה דבור הקדוש ברוך הוא ושתראה כבודו עין בעין"

ההיגיון בדבריו של הרמב"ם בניגוד לשאר דתות נראה בבירור. את ההוכחות של הדתות השונות על התגלות נביא או כל דברי כפירה, ניתן לבדות מאחר ומדובר בעדות אישית בלבד.

מה שאין כן ביהדות, התורה מספרת על עם שלם אשר נכח מעמד הר הסיני וקבלת התורה. כמו שכתב בספר הכוזרי¹¹³ "את עשרת הדברות האלה קבלו המוני העם לא מיחידי, ולא מנביא יחיד, כי אם מפי האלוה". אין שום סיכוי לאף אדם ל"השתיל" בהיסטוריה ידיעה כזו במסורת בת אלפי שנים של האומה בלי שחכמי התורה עם חוש הביקורת העצום שלהם יגלו את הזיוף שבזה¹¹⁴.

113 ספר הכוזרי, מאמר ראשון פ"ז.

114 אמר הכוזרי: פרוט כזה מרחיק מן הלב את הספק הרע, פן יש בזה כזב או קנוניה, דבר אשר כזה לא יתכן כי יסכימו עליו אפילו עשרה אנשים בלא שיתבלבלו ויגלו בזה סוד קנוניות. בדרך כלל דוחים אנשים דברי מי שמביא לפניהם ראשונה מנין זה, ומבקש מהם להודות בו, על אחת כמה וכמה לא יתכן כי יסכימו עליו המונים רבים, בייחוד שהמניין שלכם עודנו קרוב למאורעות, ואין הכזב והבדות יכולים לחול בו. כוזרי מאמר ראשון אות מ"ח.

מעמד גדול ומשמעותי זה נמסר כחלק מחובת החינוך והמסורת בעם ישראל מאב לבן, במשך כל הדורות עד ליום המעמד ועד היום. "כי הדור הזה הם היו המקבלים התורה במעמד הנורא שראו כבוד ה', ושמעו איך היה מצווה שישמעו למשה והמה המנחילים המסורה לבניהם עד דור אחרון"¹¹⁵.

וכמו שכתב בספר הכוזרי, שעצם קיום מסורת זו בעם ישראל וההקפדה בכל הדורות על שמירת חוקי התורה לכל פרטיה הנובעת ממסורת זו, מהווה הוכחה שאין למעלה ממנה לאמיתותה.

המסורת העוברת אלינו לאורך כל הדורות מאב ומרב לבן ולתלמיד על הכתוב בתורה, מצוותיה והסיפורים על יצירתו של עם ישראל המצויים בה, מעידים כאלף עדים על נכונותה של התורה והאמונה באלוקים. המציאות הזו שבה למרות הפיזור העצום של העם היהודי ברחבי העולם, רוב רובם של הדברים שהועברו במסורת שווים בין כל היהודים כולם, היא ההוכחה על ההקפדה של מסירה מדויקת של תורת ישראל איש מפי איש ממעמד הר סיני ועד לימינו אלו.

עוד כתב הרמב"ם¹¹⁶ "משה רבנו - לא האמינו בו ישראל מפני האותות שעשה, שהמאמין על פי האותות, יש בליבו דופי, שאפשר שייעשה האות בלט וכישוף, אלא כל האותות שעשה במדבר, לפי הצורך עשאו - לא להביא ראיה על הנבואה.

צריך להשקיע את המצריים, קרע את הים והצלילן בו. צרכנו למזון, הוריד לנו את המן. צמאו, בקע להן את האבן. כפרו בו עדת קורח, בלעה אותן הארץ. וכן שאר כל האותות :

ובמה האמינו בו, במעמד הר סיני, שעניינו ראו, ולא זר ; ואוזנינו שמעו, ולא אחר, האש והקולות והלפידים. והוא נגש אל הערפל, והקול מדבר

¹¹⁵ מושך חכמה שמות ל"ב, כ"ו

¹¹⁶ רמב"ם הלכות יסודי התורה פרק ח' א'-ג'

אליו; ואנו שומעים, משה, משה, לך אמור להן כך וכך. וכן הוא אומר "פנים בפנים דיבר ה' עימכם" (דברים ה, ד), ונאמר "לא את אבותינו, כרת ה' את הברית הזאת" (דברים ה, ג) :

ומניין שמעמד הר סיני לבדו היא הראיה לנבואתו, שהיא אמת שאין בו דופי, שנאמר "הנה אנוכי בא אליך בעב הענן, בעבור ישמע העם בדברי עימך וגם בך יאמינו לעולם" (שמות יט, ט) - מכלל שקודם דבר זה, לא האמינו בו נאמנות שהיא עומדת לעולם, אלא נאמנות שיש אחריה ההרור ומחשבה"

וכך גם משתמע מדברי הרמב"ן¹¹⁷ שמעמד הר סיני הוא הרגע המכונן את האמונה לדורות "והנכון בעיני שאמר, אני בא אליך בעב הענן, שתיגש אתה אל הערפל בעבור ישמע העם דברי, ויהיו הם עצמם נביאים בדברי, לא שיאמינו מפי אחרים. כמו שנאמר באמור ה' אלי הקהל לי את העם ואשמיעם את דברי למען ילמדון ליראה אותי כל הימים (דברים ד י), וגם בך יאמינו לנצח בכל הדורות...ולכך אמר בעבור ישמע העם בדברי עמך, כי ישמע דברי מתוך האש, וידעו שאני ה' מדבר עמך, ויאמינו בדברי, וגם בך לעולם".

נראה כי מעמד הר סיני היה זמן מכונן ומשמעותי ביותר שגרם לשינוי בתפיסתם של עם ישראל. בתחילה בני"י לא האמינו שבורא עולם מדבר עם משה ומשה מעביר להם את המסרים ובכלל זה את התורה. משכך העלה אותם הקב"ה למעלת נביאים, על מנת שהם ישמעו בעצמם "קול דברים אתם שומעים, ותמונה אינכם רואים זולתי קול", מהלך שאיפשר להם לקבל את נבואת משה רבינו ואת התורה. וזה נעשה במטרה שרגע קבלת התורה יזכר לדורות, מעמד סיני הוא מחולל האמונה. לא הבנתי את הניסוח הזה

וכך כתב הרב בספר העיקרים¹¹⁸ "ונאמר גם כן במדרגות כל ישראל בשעת מתן תורה פנים בפנים דבר ה' עמכם בהר מתוך האש (דברים ה'). והוא

117 רמב"ן שמות י"ט, ט'

118 ספר העיקרים מאמר שלישי פרק י"א, ספרו של רבי יוסף אלבו בנושא עיקרי האמונה היהודית.

מבואר כי שש מאות אלף רגלי שיצאו ממצרים, מורגלים בעבודה קשה בחומר ובלבנים, לא היו ראויין למדרגה גדולה כזו, ואע"פ כן הגיעו אליה באמצעות משה רבנו עליו השלום.

אמר השם יתברך, הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך (שמות י"ח). כלומר: אני רוצה לבוא עליך ולהגלות לך במדרגה גדולה שהיא מדרגת פנים בפנים, אע"פ שאתה בעובי ועכירות החומר הנקרא עב הענן, ואינך ראוי אליה. וכל זה אני עושה בעבור ישמע העם בדברי עמך, וזו היא המדרגה היותר גבוהה שאפשר, והוא שישמע האדם בהקיץ קול מדבר אליו בזולת ראיית שום תמונה.

אמר הכתוב (דברים ד') קול דברים אתם שומעים, ותמונה אינכם רואים זולתי קול. והגיעו אליה (אל המעלה הזו) בחסד אלהי ובאמצעות משה, וזה כדי שישתלק מלבם הספק שהיו מסופקין באפשרות הגעת הנבואה אל האדם. שעל זה היו תמהין אחר מתן תורה, ואומרים "כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים" וגוי' (שם כ"ו), שיראה שישראל היו מסופקין באפשרות הגעת הנבואה אל האדם עד היום ההוא. "

אבל משה לא היה תמה על הגעת הנבואה לאיש אחד, אלא על הגעתה לעם בכללו, ועל כן אמר "השמע עם קול" וגוי' (שם ד'). ואחר המעמד ההוא הודו באפשרות הגעתה. אמר הכתוב "היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי" (שם ה'), שיראה שבאותו מעמד הוסר מלבם הספק הזה".

התבוננות בבריאה

הבריאה עצמה מעידה על יוצרה, ומעידה על קיום בורא לעולם. וכמו שמצינו באברהם אבינו שהגיע להכיר את בוראו ע"י התבוננות בבריאה. מתוך התבוננות אפשר להגיע להכרה במציאות, בטובו וחסדו של הבורא.

מהתבוננות בבריאה יכול האדם לראות את חכמתו וגדלותו של הקב"ה וע"י כך להגיע להכרה במציאותו וליראה ואהבה אתו וכמו שכתב הרמב"ם¹¹⁹ "והיאך היא הדרך לאהבתו ויראתו ? בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים ויראה מהן חכמתו שאין לה ערך ולא קץ, מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר ומתאוה תאוה גדולה לידע השם הגדול. וכשמחשב בדברים האלו עצמן, מיד הוא נרתע לאחריו ויפחד, ויודע שהוא בריה קטנה שפלה אפלה עומדת בדעת קלה מעוטה לפני תמים דעות. כמו שאמר דוד המלך : "כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך מה אנוש כי תזכרנו"

וכנראה על פי האמור, ניתן ללמוד ממעשה ה' אמצעות התבוננות בבריאה במטרה שירכוש האדם תובנות שהיו לו כפתח שער לאהוב את השם. כמו שאמרו חכמים בעניין אהבה "שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם."

כאמור, הרמב"ם סבור שהתבוננות בריאה היא האמצעי המרכזי דרכו יגיע האדם לאהבת ה'. בהתאם לכך מדגיש הרמב"ם בהלכות יסודי התורה: "ולפי הדברים האלו אני מבאר כללים גדולים ממעשה רבון העולמים, כדי שיהיו פתח למבין לאהוב את השם, כמו שאמרו חכמים בעניין אהבה, שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם"¹²⁰

הרמב"ם שב ומדגיש בסוף ספר המדע דברים אלו: "דבר ידוע וברור שאין אהבת הקדוש ברוך הוא נקשרת בלבו של אדם עד שישגה בה תמיד כראוי ויעזוב כל מה שבעולם חוץ ממנה, כמו שצוה ואמר בכל לבבך ובכל נפשך, אינו אוהב הקדוש ברוך הוא אלא בדעת שידעהו, ועל פי הדעה תהיה האהבה אם מעט מעט ואם הרבה הרבה¹²¹, לפיכך צריך האדם

119 רמב"ם, יסודי התורה (פ"ב ה"ב).

120 שם.

121 וראה את דברי הרמב"ם במורה הנבוכים :

"ונאמנם שאר הדעות האמתיות בכלל זה המציאות, אשר הם החכמות העיוניות כלם כפי רוב מיניהם אשר בהם יתאמתו הדעות ההם אשר הם התכלית האחרון, לא צוהה התורה עליהם בפירוש כמו שצוה על הראשונות אבל צוה עליהם בכלל והוא אמרו

לייחד עצמו להבין ולהשכיל בחכמות ותבונות המודיעים לו את קונו כפי כח שיש באדם להבין ולהשיג כמו שבארנו בהלכות יסודי התורה¹²².

בדרך זו, פרש הרמב"ם במורה הנבוכים את בקשת משה רבינו ע"ה מהקדוש ברוך הוא, "הודיעני נא את דרכיך ואדעך..." : "אמנם אמרו כל טובי¹²³, הוא רמז להראות אותו (למשה) הנמצאות (הנבראים) כולם, הנאמר עליהם "וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד", רצה לומר בהראות אותם (את הנמצאים) לו (למשה) ששיג טבעם (תכונותיהם) והקשרתם (התקשרות ביניהם) קצתם בקצת, וידע (את) הנהגתו (של הקב"ה) להם איך היא בכלל ופרט, ואל זה הענין רמז באומרו בכל ביתי נאמן הוא, כלומר שהוא הבין מציאות עולמי (ההנהגה) כולו הבנה אמיתית קיימת, כי הדעות שאינם אמיתיות לא יתקיימו¹²⁴

אלא, שהרמב"ם הטעים שבנוסף להבנת הנבראים וחוקי הטבע, הודיע ה' למשה גם את 'פעולותיו', דהיינו דרכי הנהגתו את הבריא: "אם כן השגת הפעולות ההם הם תארו יתעלה אשר יודע מצדם והראיה על זה שהדבר אשר יעדו בהשיגו אותו הם פעלו יתעלה, היות הדבר אשר הודיעו תארי פעולות גמורים, רחום וחנון ארך אפים ורב חסד וכו', הנה כבר התבאר כי הדרכים אשר בקש ידיעתם והודיעו אותם, הם הם הפעולות הבאות ממנו יתעלה, והחכמים יקראום מדות, ויאמרו שלש עשרה מדות¹²⁵

לאהבה את ה', וכבר ידעת מה שבא מחוץ המצוה באהבה, בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך, וכבר בארנו במשנה תורה שזאת

האהבה לא תתכן אלא בהשגת המציאות כלו כפי מה שהוא ובחינת חכמתו בו" (מורה נבוכים חלק ג' פרק כ"ח).

122 רמב"ם הלכות תשובה (י).

123 שמות (לג יט) "ויאמר אני אעביר כל טובי על פניך וקראתי בשם ה' לפניך וחנתי את אשר אחן ורחמתי את אשר ארחם" פרשו

הרמב"ן "אני אעביר מדת כל טובי על פניך, "שתשיגו ותתבונן בכל טובי יותר מכל האדם".

124 מורה הנבוכים (חלק א', פרק נ"ד).

125 שם.

ראש וראשון למתבוננים בבריאה ובדרכי ה', ומתוך כך גם ראשון אוהבי ה' ומֵאֲהִיבֵיו על הבריות, הוא אברהם אבינו ע"ה. כך מתאר הרמב"ם בהלכות עבודה זרה¹²⁶ את המציאות בעולם עד שבא אברהם אבינו:

הלכה א: "בימי אנוש טעו בני האדם טעות גדול ונבערה עצת חכמי אותו הדור ואנוש עצמו מן הטועים היה וזו היתה טעותם אמרו הואיל והאלהים ברא כוכבים אלו וגלגלים להנהיג את העולם ונתנם במרום וחלק להם כבוד והם שמשים המשמשים לפניו ראויין הם לשבחם ולפאנם ולחלוק להם כבוד וזהו רצון האל ברוך הוא לגדל ולכבד מי שגדלו וכבדו כמו שהמלך רוצה לכבד העומדים לפניו וזהו כבודו של מלך כיון שעלה דבר זה על לבם התחילו לבנות לכוכבים היכלות ולהקריב להן קרבנות ולשבחם ולפאנם בדברים ולהשתחוות למולם כדי להשיג רצון הבורא בדעתם הרעה וזה היה עיקר עבודת כוכבים וכך היו אומרים עובדיה היודעים עיקרה לא שהן אומרים שאין שם אלוה אלא כוכב זה הוא שירמיהו אומר מי לא ייראך מלך הגוים כי לך יאתה כי בכל חכמי הגוים ובכל מלכותם מאין כמוך ובאחת יבערו ויכסלו מוסר הבלים עץ הוא כלומר הכל יודעים שאתה הוא לבדך אבל טעותם וכסילותם שמדמים שזה ההבל רצונך הוא".

הלכה ב: "אחר שארכו הימים עמדו בבני האדם נביאי שקר ואמרו שהאל צוה ואמר להם עבדו כוכב פלוני או כל הכוכבים והקריבו לו ונסכו לו כך וכך ובנו לו היכל ועשו צורתו כדי להשתחוות לו כל העם הנשים והקטנים ושאר עמי הארץ ומודיע להם צורה שבדה מלבו ואומר זו היא צורת הכוכב פלוני שהודיעוהו בנבואתו והתחילו על דרך זו לעשות צורות בהיכלות ותחת האילנות ובראשי ההרים ועל הגבעות ומתקבצין ומשתחווים להם ואומרים לכל העם שזו הצורה מטיבה ומריעה וראוי לעובדה וליראה ממנה וכהניחם אומרים להם שבעבודה זו תרבו ותצליחו ועשו כך כך ואל תעשו כך וכך והתחילו כוזבים אחרים לעמוד ולומר שהכוכב עצמו או הגלגל או המלאך דבר עמהם ואמר להם עבדוני בכך וכך והודיע להם דרך עבודתו ועשו כך ואל תעשו כך ופשט דבר זה בכל העולם לעבוד את הצורות בעבודות משונות זו מזו ולהקריב להם ולהשתחוות

126 רמב"ם (הלכות עבודה זרה פרק א').

וכיון שארכו הימים נשתכח השם הנכבד והנורא מפי כל היקום ומדעתם ולא הכירוהו ונמצאו כל עם הארץ הנשים והקטנים אינם יודעים אלא הצורה של עץ ושל אבן וההיכל של אבנים שנתחנכו מקטנותם להשתחוות לה ולעבדה ולהשבע בשמה והחכמים שהיו בהם כגון כהניהם וכיוצא בהן מדמין שאין שם אלוה אלא הכוכבים והגלגלים שנעשו הצורות האלו בגללם ולדמותן. אבל צור העולמים לא היה שום אדם שהיה מכירו ולא יודעו אלא יחידים בעולם כגון חנוך ומתושלח נח שם ועבר ועל דרך זה היה העולם הולך ומתגלגל עד שנולד עמודו של עולם והוא אברהם אבינו."

מעניין מה מביא ילד בגיל כל כך צעיר (יש אומרים בן שלוש היה¹²⁷ וי"א בין ארבעים¹²⁸) למרוד בכל המוסכמות השקריות של העולם עד להגעה להכרת האמת בייחוד ה' נדמה כי הרמב"ם נותן תשובה לשאלה זו, וכך הוא כותב בהמשך דבריו בהלכה ג.

הלכה ג: "כיון שנגמל איתן זה התחיל לשוטט בדעתו והוא קטן והתחיל לחשוב ביום ובלילה והיה תמיה היאך אפשר שיהיה הגלגל הזה נוהג תמיד ולא יהיה לו מנהיג ומי יסבב אותו כי אי אפשר שיסבב את עצמו ולא היה לו מלמד ולא מודיע דבר אלא מושקע באור כשדים בין עובדי כוכבים הטפשים ואביו ואמו וכל העם עובדי כוכבים והוא עובד עמהם ולבו משוטט ומבין עד שהשיג דרך האמת והבין קו הצדק מתבוננו הנכונה וידע שיש שם אלוה אחד והוא מנהיג הגלגל והוא ברא הכל ואין בכל הנמצא אלוה חוץ ממנו וידע שכל העולם טועים ודבר שגרם להם לטעות זה שעובדים את הכוכבים ואת הצורות עד שאבד האמת מדעתם.

127 בבלי, נדרים (דף לב עמוד א). "ואמר רב אמי בר אבא בן ג' שנים הכיר אברהם את בוראו שנאמר עקב אשר שמע אברהם בקולי

חושבניה מאה ושבעין ותרין" מסביר רש"י: "דהכי משמע עקב כמנין עק"ב (172) שנים שמע אברהם בקולי וכל ענותיו היו קע"ה (175)

אלמא (חסרים 3 שנים שלא "שמע בקולי") בן שלש שנים הכיר את בוראו"

128 מדרש רבה-מגילת שיר השירים "תני: בן כמה שנים הכיר אברהם את בוראו? ר' חנינא ור' יוחנן תרויהון אמרין: בן מ"ח שנה הכיר

אברהם את בוראו. ר' שמעון בן לקיש אמר: בן שלוש שנים היה, שנאמר (בראשית כ"ו) עקב אשר שמע אברהם בקולי. מנין עקב."

ובן ארבעים שנה הכיר אברהם את בוראו כיון שהכיר וידע התחיל להשיב תשובות על בני אור כשדים ולערוך דין עמהם ולומר שאין זו דרך האמת שאתם הולכים בה ושיבר הצלמים והתחיל להודיע לעם שאין ראוי לעבוד אלא לאלוה העולם ולו ראוי להשתחוות ולהקריב ולנסך כדי שיכירוהו כל הברואים הבאים וראוי לאבד ולשבר כל הצורות כדי שלא יטעו בהן כל העם כמו אלו שהם מדמים שאין שם אלוה אלא אלו":

"כיון שגבר עליהם בראיותיו בקש המלך להורגו ונעשה לו נס ויצא לחרן והתחיל לעמוד ולקרוא בקול גדול לכל העולם ולהודיעם שיש שם אלוה אחד לכל העולם ולו ראוי לעבוד והיה מהלך וקורא ומקבץ העם מעיר לעיר ומממלכה לממלכה עד שהגיע לארץ כנען והוא קורא שנאמר ויקרא שם בשם ה' אל עולם"

"וכיון שהיו העם מתקבצין אליו ושואלין לו על דבריו היה מודיע לכל אחד ואחד כפי דעתו עד שיחזירוהו לדרך האמת עד שנתקבצו אליו אלפים ורבבות והם אנשי בית אברהם ושתל בלבם העיקר הגדול הזה וחבר בו ספרים והודיעו ליצחק בנו וישב יצחק מלמד ומזהיר ויצחק הודיע ליעקב ומינהו ללמד וישב מלמד ומחזיק כל הנלויים אליו ויעקב אבינו למד בניו כולם והבדיל לוי ומינהו ראש והושיבו בישבה ללמד דרך השם ולשמור מצות אברהם וצוה את בניו שלא יפסיקו מבני לוי ממונה אחר ממונה כדי שלא תשכח הלמוד"

"והיה הדבר הולך ומתגבר בבני יעקב ובנלויים עליהם ונעשית בעולם אומה שהיא יודעת את ה' עד שארכו הימים לישראל במצרים וחזרו ללמוד מעשיהן ולעבוד כוכבים כמותן חוץ משבט לוי שעמד במצות אבות ומעולם לא עבד שבט לוי עבודת כוכבים וכמעט קט היה העיקר ששתל אברהם נעקר וחוזרין בני יעקב לטעות העולם ותעיותן ומאהבת ה' אותנו ומשמרו את השבועה לאברהם אבינו עשה משה רבינו רבן של כל הנביאים ושלחו כיון שנתנבא משה רבינו ובחר ה' ישראל לנחלה הכתירן במצות והודיעם דרך עבודתו ומה יהיה משפט עבודת כוכבים וכל הטועים אחריה".

אברהם אבינו מתבונן בבריאה, רואה את יופייה ואת עצמתה. הוא רואה את השמש זורחת ואת כל היקום החי והמלבלב. בלשון חז"ל¹²⁹, הוא רואה "בירה דולקת". אברהם עומד ותוהה: מי הוא בעל הבירה?

מתוך עיונו בשאלה זו, מגלה אברהם את התשובה: "השמים מספרים כבוד א-ל ומעשה ידיו מגיד הרקיע". אברהם אבינו מגיע למסקנה שבעל הבירה (העולם) אינו אחד מן הכוחות הפועלים בתוך ההוויה, משום שכל אחד מהם שולט בצורה חלקית בזמן מסוים או במקום מסוים. אברהם מסיק שהשמש, הירח והכוכבים אינם בעלי הכוח אלא הם משרתים ומשמשים בלבד. מתוך כך, מבין שבעל הבירה ששולט בשמיים ובארץ, ביום ובלילה, אינו חלק מן הנבראים ולא ממין הנבראים. הוא מעל המקום ומעל הזמן, אינו גוף ואין לו דמות הגוף.

כשמתבוננים ביקום ורואים עולם שלובש צורה ופושט צורה, כאשר מסתכלים על הזריחה והשקיעה, החורף והקיץ, כשמביטים על הפריחה והקמילה, והכול במחזוריות נפלאה, מסיקים שיש אחד יסודי שהוא המקור של הכול. הוא בחכמתו הגדולה שאין לה חקר ובתבונתו שאין לה קץ, מפעיל, מחדש ומקיים את כל ההוויה.

דוד המלך ע"ה מחבר התהילים מתאר את השמש כגורם המרכזי בבריאה¹³⁰. דבר המעיד על חשיבות גורמי השמים כמשמשי האל מצד אחד ועל הסכנה הטמונה בחשיבות יתר מצד שני, כפי שנתנו וטענו בתקופה הקדומה משמעויות יתר לגרמי השמים עד כדי עבודה זרה. למרות שהשמש היא מקור האנרגיה שמאפשר את כל החיים על פני העולם שלנו, אברהם אבינו ע"ה מצליח להבין שהשמש אינה אלא השמש של גבוה מעל

129 בבראשית רבה (ל"ט, א')

130 תהילים: "עשה ירח למועדים שמש ידע מבואו" (קד יט), "ייראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים" (עב ח), "ייהי שמו לעולם לפני שמש ינין (ינון) שמו ויתברכו בו כל גוים יאשרוהו" (עב יז), "כי שמש ומגן י-ה-ו-ה אל-הים חן וכבוד יתן י-ה-ו-ה לא ימנע טוב להלכים בתמים" (פד יב), "הללוהו שמש וירח הללוהו כל כוכבי אור" (קמח ג), "בכל הארץ יצא קום ובקצה תבל מליחם לשמש שם אהל בהם" (יט ח), "כי שמש ומגן י-ה-ו-ה אל-הים חן וכבוד יתן י-ה-ו-ה לא ימנע טוב להלכים בתמים (פד יב), "ממזרח שמש עד מבואו מהלל שם י-ה-ו-ה" (קיג ג).

גבוה. הרבה שליחים למקום, ו"גבוהים עליהם" (קהלת ה', ז'), זה הקדוש ברוך הוא שכח גבורותיו גבוה עליהם¹³¹.

התבוננות באותות והמופתים שנעשו עם ישראל:

המסורת שברשותנו תעיד על הנסים והנפלאות שנעשו לעמ"י החל מימי האבות דרך יציאת מצרים וקריעת ים סוף והמשך בתקופת השופטים, המלכים והנביאים, אשר המורים לבעלי עין השכל, כי יש בורא לעולם אשר נתן תורה לעמו ישראל, כמו שנאמר בתורה¹³² "או הנסה אלקים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי במסות באותות ובמופתים ובמלחמה וביד חזקה ובזרוע נטויה ובמוראים גדולים ככל אשר עשה לכם ה' אלקיכם במצרים לעיניך. אתה הראת לדעת כי ה' הוא האלקים אין עוד מלבדו".

הניסים האותות והמופתים שאירעו לישראל הינם מעל הטבע: עשר המכות על המצרים, קריעת ים סוף, דמעמד הר סיני, המן שירד משמים אות המופלא שבכל האותות, לפי שהדבר המתמיד הוא יותר מפליא מן הדבר שהינו חד פעמי, (לא יעלה על הדעת שנעשתה כאן תחבולה) במשך ארבעים שנה, עם שלם ניזון ממזון מחודש שירד משמים בוקר וערב שחידשו הבורא במשך ללא הפסקה. זהו פרק נכבד בהיסטוריה שלא ניתן לסתור אותו.

לא יתכן שקדמוני בני ישראל לדורותיהם הסכימו על עניין זה לשקר בו ולומר להם אבותינו היו במדבר ארבעים שנה ואכלו את המן, אם לא היה לכך עדות ויסוד אמת. ובפרט שקיימת עדות מספקת לכך, שיש מסורת מתמשכת אמתית מדור לדור, זולת מה שכתוב בתורה. לכל עם ובפרט לעם הספר יש את היסטוריה העוקבת מינימלית שעוברת מדור לדור במסורת. ועיין בזה עוד מה שכתב בספר אמונת ודעות¹³³.

131 מדרש לקח טוב (שם).

132 דברים (פרד ד פסוק לד-לה).

133 ספר אמונות ודעות (הקדמה - אות ו) רבינו סעדיה גאון.

אמונה וקבלה מחכמים:

חכמי ישראל שבכל הדורות, שהגיעו לדביקות בבורא העולם, עד שהגיעו להכרה ותודעה צרובה במציאות ה' ובהרגשה גמורה במציאותו המה מעידים כי יש בורא לעולם שהוא טוב ומיטיב לכל והם המורים לנו דרך ה' להגיע לדביקות בבורא העולם ונתיבים להשגות הגבוהות שהם השיגו. אדם החווה את האמונה, את הרגשת השלימות האלוקית, עוצמת הדבקות בה' הרי אינו צריך עוד לשום הוכחה.

הרמח"ל¹³⁴ ממשיך את החכמים ככאלו שיצאו מן המאסר (מאסר כבלי עולם הזה, המטריד ומטשטש את האדם מלראות בעיני שכלו את בוראו) ויכולים לראות את האמת באופן בהיר ז"ל:

"אך אותם שכבר יצאו מן המאסר הזה, הם רואים האמת לאמיתו, ויכולים לייפץ שאר בני אדם עליו. הא למה זה דומה? לגן המבוכה¹³⁵, הוא הגן הנטוע לצחוק הידוע אצל השרים, שהנטיעות עשויות כתלים כתלים, וביניהם שבילים רבים נבוכים ומעורבים, כולם דומים זה לזה, והתכלית בם הוא להגיע אל אכסדרה (שדרת עמודים לנוי שהיו שעושים לפני הכניסה לבתים) אחת שבאמצעם.

ואמנם השבילים האלה מהם ישרים ומגיעים באמת אל האכסדרה ומהם (שבילים) משגים (מטעים) את האדם ומרחיקים אותו ממנה. ואמנם ההולך בין השבילים, הוא לא יוכל לראות ולדעת כלל אם הוא בשביל האמיתי או בכוזב, כי כולם שווים, ואין הפרש ביניהם לעין הרואה אותם, אם לא שידע הדרך בבקאות וטביעות עין, שכבר נכנס בם והגיע אל התכלית, שהוא האכסדרה.

¹³⁴ רמח"ל במסילת ישרים פרק ג בביאור חלקי הזהירות

¹³⁵ מבין הוא חידה הבנויה ממעברים מתפצלים, אשר על הפותר למצוא נתיב דרכו.

והנה העומד כבר על האכסדרה (מקום גבוה), הוא רואה כל הדרכים לפניו, ומבחין בין האמיתיים והכוזבים, והוא יכול להזהיר את ההולכים בו, לומר: זה הדרך לכו בו!

והנה מי שירצה להאמין לו - יגיע למקום המיועד, ומי שלא ירצה להאמין ירצה ללכת אחר עיניו, וודאי שיישאר אובד ולא יגיע אליו.

כן הדבר הזה: מי שעדיין לא משל ביצרו, הוא בתוך השבילים לא יוכל להבחין ביניהם, אך המושלים ביצרם, שכבר הגיעו אל האכסדרה וכבר יצאו מן השבילים, וראו כל הדרכים לעיניהם בברור, הם יכולים לייעץ למי שירצה לשמוע, אליהם צריכים אנו להאמין".

כך הם חכמי התורה הדבקים בה' ראייתם היא חדה ובהירה לאמיתות העניין ועל כן אנו מצווים לשמוע בקולם ולהדבק בהם.

אמונת חכמים היא ציווי מהתורה¹³⁶ "ובאת אל הכהנים הלויים ואל השפט אשר יהיה בימים ההם" ואפילו אינו כשאר שופטים שהיו לפניו, אתה צריך לשמוע לו, אין לך אלא שופט שבימך" רש"י) ודרשת והגידו לך את דבר המשפט" "ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך מן המקום ההוא אשר יבחר י-ה-ו-ה ושמרת לעשות ככל אשר יורוך" "על פי התורה אשר יורוך ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל" ("אפילו אומר לך על ימין שהוא שמאל, ועל שמאל שהוא ימין" רש"י).

נמצאנו למדים עד היכן צריכה להגיע אמונתו של אדם בחכמים שבדורו, אפילו אומרים לך על ימין שהוא שמאל, כלומר דבר שהוא מנוגד להגיוןך לחלוטין, עליך לקבל את דבריהם, תוך התבטלות מוחלטת המתבטאת הן במחשבה והן במעשה.

136 דברים יז ט-יא

ולמעשה הבסיס לכל עבודת האמונה הוא השענות על דברי חכמים, אנשים בעלי השגה אלוקית, שהם המורים לנו את דרכי האמונה והחיים וצריך האדם למצוא לו רב ת"ח מורה דרך, כדברי חז"ל במשנה "עשה לך רב" אשר ענין עשיה משמעותו עשיה ללא שכל, דהיינו שהאדם יקבל על עצמו את מרותו של אדם גדול, שכלפיו ילך באמונה למעלה מהשכל, ויסתמך על דביקותו בה' וע"י כך יוכל גם הוא להגיע לדביקות בה', ע"י שיבטל את שכלו כלפי רבו.

אמרות רבותינו בדרכי האמונה הלכה למעשה

כתב בספר מלכות קטן (הסמ"ק)¹³⁷ על אופן ידיעת האמונה "לידע שאותו שברא שמים וארץ הוא לבדו מושל למעלה ולמטה ובד' רוחות העולם¹³⁸, ככל לומדים זאת דכתיב "אנכי ה' אלוקיך" מכאן לומדים מלכות האמונה ש'ה' הוא האלוקים וכתיב "וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלוקים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד", כלומר לריך לדעת בשכל ולהפנים אל תוך מקור הרגש בלב ש'ה' הוא השליט הבלעדי, למעלה

137 ספר מצוות קטן (סמ"ק), (בשמו המקורי "שבעת עמודי גולה") הוא ספר הלכה שחבר על ידי רבי יצחק מקורביל זצוק"ל. רבנו

מצהיר בתחילת ספרו שהספר מהווה סוג של קיצור לספר מצוות גדול (סמ"ג) של רבי משה מקוצי זצוק"ל.

138 "לידע פירוש לאפוקי מן הפילוסופים שאומרים שהעולם נוהג במזל מאליו ואין לו מנהיג ואפילו קריעת ים סוף ויציאת מצרים וכל

הנפלאות שנעשו במזל נעשו ויש לנו להאמין כי שקר הם דוברים". דברי הסמ"ק שם.

ולמטה ואין עוד אחר קיים או שולט במליאות ודרשו רבותינו¹³⁹: "אין עוד" פרושן אפילו באוויר¹⁴⁰ וחלל העולם, שנראה שאין שם כל, הוא לבדו יתכרך מקיים המליאות ושולט זה בלעדית.

אכן אמונתנו היא שהקב"ה מנהיג את העולם ברוח פיו כלומר בלעדי הבלעדי והוא הוציאנו ממצרים גאל אותנו והוציאנו ביד חזקה ובזאתות ובמופתים. ועד באמונתנו אין אדם נוקף אצבע אינו רשאי לעשות כל מעשה למטה בזה העולם אלא אם כן מכריזין עליו מקבל רשות מלמעלה, שכן "הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים" שנאמר "מה' מצעדי גבר כונו ודרכו יחפץ"¹⁴²

ובזה תלוי מה שאמרו חכמים¹⁴³ ששואלין בית דין של מעלה לו לאדם לאחר מיתתו בעת דינו: "צפית לישועה" והיכן כתובה מצווה זאת? אינה מכלל מניין מצוות עשה הכתובות בתורה, אלא שמע מנא בזה תלוי החיוב לכפות שכשם שיש לנו חיוב להאמין שהוציאנו ממצרים שנאמר¹⁴⁴ "אנכי

139 פסיקתא פרשת ואתחנן. פסיקתא היא סוג מסוים של מדרשי אגדה, המורכבים מקבוצות דרשות המסודרות בפיסקאות על סדר קריאת התורה וההפטרות למועדים ושבתות מצוינות.

140 דרשות מהר"ם בנעט (דרוש ה), "אין עוד, אפילו באוויר וחלל העולם".

141 את הפסוק "ועתה ישראל מה ה' אלהיך שאל מעמך כי אם ליראה את ה' אלהיך ללכת בכל דרכיו ולאחבה אתו ולעבד את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך" (דברים פרק י פסוק יב). מפרש רש"י ועתה ישראל – אף על פי שעשיתם כל זאת, עודנו רחמיו וחיבתו עליכם, ומכל מה שחטאתם לפניו אינו שואל מכם כי אם ליראה וגו': כי אם ליראה וגו' – רבותינו דרשו מכאן הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים.

כך מירוש רש"י גם מסכת ברכות דף לג ע"ב "כל הבא על האדם ביד הקב"ה; כגון ארוך, קצר, עני, עשיר, חכם, שוטה, לבן, שחור, הכל בידי שמים הוא. אבל צדיק ורשע אינו בא על ידי שמים. את זו מסר בידו של אדם ונתן לפניו שתי דרכים, והוא יבחר לו יראת שמים"

142 תהילים (פרק לו פסוק כג).

143 בשבת (דף ל"א) ששואלין לו לאדם בשעת הדין צפית לישועה.

144 שמות (פרק כ פסוק ב).

ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים" כך יש לנו להאמין בגאולה העתידית שיוציאו ויקבצנו מבין הגויים שנאמר **באותה תורה**¹⁴⁵ " ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך ה' אלהיך שמה " הרי לנו שהגאולה העתידית היא מכלל האמונה¹⁴⁶ כסם שהולחנו מלכים היא מעקר האמונה והא האלוקים שהולחנו ועשנו לעמו.

רצו בחיי¹⁴⁷ **ז"ל**, **בהקדמה לחובות הלצבות כותב** "כי כבר נתברר לנו, כי האדם מחובר מנפש וגוף, מטובות הבורא עלינו. האחד הגוף נראה, והשני הנפש אינו נראה. ואנחנו חייבים לעבוד אותו יתצרך בעבור הרכב זה עבודה גלויה כנגד הגוף ועבודה צפונה כנגד הנפש. הגלויה, חובות האיברים, כמו התפילה והצום והצדקה ולימוד תורה וללמדה, ועשות סוכה ולולב וציצית ומזוזה ומעקה, והדומה להן מלאות מעשיות ממה שיגמר שיבולע ויסתיים מעשהו של המלוה על ידי חושי האדם הנראים.

אך העבודה הצפונה המוסתרת היא חובות הלבבות, והיא, שנייחד האל בלבבותינו, ושנאמין בו ובתורתו, ושנקבל עבודתו ונירא אותו, ונכנע מפניו, ונבוש ממנו, ונאהב אותו, ונבטח בו ונמסור נפשותינו אליו, ושנפרוש

145 דברים (פרק ל פסוק ג).

146 "הקב"ה מתרעם על האדם כשאינו מחכה למלכותו שאינו מצה לישועה כדאיתא בפסיקתא (במאמר גילי) שאמר הקב"ה לצדיקים לא יפה עשיתם שחיבתם לתורתי ולא חכיתם לא ציפתם למלכותי, שהרי אפילו צדיקים המחבין התורה דורשים מהם על צפוי לישועה, ודבר זה מקרב את הגאולה (כדאיתא בילקוט איכה) בשעת חורבן הבית אמר יצחק אבינו לפני הקב"ה, רבש"ע שמה אין חזרה לבנים, והשיב הקב"ה אל תאמר כך, יש דור שהוא מצפה למלכותי מיד הם נגאלים שנאמר "ויש תקוה לאחריתך נאום ה' ושבנו בנים לגבולם" (ירמיהו לא טז), מכל זה נראה שרצון השי"ת שנחכה למלכותו בכל עת ונראה שזהו שאחז"ל צפית לישועה, שלשון ציפיה הוא כמו הצופה שעומד במקום גבוה ומתבונן לראות איזה דבר חדש, כך צריך האיש הישראלי לחכות על מלכות שמים שיתגלה בקרבו." מתוך מאמר צפית לישועה, (למרחיב ישראל מאיר הכהן מראדין זצ"ל זע"א, בעל החפץ חיים, תחילת פרק ג

147 רבי בחיי בן יוסף אבן פקודה הידוע בשם רבינו בחיי, היה דיין ופילוסוף יהודי שגדל וחי בעיר סרגוסה שבספרד המוסלמית בתור הזהב של יהדות ספרד, ומחבר הספר תורת חובות הלבבות.

מאשר ישנא מדרכ זז, ושנייחד את כל מעשינו לשמו, ושנתבונן בטובותיו והדומה לזה מלכות שכליות ורגשיות ממה שיגמר במחשבת הלב ומצפוננו מבלי הפעלת איברי הגוף או מעשים הנראים ממנו".

גם הרב צספר החינוך¹⁴⁸, תאר את אופן חיוב קיום מלכות האמונה הלכה למעשה "דיני מצווה זו, כגון מה שמחויב עלינו להאמין עליו שכל היכולת וכל הגדולה והגבורה והתפארת וכל ההוד וכל הברכה וכל הקיום-בו יתצרך ושאין בנו כוח ושכל להצין, להשיג ולהגיד גדלו וטובו. כי לרוב מעלתו והודו לא יושג לאף נאלץ רק לעצמו כלבד ומחויבים לנו לשלול ממנו יתצרך בכל כוחנו צמחשקותינו כל חסרון וכל מה שהוא הפך כל שלמות והפך כל מעלה. העניינים הפרטים היוצאים מזה מתפסקה זו, כגון: לדעת שהוא נמצא מחויב המליחות, שלם בתכלית השלמות, בלתי גוף ולא למות לכוח בגוף, כי הגופים החומריים ישיגום החסרונות והוא ברוך הוא, לא ישיגהו לאף מין ממני החיסרון. כמו שאמרנו ושאר דברים רבים הנאמרים בעניין זה כגון מליחותו, שליטתו וייחודו, כולם מבוארים בספרי יודעי חכמת האמת והאלוקות, אשרי הזוכים אליה כי אז יקיימו מצווה זו של האמונה על בוריה".

המשכן לאמונה נרכש בחדש ע"י העבודה שכלב. לנו מתפללים: "וטהר לבנו לעבדך באמת" ע"י שנטהר את ליבנו שנטעה כל עבודתנו באמיתות לעבוד את ה' באמת וכלבד שכל, נגיע למעלת האמונה ולהאמין כלבד ונפס חפלה, וזהו שנאמר¹⁴⁹: "אם תשוב עד שדי, תבנה" פרוש: אם תלחץ

148 הרב ספר החינוך מצווה כ"ה. ספר החינוך הוא ספר המתאר את כל תרי"ג (613) המצוות שמופיעות בתורה על פי מניינו של

המחבר. מחברו של ספר החינוך בחר להעלים את זהותו, ומתאר את עצמו, בהקדמתו לספר, רק כ"איש יהודי מבית לוי ברצלוני".

149 איוב (כב כג).

באמצעות עבודת טיהור הלצ להידבק בהסם, עד שאין כל מחשבה חולצת
בינך ובין שדי, אז תזנה בזניין אמונה חזק בזוהר השכינה.

זה שרמז ש'אמר דוד המלך ע"ה: ¹⁵⁰ 'מזמור לדוד ה' מי יגור באוהלך, מי
ישכון בהר קודשך: הולך תמים, ופועל צדק, ודבר אמת בלבבו" ולא אמר
"דובר אמת בפיו", אלא רוצה לומר שיהיה האמת קבוע בלבו האדם, אז
הוא יגור באוהלך וישכון בהר קודשך יגיע לדבקות ולמעלת האמונה.

כתב הרב פלא יועץ ¹⁵¹ **בעניין האמונה** "אמונה היא הייתה לראש פנה ¹⁵²
הדבר העיקרית בבניין, המביא לידי שלמות. כי המאמין בה', אשר מלא
כל הארץ כבודו וענינו פקוחות על כל דרכי בני אדם לתת לאיש כדרכיו
וכפרי מעלליו, צדיק באמונתו יחיה, כי אז בודאי יזהר בקיום כל המצוות
ובדקדוקי המצוות, ויהא זריז במצוות ויזהר להיות נקי מכל חטא,
ויתגבר כארי לעבודת בוראו, ולא ישוב מפני כל וזאת כי בעיניו יראה
ולבבו יבין באמצעות האמונה כי שם ה' נקרא עליו. וידע כי ענינו יתצרך
משוטטות בכל הארץ, כדברי התנ"ל באבות ¹⁵³: "עין רואה, ואזן שומעת,
וכל מעשיו בספר נכתבים". ויבוש מפניו יתצרך ויעבד באמונה עבודתו,
עבודה שלמה ביראה ואהבה ושמחה רבה, ויאמין באמונה שלמה כי יש
שכר טוב לצדיקים, לפי רב המעשה ולפום צערא אגרא, וענש רע ומר
לרשעים, על כל דבר פשע. ופלא ומאזני יסר ומאוזן משפט ביד ה' לתת

150 תהלים (טו א-ב).

151 פלא יועץ ערך אמונה

152 מושאל מהפסוק "אבן מאסו הבונים הייתה לראש פינה", תהלים (ק"ח ב). פרוש מצודת דוד "אבן מאסו" - עם כי היינו כמו האבן
אשר מאסו הבונים לתתו בבנין, עתה אנו כאבן הניתן בראש הזווית (כי הדרך לתת האבן המשובח ביותר בפנת הכותל להיות נראה
משתי הרוחות) ור"ל עם כי היינו מבזים מכל עתה אנו המכובדים מכל.
153 מסכת אבות (פרק ב משנה א).

לאיש כדרכיו כפי ערכו והשגתו ויכלתו ולפי הטרחה והשמחה מערכה לקראת מערכה :

ויש עוד גדר אמונה אחרת, אשר ממנה נמשכות כמה מעלות טובות, דהיינו להאמין בהשגחתו יתברך בתחתונים על כל פרט ופרט, ושאין אדם נוקף אצבעו מלמטה **אין זיכולטו** אלא אם כן גוזרין עליו מתירים לו מלמעלה¹⁵⁴ ומפי עליון ורוח פיו, **כמשל** לרצונו תצא הרעות והטוב, בין הבאות בידי שמים בין הבאות בידי אדם, כי הרבה שלוחים למקום הן לטוב והן למוטב, **"כי הוא הנתן לך כח לעשות חיל"**¹⁵⁵ **וככתוב** **"כי לא לחכמים לחם ולא לקלים המרוץ"**¹⁵⁶ ומתוך ידיעה זו כך לא יחוס על חסרון ממונו **זהוללאלו** במקום עבודת קונו לעשות רצונו, ולא יגע להעשיר במידי דאסיר, רק יכלכל דבריו במשפט כהגן וכשורה על פי התורה, ולא יקפיד ולא יחניף ולא ישנא את אחיו ולא יקם ולא יטר, כי ידע ויאמין כי ה' אמר לו **לאלס שנגגלו**, קלל והכל מאתו לנכות את מעותו לטובתו . **"אל אמונה ואין עול, צדיק וישר הוא"**¹⁵⁷ **"צדיק ה' בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו"**¹⁵⁸ **"וכל דעבד רחמנא, לטב עבד"**¹⁵⁹ ומתוך כך יקבל עליו דין שמים בשמחה, ולא יקוץ בתוכחתו :

ושרש הכל להאמין בכל דברי התורה ובכל דברי סופרים, ואם אין דעתו סובלתו **מסכימה לכל**, יתלה בחסרון ידיעתו וקצר השגתו, אמנם יאמין באמונה שלמה שכל דבריהם חיים וקיימים ונאמנים לעד ולעולמי עולמים . בוא וראה כמה גדולים דברי חכמים, שאמרו שכל התורה כלה

154 בבלי חולין (דף ז עמוד ב).

155 דברים (ח יח). "וזכרת את ה' אלהיך כי הוא הנתן לך כח לעשות חיל למען הקים את בריתו אשר נשבע לאבותיך כיום הזה"

156 קהלת פרק ט פסוק יא.

157 דברים (לב ד).

158 תהלים (קמה יז).

159 ברכות (ס ב).

כלולה וספונה במדת האמונה ורבים אומרים בפהם שהם מאמינים בני מאמינים, אבל מעשיהם מראים שהם משנים מליצורם, ואתי וצא מעשה ומפיק ומוליל מידי דבור. ועל הכל יביא אלקים במשפט לאשר הלך לאלם קלרכו חשכים בחושך ללא אמונה, מלבד ענש העברה עצמה, נוסף גם הוא ענוש יענש על היותו ממחסרי אמנה. או אם מאמין ואף על פי כן לא חס לילך בדרך נכונה, זהו עזות פנים ומצח אשה זונה :

והנה גם מצוות אלו, להאמין במציאות ה' ולהאמין בהשגחתו, הם ממנין תרי"ג מצוות, והם מצוות תדירות שיכול לקיימן בכל עת ובכל רגע על ידי זכירה לבד.

הנה כי כן טוב לגבר שיזכור בפה ואל ישכח בלב, וכפעם בפעם אמור יאמר העבד ה' הישראלי מה לך יצרי, תמיד תרדפני. יגער ה' בך השטן, כי אני יהודי בן יהודי, ואני מאמין באמונה שלמה במציאות ה' לנגדי תמיד ובהשגחתו פרטית בפרטי פרטות וכי הוא משלם שכר טוב על כל דהוא דבר טוב, מחשבה, דבור ומעשה וענש רע ומר על כל דהוא דבר רע, אפילו על שיחה קלה ועל כל מחשבה רעה .

הנה כי כן ראוי לי לעשות כך וכך ולהתנהג בדרך זה באפן זה ולמשך ידי ולהזהר ולהשמר מזה וזה , עד שיהא זך וישר פעלי במחשבה דבור ומעשה , לא ימצא בהם נפתל ועקש , כדי שלא תהא אמונתי כוזבת , ככה אעשה ולא אשנה . וכזאת וכזאת החי יתן אל לבו , ויתמיד במחשבתו ויעמיק בה לארכה ולרחבה ללכת בשבילי אמונה , והיו ידיו אמונה , ידיים מוכיחות כאשר היתה באמנה . אז טוב אמנה , לזכות לחיי העולם הבא למנוחה נכונה , ועקר הכל לעשות נחת רוח לפני שוכן מעונה."

התמודדות באמונה: הנשמה ירדה לעולם הזה, ירידה לאורך עליה. על מנת שתחזור ותעלה מעלה למקור מחצבתה, למעלה יותר גבוהה ומתוקנת מכפי שירדה. אף זהויתה בעולם הזה, חווה הנשמה ירידות רוחניות ובאפשרות האדם להשתמש בתנופת ירידות אלו לאורך עליה.

בעת הירידה, האדם חש שנופל ממעמדו הרוחני ונחלש באמונה ובפרט שמגמתו היית בדרך לדבקות בה'. האדם הנכשל חש נפול רוח "מאיגרא רמא לבירא עמיקתא"¹⁶⁰ ממצב שמגמתו למעלה לדבקות בה' לנחיתה גסה "לתאוס רבה"¹⁶¹. במצבים כאלו אדם מתמלח ברגשות אשם, מרגיש שבנפילתו שהתרחק מהקב"ה, ונתון בתחושת חילול הקודש וייאוש, עד שאין בכוחו לייצר רוח חדשה לאמונה בה'.

במצב מעין תיאור זה, האמונה בה' היא כלי מועיל המסייעת לעזרו של האדם, כדבר שנאמר: "מי חכם ויבן אלה, נבון וידעם, כי ישרים דרכי י-ה-ו-ה ולדקים ילכו צם ופשעים יכשלו צם" פרוש דרכים שמאפשר ה' לבחירה נשמעים רבים ומעוט רבים שניים. שני דרכים קיימות אחת דרך ראון ה' והשניה דרך היצר למטה.

הגדליקים בחוכמתם מאמינים שהבורא סובב להם את מאורעות החיים כולל את העלויות והירידות, לטובתם מטעם שהוא יתברך אוהב אותם ורוצה בטובתם ומאחר שיתרון האור ניכר דווקא מתוך החושך, לכן סיבב להם את הירידה, היות ורוצה להעלות אותם יותר ולזככם בעצם התמודדותם במצב ירוד ולגלות להם דרגות חדשות באור האלוהי ועת ממתין לתפילתם

160 הביטוי משמש בהשאלה לתיאור השינוי החד במעמדו של אדם או דבר שירדו ממעמד גבוה ומכובד לשפל המדרגה. מקורו של הביטוי בתלמוד (תלמוד בבלי, מסכת חגיגה, דף ה', עמוד ב') המספר על רבי יהודה הנשיא שהחזיק בידו את מגילת איכה, שבה קרא. כאשר הגיע לכתוב "השליך משמים ארץ תפארת וישאל נפל חספר מידיו והוא קרא: "מאיגרא רם לבירא עמיקתא".

161 תהום הוא בור, מדרון או חלל עמוק מאוד או שסופ לא נודע, במובן הפיזי או המטאפורי. במקרא ובספרות חז"ל משמעותו המים הקדמוניים והעמוקים של הבריאה. על פי פרשנות "המצודות": עומק חים. בהלכה מופיע המושג טומאת התהום, על טומאת שנמצאת בחלל מתחת לקרקע, ולא ידועה לאף אדם. תהום רבה - "מדה כנגד מדה הם חטאו ברבה רעת האדם ולקו בתהום רבה-רש"י בראשית

(פרק ז פסוק י"א)

162 הושע (יד ז).

מעומקא דליבא, וזאת על מנת להשפיע להם את אורו. נמצא שהלדיקים בחכמתם קראשיתה אמונתם שנאמר ¹⁶³ "ראשית חכמה יראת ה'" משיגים הם מעלה ומנוף באמצעות הירידה. ואילו הפושעים שאינם מאמינים בה' וממילא סבורים שאין להם שייכות לעצדות ה' ולא לכל התמודדות במה שמזומן להם משמים ולכן הירידה הרוחנית פותחת פתח בפניהם להשגת כיסלון בדרך לתאוס רבה.

האמונה שהעולם עומד על לימוד תורה

מיסודות האמונה שהעולם עומד על לימוד תורה, וכדברי התנא בפרקי אבות (פ"א משנה ב), על שלשה דברים העולם עומד, על התורה, על העבודה ועל גמילות חסדים, והקדים בתחלה על התורה להורות כי התורה היא הבסיס והשורש שעליו עומד העולם.

מצוות תלמוד תורה היא המצווה הרוחנית ביותר, המתקיימת בחלק הגבוה שבאדם, במשכן השכל בפעילות המחשבה, ועל כן מעלתה למעלה מכל שאר המצוות. ועל כן היא המצווה הרוחנית ביותר, ועל ידה באה הנשמה לידי ביטוי מלא ומרוממת את כל המעשים. שכרה של מצוות תלמוד תורה שקול כנגד שכרן של כל המצוות (פאה א, א, ובירושלמי שם, ובבלי מו"ק ט, ב). מאחר ועל ידי הלימוד ניתן לדעת את התורה ולקיים את מצוותיה ולחיות על פי ערכיה, על כן המצווה החשובה ביותר היא תלמוד תורה, זהו שאמרו חכמים (קידושין מ, ב): "תלמוד גדול, שהתלמוד מביא לידי מעשה"

163 תהילים (פרק קיא פסוק י) "ראשית חכמה יראת י-ה-ו-ה שכל טוב לכל עשיהם תהלתו עמדת לעד"

על ידי הלימוד אנו מתעלים ומתקשרים אל שורשי העולם הזה, אל הנצח ובזכות שישראל לומדים תורה יומם ולילה ומקשרים את העולם הזה עם הנצח יש קיום לעולם וזה שכתוב: 'אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמיים וארץ לא שמת' (ירמיה לג) פרוש אם לא לקיום הברית שלי שהיא לימוד התורה יומם ולילה אז את החוק להעמיד שמים והארץ לא הייתי שם. ללמדנו שאילולא התורה הקדושה לא נתקיימו שמיים וארץ, והכל היה חוזר לתוהו ובוהו. כוח המיוחד היוצא מכ"ב אותיות התורה בעת לימודה, הוא כוח חיים המחיה והמקים ומעמיד את עשרה מאמרות שבו נברא העולם על כל תכולתו וזה שאנו אומרים "לעולם ה' דברך ניצב בשמים" (תהלים קיט פט) כוח עוצמתי זה נובע בעת לימוד התורה הקדושה. מיסודות האמונה שאם יפסק רגע אחד קול התורה בכל העולם, מייד העולם חוזר "לתוהו ובוהו וחושך על פני תהום" (בראשית א ב) וצלמוות וחידלון כמו לפני הבריאה¹⁶⁴.

כך אומרת הגמרא¹⁶⁵ אמר רבי אליעזר, גדולה תורה, שאלמלא תורה לא נתקיימו שמים וארץ, שנאמר (ירמיה לג, כה) "אם לא בריתי יומם ולילה חקת שמים וארץ לא שמת". עתה מובן מה שאמרו חכמים (שבת פח, א), שמראשית הבריאה היתה הארץ יראה, "שהתנה הקדוש ברוך הוא עם מעשה בראשית ואמר להם: אם ישראל מקבלים התורה - אתם מתקיימים, ואם לאו - אני מחזיר אתכם לתוהו ובוהו."

טעם הדבר כמו שאמרו חז"ל שבסדר הבריאה, "התורה קדמה לעולם". התורה היא תכנית אלוקית הכוללת בתוכנה את כל הערכים הרצויים לפניו יתברך, על פי התוכנית ברא הבורא את העולם בו ברצונו לקיים את הערכים שקבע מראש. נמצא שעל ידי שאנו עוסקים בתורה בשקידה ובהעמקה יומם וליל, אנו מקשרים את שורשי העולם הזה אליו, ומתוך כך נמשך השפע והברכה לעולם הזה, והוא מתפתח ומתעלה וכך חוזר חלילה.

¹⁶⁴ ובוהר הקדוש (וישב דף קפד ע"ב) איתא: רבי יהודה פתח ואמר, תורת ה' תמימה משיבת נפש, מאן דבטיל מלי דאורייתא כאלו חריב עלמא שלים.

¹⁶⁵ בנדרים (לב) וכן הוא בפסחים (סח).

¹⁶⁶ התורה הקדושה קדמה לעולם תתקני"ד (954) דורות, ולפיה ברא הקב"ה את כל העולם. (פסחים נ"ד א') ברא"ר (א, א; ד, י).

על זה אומר הזוהר שהקב"ה הסתכל באוריתא וברא עלמא. ז"א התורה קדמה לעולם והיא התוכנית שלו. המקור לדבריו הם פסוקים במשלי¹⁶⁷ "ה' קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז: מעולם נשכתי מראש מקדמי ארץ: באין תהמות חוללתי באין מעינות נכבדי מים: בטרם הרים הטבעו לפני גבעות חוללתי: עד לא עשה ארץ וחוצות וראש עפרות תבל: בהכינו שמים שם אני בחוקו חוג על פני תהום: באמצו שחקים ממעל בעזוז עינות תהום: בשומו לים חקו ומים לא יעברו פיו בחוקו מוסדי ארץ: ונאקה אצלו אמון ונאקה שעשעים יום יום משחקת לפניו בכל עת: משחקת בתבל ארצו וישעשעי את בני אדם":

וכן הסביר המלבי"ם על הפסוק: "ה' קנני ראשית דרכו" - החכמה היא צורת כל העולמות, כולם נעשו ונתכנו נמדדו והוכנו לפי חקי החכמה, ובה ועל ידה וכמדתה וכתבניתה נצטיירו ונשתכללו כל העולמות מראש ועד סוף, ועת דרך ה' דרכו הראשון להוציא הבריאה מן האפס, שזה מכונה בשם דרך, כי ראשית התגלות הרצון הקדום היה במה שהאציל אצילות קדוש ונורא שבו גלה הדרכים שבם ינהג את העולם בחסד וגבורה ובמדותיו הקדושים רחום וחנון ארך אפים ותפארת, היתה החכמה ראשית דרכו, שדרכי הנהגתו אשר נאצלו באצילות הראשון הנעלם כולם נוסדו כפי חקי החכמה, והיא היתה ראשית להם וכתרגומו בראשית בחוכמתא, ואחרי גילוי דרכיו ומדותיו אז התחיל לפעול מפעליו, שאז נולד הבן הבכור לו שהוא עולם הכסא וההנהגה שיסד בקדשו איך ינהג הנהגת העולמות ואלהים ישב על כסא קדשו, גם מפעליו אלה נעשו ע"פ חקי החכמה, שההנהגה הכללית הם כפי קצב החכמה, והיא היתה קדם מפעליו, מאז - שהוחל המפעל והעסק. ע"כ.

ומטעם זה באלפים שנות תורה, הקדוש ברוך הוא פזר את עם ישראל בכל העולם, כדי שכאשר יסיימו את למוד התורה בארץ ישראל וילכו לישון, כי לא איברי ליליא אלא לשינה, באמריקא עדיין לומדים תורה, וכאשר שם הולכים לישון כבר קמים במדינות אחרות לתפלה ולתורה, ונמצא שאין לך רגע אחד בעולם הפנוי מלימוד תורה, כי אם יהיה רגע פנוי מלימוד התורה, אין קיום לעולם.

¹⁶⁷ משלי (פרק ח: כב).

כתב הרב¹⁶⁸ בספרו "נפש החיים"¹⁶⁹ בעניין חשיבות ונחיצות לימוד התורה שע"י מתקיימים כל העולמות "ולזאת עיקר חיותם ואורם וקיומם של העולמות כולם על נכון. הוא רק כשאנחנו עוסקים בה כראוי. כי קב"ה ואורייתא וישראל כולא חד".

"והאמת בלתי שום ספק כלל. שאם היה העולם כולו מקצה עד קצהו פנוי ח"ו אף רגע אחת ממש מהעסק והתבוננות שלנו בתורה. כרגע היו נחרבים כל העולמות עליונים ותחתונים והיו לאפס ותהו חס ושלוש.

וכן עקרון השפע היורד לכל העולמות או צמצום השפע, הכל תלוי ובהתאם לעסק לימוד התורה בכמות ובאיכות.

"לכן אנו מברכים עליה וחי עולם נטע בתוכנו. כעניין הנטיעה שנטיעתה כדי לעשות פרי להרבות טובה. כן אם אנו מחזיקים בתוה"ק בכל כחנו כראוי. אנו מנחילין חיי עד וממשיכים משרשה הנעלם למעלה מכל העולמות, תוספות קדושה וברכה ואור גדול בכל העולמות".

זוה שכתוב בזוהר¹⁷⁰, וז"ל המתורגם: "ובמה יזכה האדם לאותו האור? בתורה. שכל מי שמשתדל בתורה בכל יום, יזכה להיות לו חלק בעולם הבא, ויחשב לו כאלו בנה עולמות, שהרי בתורה נבנה העולם ונתקן. זהו שכתוב (משלי ג) ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה, וכתוב (שם ח) ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשועים יום יום. שכל מי שמשתדל בה, מתקן עולמות ומקים אותם".

168 רבי חיים מוולוז'ין (הרב חיים בן יצחק), היה תלמידו הבולט ביותר של הגאון מוויילנה. מייסדה של ישיבת עץ חיים, המוכרת

כ"ישיבת וולוז'ין - "אם הישיבות" ורב העיר וולוז'ין.

169 נפש החיים (שער ד, י"א).

170 זוהר בראשית (מ"ז א').

"ובא וראה, ברוח עשה הקדוש ברוך הוא את העולם וברוח הוא עומד, רוח של אלו שעוסקים בתורה, וכל שכן רוח של הבל תינוקות של בית רבן¹⁷¹".

עוד מהזוהר¹⁷² בלשונו המתורגם: "משום כך הכל עומד על קיום התורה, והעולם לא מתקים בקיומו אלא בתורה, שהיא קיום העולמות, מעלה ומטה, שכתוב (ירמיה לג) אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמת".

וכן עוד כתב בזוהר¹⁷³ אחר שהאריך בענין לבאר איך שע"י התורה נבראו כל העולמות. אמר "כיון שנברא העולם בכל דבר ודבר, לא התקים עד שעלה ברצון לברא אדם שיהיה משתדל בתורה, ובגללה התקים העולם. כעת, כל מי שמסתכל בתורה ומשתדל בה, כביכול הוא מקים את העולם. הקדוש ברוך הוא הסתכל בתורה וברא את העולם. אדם מתבונן בתורה ומקים את העולם. נמצא שכל מעשה וקיומו של עולם היא התורה. משום כך אשרי האיש שמשתדל בתורה, שהרי הוא מקים את העולם".

וכן עוד כתב בזוהר¹⁷⁴ בלשונו המתורגם: "בגלל שהעולם לא נברא אלא בגלל תורה, וכל זמן שישראל מתעסקים בתורה, העולם מתקיים. וכל זמן שישראל מתבטלים מהתורה, מה כתוב, (ירמיה לג) "אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמת".

ועוד בזוהר¹⁷⁵ "רבי אלעזר היה הולך מקפוטקיא ללוד, והיו עמו רבי ייסא ורבי חזקיה. פתח רבי אלעזר ואמר, (ישעיה נא) ואשים דברי בפך ובצל ידי כסיתך לנטע שמים וליסד ארץ ולאמר לציון עמי אתה. שנינו, כל בן אדם שהשתדל במלים של התורה, ושפתותיו מרחשות תורה, הקדוש

171 שם (עמוד ב).

172 זוהר פרשת וישב

173 זוהר פרשת תרומה (דף קס"א ב').

174 זוהר פרשת ויקרא (דף י"א ע"ב).

175 זוהר פרשת צו (דף ל"ה א').

ברוך הוא מחפה עליו, והשכינה פורשת עליו כנפיה. זה שכתוב ואשים דברי בפיך ובצל ידי כסיתיך. ולא עוד, אלא שהוא מקים את העולם, והקדוש ברוך הוא שמח עמו, כאלו אותו יום נטע שמים וארץ. זה שכתוב, (ישעיה נא) לנטוע שמים וליסוד ארץ ולאמר לציון עמי אתה. "

ועוד בזה¹⁷⁶ " פתח רבי חייא ואמר (תהלים קיט) עת (בראשית קנ"ו ע"ב) לעשות לה' הפרו תורתך, זה הכתוב נאמר, והעמידה חבורה הקדושה. אבל עת לעשות לה', בכל זמן שהתורה מתקיים העולם, ובני אדם משתדלן בה, כביכול, הקדוש ברוך הוא שמח במעשי ידיו, ושמח בעלמות כלם, ושמים וארץ מתקיימים (עומדים) בקיומם ולא עוד, אלא הקדוש ברוך הוא מכנס את כל פמליא שלו, ואמר להם, תראו עם קדוש שיש לי בארץ, תורתי מעוטרת בגללים. "

ועוד כתב בנפש החיים¹⁷⁷ "וטעמו של דבר. כמש"ל שמקור שורשה העליון הנעלם של התו"הק מאד נעלה מעל כל העולמות. ראשית ושרש אצילות קדשו יתברך. סוד המלבוש העליון. כמ"ש רבינו איש האלקים נורא האריז"ל. רק שנשתלשלה וירדה כביכול עד לארץ אשר האירה מכבודה. ומסרה ונטעה הוא יתב' בתוכנו שנהיה אנחנו המחזיקים ותומכים בעץ החיים. "

לזאת מאז כל חיותם וקיומם של העולמות כולם. תלוי ועומד רק כפי ענין ורוב עסקנו והגיונינו בה. שאם אנחנו עוסקים בה ומחזיקים ותומכים אותה כראוי בלי רפיון כלל. אנו מעוררים מקור שרשה העליון מקור הקדושות והברכות. להמשיך ולהריק תוספת ברכה וחיי עולם וקדושה נוראה על כל העולמות. כל עולם לפי ערך קדושתו שיוכל לקבל ולסבול. "

ואם ח"ו עסקנו בה ברפיון. מתקמט ומתמעט הקדושה ואור העליון של התורה מכל העולמות. כל אחד לפי ערכו הולך וחסר רותתים ורפויים ח"ו. ואם ח"ו היינו כולנו מניחים ומזניחים אותה מלהתעסק בה מכל וכל. גם העולמות כולם כרגע היו מתבטלים מכל וכל ח"ו :

¹⁷⁶ ובפרשת תרומה (דף קנ"ה ב').

¹⁷⁷ נפש החיים (שער ד, כ"ו).

מאחר וענין העסק התורה הוא נוגע לעצם החיות וקיום עמידת העולמות בל יחרסו לגמרי. לכן האדם חייב לעסוק ולהגות בה בכל עת תמיד. כדי להעמיד ולקיים כל העולמות כל רגע :

ולזאת אף התורה דרך ירידתה מעולמות עליונים גבוה מעל גבוה והשתלשלותה ממדרגה למדרגה ומעולם לעולם. התאימה את נראותה ע"י זה שהנגישה עצמה ואפשרה להתלבש בכל עולם, לדבר ולהראות מעניני אותו העולם, כפי ענין וערך אותו העולם כדי שהעולם ההוא ובריותיו יוכל להכיל קדושתה ואורה.

עד שברדתה לבא לזה העולם. נתלבשה גם כן לדבר ולהראות שייכת בערכי ועניני זה העולם בלשון וסגנות של זה העולם, כדי שיוכל זה העולם ובריותיו להכיל את קדושת אורה. אמנם אף שהתורה מדברת בלשון וסגנון דיירי עולמות תחתונים, רומזת היא בהם גופי תורה וענינים פנימים ופנימים לפנימים, גבוה מעל גבוה עד אין תכלית .

ועיין בעניין זה בזוהר¹⁷⁸ ז"ל המתורגם : "רבי שמעון אמר, אוי לאותו איש שאמר שתורה זו באה להראות ספורים בעלמא ודברי הדיוטות. שאם כך, אפלו בזמן זה אנו יכולים לעשות תורה בדברי הדיוטות, ובשבח יותר מכלם. אם להראות דבר העולם, אפלו אותם סופרים בעולם יש ביניהם דברים יותר עליונים. אם כך, נלך אחריהם ונעשה מהם תורה כמו זה. אלא כל דברי התורה דברים עליונים הם וסודות עליונים".

ולכן הלשון השגורה בפי הזוהר¹⁷⁹ "דאורייתא כולה איהי סתים וגליא". שבאורו: הדרך הנסתרת הטמונה בתורה הקדושה, שאינה כתובה

¹⁷⁸ זוהר פרשת בהעלתך (קני"ב א'). ובפרשת תולדות (קמ"ה ב'), אר"י ודאי כל מה דעביד קב"ה בארעא כלא הוה ברזא דחכמתא כו' ובפרשת בלק (ר"ב א') תו פתח ואמר כו' כמה טובין אינון ארחין ושביילין דאורייתא כו' ובפרשת בשלח (נ"ה סוף ע"ב), ר"א פתח כו' כמה אית לן לאסתכלא בפתגמי אורייתא כו' ובפרשת תולדות (קל"ד סוף ע"ב), באורייתא אינון כל רזין עלאין חתימין כו'. והם פרטות עניני

כל הרבי רבאות.. העולמו' והמדרגו' שנתלבשה בהם דרך ירידתה :

¹⁷⁹ראה נפש החיים (שער ד פרק כח).

ומבוארת בה במפורש, נרמזת היא בלשון הפשט. ודרך הנגלה שבה הוא הפשוט ככתבו וכלשונו של מקרא שהוא כתוב מפורש ומבואר בה¹⁸⁰.

היראה ה' מזרע היהודים ביכולתו להסתכל בסתרי תורה ועומק פנימיותה והכל כפי עומק חכמתו וזך שכלו קדושתו טהרת לבבו ומחשבתו.

"אמנם עיקר הטעמי תורה סוד נשמתא לנשמתא דילה סתרי סתריה. המה דברים שכיסה עתיק יומין והעתיקן מבריותיו ואיש לא ידעם עדיין רק אבינו הראשון הוא אשר השיג בחי' נשמתא לנשמתא דילי'. שבה היה מסתכל בזיהרא עלאה נשמתא לנשמתא של התו"הק והחכמות העליונות היו גלויות לפניו בשורש שרשם העליון¹⁸¹".

ששורשה העליון של התורה היא מעל כל העולמות כולם כמו שכתב בנפש החיים¹⁸² בעניין טעם מאמרם ז"ל שכל העונה "אמן יהא שמיה רבא" בכל כחו מוחלין לו על כל עונותיו. כן העניין בעסק התורה כראוי שהעוסק בתורה הוא מעורר שרשה העליון, להאציל ולהשפיע שפעת אור עליון וקדושה על העולמות כולם ורשפיה רשפי אש שלהבת נורא לגרש ולכלות כל הטומאות והזוהמות שגרם במעשיו בכל העולמות להתקדש ולהאיר עוד בקדושה העליונה ולקשר את כל העולמות וע"י כך כל הפגמים מתמלאים וכל הקלקולים נתקנים. והשמחה וחדותא יתירתא ואור העליון מתרבה בכל העולמות.

"וגם כי ידוע שכל דבר אינו נתקן אלא בשרשו העליון. וכל א' מישראל שורש העליון של נשמתו הוא מאות א' מהתורה הקדושה. לכן כל פגמי הנפש החוטאת נתקנים ונמתקים בשרשם בתו"הק ע"י העסק בה כראוי".

180 ועיין זוהר פרשת בחעלותך (קמ"ט א' וב') כמה חביבין מלי דאוריית' דבכל מלה ומלה אית רזין עלאין כו'. ע"ש.

181 נפש החיים (שער ד, כ"ו).

182 נפש החיים שער ד, ל"ב

הציווי לעסוק בתורה מאיתו יתברך

”ולזאת נצטוינו באזהרה נוראה מפיו יתברך לא ימוש ספר התורה הזה מפיד והגית בו יומם ולילה. וכמ”ש בהקדמת הזוהר ת”ח כמה הוא חילא תקיפא דאורייתא וכמה הוא עלאה על כולא כו’. ובג”כ בעי ליה לב”י לאשתדל באורייתא יממא וליליא ולא יתעדי מנה הה”ד והגית בו יומם ולילה ואי אתעדי או אתפרש מנה כאלו אתפרש מאילנא דחיי .

כן התו”הק נק’ עץ חיים אילנא דחיי. שרק אותו העת שהאדם אחוז באהבתה ועוסק ומהגה בקביעות. אז הוא חי החיים האמתים העליונים קשור ודבוק כביכול בחי העולמים יתב’ שמו דהקב”ה ואורייתא חד. ואם ח”ו יזניח תלמודו ופורש מקביעות העסק בה לעסוק בהבלי העולם והנאותיו. הוא נפסק ונכרת מהחיים העליונים וטובע עצמו במים הזדונים ר”ל .

ובזוהר¹⁸³ ”זכאין אינון ישראל, דקודשא בריך הוא יהב לון אורייתא דקשוט לאשתדל בה יממא ולילי. דהא כל מאן דאשתדל באורייתא, אית ליה חירו מכלא, חירו מן מותא דלא יכלא לשלטא עליה, והא אוקמוה. בגין דכל מאן דאשתדל באורייתא ואתאחיד בה, אתאחיד באילנא דחיי. ואי ארפי גרמיה מאילנא דחיי, הא אילנא דמותא שריא עלוי, ואתאחיד ביה. הדא הוא דכתיב, (משלי כד) התרפית ביום צרה צר כחכה. התרפית, אי ארפי ידוי מאורייתא.”

וכמה צריך האדם לתקוע ולקבוע זה הענין הנורא במחשבות לבו בל תמוט. שכל האדם וחיייו הוא רק אותו העת שהוא דבוק בתו”הק. וכשמסלק ופורש עצמו הימנו לעסוק בנוי של זה העולם החשוך ה”ה מסור ביד יצרו. ולמה לו חיים. כי כבר נטבע במים הזדונים ר”ל ונשקע בעמקי מצולות הרע ונחשב כמת ממש גם בעודו בזה העולם. הולך מדחי אל דחי צלמות ולא סדרים ולא ידע כי בנפשו הוא. ולזאת התורה עצמה

183 נפש החיים (שער ד, ל”ג).

184 בזוהר ויצא קני”ב א’

אמריה תאמר וחוטאי חומס נפשו וכמ"ש השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים כו' וכמאמרם ז"ל ע"ז (מנחות צ"ט ב') משל לאדם שמסר צפור דרור לעבדו א"ל כמדומה אתה שאם אתה מאבדה. איסר אני נוטל ממך נשמתך אני נוטל ממך. וכידוע מאמרם ז"ל ע"ז בדברי רבה רפ"ד שאמר הקב"ה לאדם נרי בידך ונרך בידי אם שמרת את נרי אני משמר את נרך ואם לא שמרת את נרי כו' ע"ש. וכ"ה בתנחומא פ' תשא ובמדרש תהלים מזמור ז' ע"ש :

ובזהר¹⁸⁵ "בא ראה מה כתוב, (משלי כד) התרפית ביום צרה צר כחכה. מה זה התרפית? מי שמרפה ידיו מהקדוש ברוך הוא שלא להתחזק בו. ואיך יחזיק האדם בקדוש-ברוך-הוא? יחזיק בתורה. שכל מי שמחזיק בתורה, מחזיק בעץ החיים, כביכול נותן חזק לכנסת ישראל להתחזק. ואם הוא יתרפה מהתורה מה כתוב? התרפית. אם הוא התרפה מן התורה - ביום צרה צר כחכה. ביום שתבא לו מצוקה, כביכול דוחק את השכינה שהיא כחו של העולם".

ובעסק התורה הוא עושה כביכול דירה לו יתב' בתחתונים לשכון כבוד בארץ ית"ש. כמאמרם ז"ל בשמות רבה פל"ג עדן שלא ניתנה תורה לישראל ומשה עלה אל האלקים. משניתנה תורה אמר הקב"ה ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם :

ממצוות האמונה להכיר לזכור ולהודות בשוב ה'

ראוי לכל אדם כהכרת הטוב להודות לה' על הניסים והנפלאות שעושה עמו באופן פרטי וכן עם הכלל ישראל, על מה שידוע לו ועל מה שלא ידוע

¹⁸⁵ זוהר פרשת וישלח (דף קע"ד עמוד ב).

לו וידוע לה' בלבד¹⁸⁶ ומה יותר מתאים לכך ממזמור ק"ז, מזמור שמבטא גם ישועות של הפרט - ארבעה שחייבים להודות: יורדי הים, הולכי מדברות, חולה שנתרפא ומי שהיה חבוש בבית האסורים - וגם גאולה של הכלל: "ישם מדבר לאגם מים וארץ ציה למוצאי מים. ויושב שם רעבים ויכוננו עיר מושב. ויזרעו שדות וייטעו כרמים ויעשו פרי תבואה".

סופו של המזמור בפסוק "מי חכם וישמר אלה ויתבוננו חסדי ה'", מעורר תמיהה. רבי אליעזר אשכנזי, מגדולי אשכנזי, בתקופתו, בנגלה ובנסתר, הביע זאת בספרו 'מעשי ה': "מה היא החוכמה העמוקה הצריכה לראות ולהתבונן בהצלות הללו עד שאמר כן?" אין זה אלא שמדובר בתמרור אזהרה. פסוק זה מלמדנו שאכן כן, עלול בעל נס שלא להכיר בניסו. בלשון שאינה משתמעת לשתי פנים מורה לנו אם כן נעים זמירות ישראל: התבוננו! הוא מדגיש שבלי התבוננות בנעשה איתנו משמים עלולה הופעת ריבונו של עולם להיתפס בשאת נפש, כזו שאינה מוצאת מקום בסולם הלכתי-ערכי המחייב.

שכן יש ערלי עיניים ואוזניים. הנה דוגמה: היעלה על הדעת לשמוע על נס גדול ועצום וגלוי כקריעת ים סוף, ובכל זאת להישאר אטום, לא להתפעל ולא להתפעם? מתברר שאפשר. עובדה: "וישמע יתרו!" וכי לא כל העולם שמע? אלא שהעולם שמע, בעוד שיתרו שמע, קלט וגם הפנים. דייק החתם סופר שהדבר רמוז בפסוק זה שבספר תהילים: "מי חכם וישמור אלה". מי הוא אותו חכם "שהוא מתבונן ומכיר השגחת ה'!" השיב החתם סופר: "דוד המלך רמז על זה, והוא ראשי תיבות של יתרו כהן מדין: מ"י חכ"ם - ר"ת של יתרו כ"הן מידין חותן משה! כי יתרו היה החכם הזה ששמע קריעת ים סוף ומלחמת עמלק ובא ואמר ידעתי כי גדול ה' מכל האלוקים".

רבנו יונה גירונדי קבע שזיכרון חסדי ה' הוא "מעלה עליונה" ומצווה, תוך שהוא מצטט גם את אותה אמירה שבתהילים: "ודע כי המעלות העליונות

186 מתוך מאמר שכתב הרב פרופסור נריה גוטל ראש מערך המחקר במרכז תורה ומדינה (מתוך אתר ערוץ שבע www.inn.co.il) בעניין

ההכרת הטוב בהקמת מדינת ישראל. הועתקו הנושאים הרלוונטים לחיבור זה עם מעט שינויי לשון.

נמסרו במצוות עשה, כמו... מעלות זיכרון חסדיו והתבונן בהם, שנאמר 'וזכרת את כל הדרך', ונאמר 'וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלוֹקֶיךָ מייסֶרְךָ', ודוד אמר 'ויתבוננו חסדי ה'', ונאמר 'כי חסדך לנגד עיניי'... ובעבור המעלות האלה נברא האדם, שנאמר 'כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו'. ומה תקוות הנברא, אם לא ישים עמל נפשו ועיקר עסקו בדברים שנברא בעבורם?!"

איך אפשר לא להודות:

רבי אלעזר אזכרי, ממוסמכי מהר"י בירב, עמיתם של רבי יוסף קארו והאר"י, אימץ שיטה זו בספרו ההלכתי 'ספר חרדים'. לא זו אף זו, לדידו זיכרון חסדי ה' הוא מצוות עשה דאורייתא לכל דבר ועניין. זאת ועוד, אין האמור מוסב רק לחסדים לאומיים, אלא גם לחסדים אישיים: "מעלת זיכרון חסדיו יתברך והתבונן בהם - מצווה רביעית... ומינה נלמוד מק"ו: אם נצטוונו לזכור לדורות החסדים שעשה עם אבותינו, כל שכן שכל אחד מישראל חייב לזכור החסדים שעושה עמנו תמיד לכלל ישראל שמציל אותנו משיני אריות רשעים העומדים תמיד עלינו לכלותינו, ולזה אנו אומרים בכל יום מזמור לולי ה' שהיה לנו, וכן חייב כל אחד מישראל לזכור החסדים שגמלו ה' יתברך מעת שיצרו בבטן אמו ואז ייכנע לפניו ויבוש וישוב בתשובה שלמה. וכן שמעתי מפי מורי הרב החסיד כמהור"ר יוסף סאגיש זצ"ל".

אמור מעתה: זה שאינו מכיר בחסדי הבורא ואינו מודה לו עליהם, הרי זה מאבד "מעלה עליונה" ועובר על מצוות עשה מן התורה. כך סבר - וגם יישם - מתעד מנהגי פרנקפורט, הרב יוסף יוזפא האן (נוירלינגן), כפי שכתב בספרו יוסף אומץ: "ועל הניסים עושה נפלאות בפרטות סידרתי לי לעצמי זכירת כל הניסים הידועים לי מיום היותי, בלשון צח כפי יכולתי... והניסים עצמן אין מן הראוי להעלותם על ספר. ואחרי זכירת הניסים אני מסיים: אלה הם קצת מניסים הידועים לי מניסיד ונפלאותיך הגלויים לי,

מלבד הרבה ניסים גלויים הנשכחים מליבי, ולניסים נסתרים שעושה עמדי ועמנו בכל עת אין קץ, ואילו אחיה אלף שנים פעמיים ואבלה אותם בעבודתו יתברך, לא אוכל לשלם תודות אחת מני אלף כעל אשר גמלנו ה' כרחמיו וכרוב חסדיו".

אמת, לא הכול סברו שזכירת החסדים היא מצוה דאורייתא, ואולם דומה שהכול מסכימים, בלי חולק, שחוסר הכרה בחסדי הבורא ואי הודאה לבורא על חסדיו הרי זו גנות ופחיתות גדולה ביותר. יתרה מזאת, לא רק על הצלה שנעשתה לו צריך להודות, אלא גם על מניעת פורענות שעלולה הייתה לבוא עליו. כך ביאר רבי משה חאגיז בהקדמתו לשו"ת שתי הלחם: "וזה אפשר לומר שסיים המזמור 'מי חכם וישמור אלה, ויתבוננו חסדי ה'". שרצה לומר שמי שאינו חכם יבין הדברים כפשטן, שלא יודו לה'... אומנם מי שהוא חכם ויודע להבין... יבין חסדי ה', שהקל מעליו זעמו, שלא הגיע לידי כך... הן הן גדולותיו וחסדיו ית' כפולות ומכופלות, וראוי לו להודות שיר כפול ומכופל על החסדים שגמל לו ה' יתברך".

עשר הזכירות שחייב אדם בכל יום

כחלק מיישום האמונה באופן מעשי, אנו מצווים מהתורה לזכור¹⁸⁷ אירועים מכוננים ונסיים שהתרחשו בהיסטורית עם ישראל. הזכירה וההפנמה מסייעות בחיזוק האמונה בה'. לכן התורה מצווה אותנו לזכור ואנו אנשי אמונה זוכרים וקוראים אותם בכל יום אחרי תפילת שחרית.

¹⁸⁷ ל שמונה מהזכירות ישנו מקור מהתורה ולשניים מקור מהנ"ך.

בסידורי אשכנז הישנים מופיעות רק ארבע זכירות¹⁸⁸: יציאת מצרים, זכירת מעמד הר סיני, מעשה עמלק ומעשה מרים. היום נוספו בסידורי אשכנז שש זכירות. זכירת מעשה העגל וזכירת השבת.

הזכירות מובאות מהתורה ועוסקות בנושאים שנאמרו עליהם בתורה חובת זכירה או אי שכחה. חלק מחובות אלו נחשבות למצווה דאורייתא.

במגן אברהם¹⁸⁹ מביא מספר הכוונות שארבע זכירות: זכירת מעמד הר סיני, מעשה עמלק, מעשה מרים ושבת. אלו הן מצוות עשה ויש לכוון באהבת עולם ובקריאת שמע¹⁹⁰ לזכות אותם. עם זאת הרב משה פיינשטיין סבור שאלו אינן מצוות עשה.

בשולחן ערוך הרב¹⁹¹ כתב כי ששת הזכירות הן חובה יומית, מלבד זכירת השבת ששנויה במחלוקת, והוא היה הראשון שהדפיס בסידורו את הזכירות במתכונת הנהוגה היום. בעיקרון, המצווה לזכור את שש הזכירות היא במחשבה בלבד.

לידיעת הנסים וזכירת הנפלאות שעשה השי"ת לעם סגולתו, מטרה כפול: מצד אחד להורות לאדם להכיר בנפלאות וחסדי ה' ומצד שני לעורר בלבו ההתלהבות והחשק, ליראה ולאהבה את השם הנכבד והנורא, לשמור כל מצוותיו ולעובדו כל הימים.

188 סידור שפה ברורה, רעדלחיים תקצ"ב, דף נא ע"א, (סדר עבודת ישראל, עמוד 155).

189 מגן אברהם: פירוש של רבי אברהם אבלי הלוי גומבינר על השולחן ערוך.

190 "איתא בכוונות (ראה ספר הכוונות עמ' כא) ספר הכוונות מהמקובל האלוף רבי יצחק לוריא אשכנזי - האר"י הקדוש, נאסף ונדפס ע"י המקובל רבי משה טריניקי זצ"ל. או ספר הכוונות הישן להרח"ו (מורנו הרב חיים ויטל זיע"א) עם הגהות הרמ"ז (רבי משה בן מרדכי זכות). ובכתבים: : והזכירות הללו הם מצוות עשה, לכן כשיאמר "ויבנו בחרת" (בברכת אהבה רבה שלפני ק"ש) יזכור מתן תורה, "יקרבתנו" מעמד הר סיני, "לשמך הגדול" מעשה עמלק, (שאין השם שלם עד שיימחה) "להודות לך" הפה נברא רק להודות ולא לדבר לשון הרע, וזהו מעשה מרים, "וזכרתם את כל מצות חיי" זוהי שבת ששקולה כנגד כל המצוות..."

191 שולחן ערוך הרב (נקרא גם שולחן ערוך אדמו"ר הזקן או שו"ע הגר"ז הוא ספר הלכה שנכתב בידי רבי שניאור זלמן מלאדי, מייסד חסידות חב"ד, שנודע בכינויים "האדמו"ר הזקן", "בעל התניא" ו"הרב").

שש הזכירות

א. **זכירת יציאת מצרים** - מצווה מהתורה לזכור את יציאת מצרים בכל יום, שנאמר (דברים טז, ג): "לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ". ומזה שהדגישה התורה ואמרה "כל ימי" - למדנו¹⁹² שהמצווה לזכור את יציאת מצרים ביום ובלילה אפשר לקיים את המצווה באמירת פסוק שמוזכרת בו יציאת מצרים, וכן יכול אדם לקיים את המצווה על ידי שיזכיר את יציאת מצרים בלשונו.

תקנו חכמים לומר את פרשת "ויאמר" בסדר קריאת שמע מפני שני טעמים, האחד, שיש בה מצוות ציצית שמזכירה את כל המצוות, והשני, כדי לזכור את יציאת מצרים. ולכן נוהגים לקרוא "ויאמר" גם בלילה, כי אף שמצד מצוות ציצית אין מקום לאומרה בלילה, מכל מקום מצד הזכרת יציאת מצרים יש מקום לקוראה בלילה¹⁹³. זמן מצוות זכירת יציאת מצרים של יום נמשך כל היום, אלא שלפי תקנת חכמים, אנו מקיימים אותה עם קריאת שמע של שחרית ובברכת "אמת ויציב" שחרית. וכן "אמת ואמונה" ערבית, מזכירים את יציאת מצרים, ומי שאומרן יוצא ידי מצוות זכירת יציאת מצרים גם אם לא יקרא את קריאת שמע.

ב. **זכירת מעמד הר סיני** - רק השָׁמַר לָךְ וּשְׁמַר נִפְשְׁךָ מֵאֵד פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ וּפֶן יָסוּרוּ מִלְּבָבְךָ כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ וְהוֹדַעְתָּם לְבְנֶיךָ וּלְבְנֵי בְנֶיךָ: יוֹם אֲשֶׁר עָמַדְתָּ לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ בְּחָרֵב: (דברים ד'). לדעת הרמב"ן זוהי אחת מתרי"ג מצוות. יש לזכור את מעמד הר סיני, הנשגב והנורא, בו כולם שמעו את קול ה' הנאדר בקדש.

¹⁹² בבלי ברכות (דף יב, ב).

¹⁹³ עיין ברכות יד, ב, כסף משנה הלכות ק"ש א, ב-ג).

ג. **זכירת מעשה עמלק ומחייתו** - זָכוֹר אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה לָךְ עֲמָלֶק בְּדֶרֶךְ בְּצִאתְכֶם מִמִּצְרָיִם: אֲשֶׁר קָרָךְ בְּדֶרֶךְ וַיִּזְנֹב בְּךָ כָּל הַנְּחָשִׁים אַחֲרֶיךָ וְאַתָּה עָנִף וַיִּגַּע וְלֹא יָרָא אֱלֹהִים: וְהָיָה בְּהִנִּיחַ ה' אֱלֹהֶיךָ לָךְ מִכָּל אֹיְבֶיךָ מִסָּבִיב בְּאַרְצְךָ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ נַחֲלָה לְרִשְׁתָּהּ תִּמְחָה אֶת זָכֶר עֲמָלֶק מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם לֹא תִשְׁכַּח: (דברים כ"ה).
על פי המבואר בתלמוד ובהלכה, מצווה זו מחייבת זכירה פעם בשנה, הנהוגה בקריאת פרשת זכור. אך בספר חרדים מנה מצווה זו בתרי"ג מצוות¹⁹⁴. חובת זיכרון מעשה עמלק, כי הוא הראשון שהעז לבוא להלחם עם ישראל ולהכחידו מגוי, והוא יתברך באהבתו ובחמלתו הציל את עמו מידי צר ואויב אכזרי.

ד. **זכירת מעשה העגל** - זָכֹר אֶל תִּשְׁכַּח אֶת אֲשֶׁר הִקְצַפְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּמִדְבָּר: (דברים ט'). על פי הרמב"ן זוהי אחת מתרי"ג מצוות¹⁹⁵. חובת הזיכרון על שום- מה שהקציפו אבותינו להקב"ה במדבר, שניסו אותו עשר פעמים, ובפרט בעגל, שהמירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב, ובכל זאת לא הפיר בריתו אתם כי חפץ חסד הוא.

ה. **זכירת מעשה מרים** - זָכוֹר אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה ה' אֱלֹהֶיךָ לְמָרְיָם בְּדֶרֶךְ בְּצִאתְכֶם מִמִּצְרָיִם: (דברים כ"ד). על פי הרמב"ן והרשב"ץ זוהי אחת מתרי"ג מצוות. החובה לזכור את מעשה מרים הנביאה, בכדי ללמוד ממנו לקח לדורות הבאים עד כמה גדול עוון לשון הרע.

ו. **זכירת השבת** - זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ: (שמות כ'). ברמב"ם נפסק שמצוות הזכירה היא ביום השבת, בעת התפילה או בקידוש. החובה לזכור את יום השבת, שבששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ, וביום השביעי שבת וינפש, וזה בא להורות שהוא יתברך ברא העולם מחודש יש מאין.

194 מצוות עשה התלויות בפה כא.

195 ראו גם בספר החרדים שם שדייק כך מהספרי.

הארבע הנוספים

בסידורים של עדות המזרח מוזכר בהם עשר זכירות. נוספו עוד ארבע, שתיים על פי ספר חרדים¹⁹⁶ ושתיים על פי החיד"א. כך גם מובא בסידור היעב"ץ.

ז. **זכור הוא הנותן לך כח** - "וזכרת את ה' אלקיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל למען הקים את בריתו אשר נשבע לאבתך כיום הזה" (דברים פרק ח פסוק ח'). החובה לזכור כי הוא הנותן כח לעשות חיל, והצלחת האדם בעושר ובקניינים אינה תלויה בחכמתו ותחבולותיו, אלא ברצונו והשגחתו יתברך הטוב והמטיב לכל.

ח. **זכור את המן** - "ויענך וירעבך ויאכלך את המן אשר לא ידעת ולא ידעון אבתך למען הודעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם" (שם פסוק ג). החובה לזכור שהוא יתברך כלכל את אבותינו בהורדת המן ארבעים שנה במדבר. ברציפות מתמדת המטיר להם לחם מן השמים, וזה בא להורות על השגחתו הפרטית על עמו ישראל.

ט. **זכור לדעת צדקות ה'** - "עמי זכר נא מה יעץ בלק מלך מואב ומה ענה אותו בלעם בן בעור מן השיטים עד הגלגל למען דעת צדקות ה'" (מיכה ו'). החובה לזכור את עצת בלק ובלעם שעשו במחשך מעשיהם לקלל את ישראל, והוא יתברך בחסדו הגדול הפיר מחשבות ערומים, ולא הצליחו במזימתם הנפשעת.

י. **זכור את ירושלים** - "אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני תדבק לשוני לחיכי אם לא אזכרכי" (תהלים קל"ז).

¹⁹⁶ ספר החרדים, מצוות עשה מן התורה התלויות בלב, (פרק א', סימן כג).

החובה לזכור את ירושלים להעלות תמיד את ירושלים על ראש שמחתנו, ואת ההוד וההדר שהיו לנו בבית קדשנו ותפארתנו, ובמו ידינו הפסדנו את כל הכבוד הזה, ולזכור שמקדש מלך חרב ונכרים באו שעריו, ושועלים הלכו בו, ואז יכנע לבבנו הערל לשוב בתשובה ולקוות תמיד לבנין בית המקדש שיבנה ביתר שאת ויתנוסס בראש הרים כבראשונה, בב"א

אופן זכירתם בכל יום

לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתה, הריני בא לקיים מצות עשר זכירות שחייב אדם לזכור בכל יום, ואלו הן: (א) יציאת מצרים, (ב) השבת, (ג) המן, (ד) מעשה עמלק הרשע, (ה) מעמד הר סיני, (ו) מה שהקציפו אבותינו לפניך ובפרט בעגל, (ז) מה שיעצו בלק ובלעם לעשות לאבותינו למען דעת צדקות ה', (ח) מעשה מרים הנביאה, (ט) מצות וזכרת את ה' אלהיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל, (י) וזכירת ירושלים תבנה ותכוון במהרה בימינו אמן:

המקורות לזכירתם

מן התורה צריך להזכיר בכל יום את יציאת מצרים ביום ובלילה, ומשום כך אנו אומרים את פרשת ציצית שבסופה מזכירים את יציאת מצרים, בכל יום, בבוקר ובלילה¹⁹⁷.

כמו כן צריך מעיקר הדין לקרוא בתורה את פרשת מעשה עמלק פעם בשנה ולזכור את מעשי העמלקים. ונוהגים לקיים מצוה זו בקריאת פרשת זכור בשבת שקודם פורים¹⁹⁸.

197 כמבואר במשנה (ברכות יב ע"ב), ונפסק בדברי הפוסקים (ראה רמב"ם הל' קריאת שמע פ"א ה"ג, משנה ברורה סי' סז סק"ג

וסק"ד, ושאת אריה סי' יב, וראה אור שמח שם שסובר שהחוב הוא מדרבנן).

198 סדר רב עמרם השלם ח"ב, מחזור ויטרי, ראב"ן מגילה יח ע"א, ריטב"א שם יז ע"ב, סמ"ק סי' קמז. ועי' רמב"ן עה"ת סוף פרשת

תצא. וסוף ספר מיני תרגומא להר"י פיק, ופעולת שכיר למעשה רב סי' קלג.

לדעת הרמב"ן¹⁹⁹ נצטוונו מן התורה לזכור את מעשה מרים, וכן את מעשה העגל, ואת מעמד הר סיני.

וכתב המגן אברהם הפוסקים בשם המקובלים²⁰⁰ שיש להזכיר בכל יום מלבד זכירת יציאת מצרים שנקבע לה קריאת פרשה מיוחדת בכל יום, את ארבע זכירות אלו: מעמד הר סיני, מעשה מרים, מעשה עמלק, ושבת

כתב רבי חיים ויטאל בשם האר"י²⁰¹ "דע כי ארבעה מצות עשה צריך האדם לקיים בכל יום שהם ענין זכירה, והם ארבעה זכירות הכתובים בתורה שתלויים בזכירת הלב, ואלו הם:

זכירה א: זכרון מעמד הר סיני וקבלת התורה²⁰². **זכירה ב:** "זכור את אשר עשה לך עמלק" והיא מצוה שנית. **זכירה ג:** "זכור את אשר עשה ה' אלקיך למרים" והיא מצוה עשה ג. **זכירה ד:** "זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים" והיא מצוה עשה ד.

טעמי הזכירה

הטעם בזכירת יציאת מצרים: שנזכר את יציאת מצרים על ידי הנסים והנפלאות שעשה עמנו, שהם מורים על יחודו: שהוא יחיד שולט בעולמו ואשר לו הכח והממשלה בעליונים ובתחתונים לעשות בהם כרצונו²⁰³.

199 הרמב"ן במגן המצוות שלו בסוף ספר המצוות לרמב"ם בענין הנוספים ובהוספות למצוות לא תעשה ב'.

200 מג"א סי' ס"ק ב בשם כוונות וכתבים (של האר"י) ויש מוסיפים אף מעשה העגל (מג"א שם). "איתא בכוונות ובכתבים והזכירות הללו הם מצוות עשה לכן כשיאמר ובנו בחרת יזכור מתן תורה. וקרבנו מעמד הר סיני. לשמך הגדול מעשה עמלק שאין השם שלם. להודות לך הפה לא נברא רק להודות ולא לדבר לשון הרע וזהו זכירת מעשה מרים, וזכרתם את כל מצות ה' והו' שבת ששקולה כנגד כל המצוות.

201 שער הכוונות ענין כוונת קריאת שמע (דרוש א').

202 וכמו שאמר הכותב "יום אשר עמדת לפני ה' אלוך בחרב, וכו'", וכתב בתריה "פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך, וכו'",

[דברים ד' פסוק ט'] והיא אחת מרמ"ח מצוות עשה להרמב"ן ז"ל.

203 ראה טור או"ח (סי' כה).

הטעם בזכירת מעשה עמלק הוא: לזכור בפה את מעשיו הרעים של עמלק ומריבתו עמנו שהקדים להרע לנו ולהתגרות בנו מיד בצאתנו ממצרים לפני שאר האומות, שהיו יראים מישראל, ובכך הוא העביר את היראה הגדולה מעם ישראל מלב שאר האומות, וצריך לעשות כך כדי לעורר את האיבה אליו תמיד, ולשמור את הזעם והעברה אליו לנצח²⁰⁴

הטעם בזכירת מעשה מרים הוא: נצטוונו בזה לזכור את העונש הגדול שהעניש ה' את מרים על הלשון הרע שאמרה, ולהודיעו לבנינו ולספר בו לדורות כדי שנלמד ממעשה זה שלא לדבר לשון הרע כלל, לא ביחיד וק"ו לא ברבים, שנענשים על עוון זה²⁰⁵

הטעם בזכירת מעמד הר סיני: שנוהר ונשמר מאד לזכור מאין באו אלינו המצוות, וצריך להודיע את כל הדברים אשר ראו עינינו ושמעו אזנינו במעמד הנכבד ההוא לבני ולבני בניו מדור לדור לכל הדורות עד עולם²⁰⁶

הטעם בזכירת שבת: לזכור את השבת בכניסתו וביציאתו, בכניסתו בקידוש היום וביציאתו בהבדלה²⁰⁷. כפי שנצטוונו בתורה "שמור את יום השבת לקדשו"²⁰⁸ ושמור וזכור בדיבור אחד נאמרו²⁰⁹ שגם על הזכירה נצטוונו.

אמרו בשם רבי יהודה בן בתירה שכדי שאדם יזכור את השבת, יאמר במקום יום ראשון: אחד בשבת, במקום יום שני יאמר: שני בשבת, וכ"כ שלישי בשבת, רביעי בשבת, חמישי בשבת וערב שבת²¹⁰

204 רמב"ם מלכים (פ"ה ה"ה), סהמ"צ להרמב"ם (מ"ע קפט), החינוך (מצוה תרג סמ"ג עשין קטז).

205 רמב"ן עה"ת (דברים כד ט), וראה בספרי דברים.

206 רמב"ן עה"ת (דברים ד, ט-י).

207 רמב"ם (שבת פכ"ט ה"א), עי"פ פסחים קו א.

208 דברים פרק ה פסוק י"א

209 זכור ושמור שניהם נאמרו לענין אחד, מה שאי אפשר לפה לדבר ומה שאי אפשר לאוזן לשמוע. כן הוא אומר: "וידבר אלקים את כל

הדברים האלה" (שמות כ א) ואומר: "אחת דבר אלקים שתיים זו שמעתי" (תהילים סב יב).

210 מכילתא דרשב"י יתרו. מכילתא דר' ישמעאל שם. ועי' פסיקתא רבתי (פכ"ג).

ובנוסף לזכירה במחשבה ודיבור נהגו חז"ל לזכרו במעשה, שכל מה שיקנה האדם במשך השבוע יהיה לכבוד שבת, ואם ימצא מאכל טוב יאמר שהוא קונה אותו לשבת, וכשימצא מאכל אחר טוב ממנו ישמור את השני לשבת ויאכל את הראשון²¹¹. והלל הזקן עצמו היה בוטח בה' שבדאי יזמין לו לשבת מאכלים יפים, ²¹² וכך עקר להלכה

הטעם בזכירת מעשה העגל: לזכור עוונות אבותינו הקרובים לנו כמו שנאמר "והתודו את עונם ואת עון אבתם במעלם אשר מעלו בי ואף אשר הלכו עמי בקרי²¹³" ונבוש מלפניו יתברך ואז יכנע לבבנו הערל, ואפשר לקיים מצות זכירה זו בכל יום²¹⁴.

מלבד שש הזכירות, יש מן הראשונים²¹⁵ שכתב שיש לזכור בנוסף לזכירות הנ"ל בכל יום את חסדיו של ה' ויתבונן בהם, שנאמר: ²¹⁶ וזכרת את כל הדרך אשר הליכך ה' אלהיך זה ארבעים שנה במדבר למען ענתך לנסתך לדעת את אשר בלבבך התשמר מצותו {מצותיו} אם לא" ועוד נאמר: ²¹⁷ "מי חכם וישמר אלה ויתבוננו חסדי ה'" ועוד ²¹⁸ "כי חסדך לנגד עיני והתהלכתי באמתך"

יש אומרים²¹⁹ שצריך לומר בכל יום את המזמור ²²⁰ "שיר המעלות לדוד לולי ה' שהיה לנו יאמר נא ישראל" כדי לקיים את מצוות זכירת חסדי ה'

211 שאף שזו דעת שמאי במכילתא דרשב"י פרשת יתרו, ובברייתא בביצה טז א, מ"מ לכתחילה יש לנהוג כדעתו

212 כמבואר באו"ח ח"ב סי' יח, ע"פ שבת קיט א ב'ר' חייא בר אבא ששיבח להקצב, הביאו בב"ח או"ח סי"ס רמב וכ' שכן עיקר, שו"ע

הרב שם י. ועי' ב"ח שם בד' הטור שביד כל אדם לאחוז המנהג כרצונו ובשם רמב"ן שחלכה כב"ה.

213 ויקרא (פרק כו פסוק מ).

214 הרמב"ן במנין המצוות שלו בסוף ספר המצוות לרמב"ם בעשין הנוספים ז.

215 רבנו יונה בשערי תשובה שער ג (סימן יז). ספר חרדים במ"ע מה"ת התלויות בלב (פרק א סי כג).

216 דברים (ח ב).

217 תהילים (פרק קז פסוק מג).

218 תהלים (פרק כו פסוק ג).

219 וכתב ספר חרדים במ"ע מה"ת התלויות בלב (פרק א סי כג). "שמזה נלמד קל וחומר אם נצטוו לזכור לדורות החסדים שעשה עם

אבותינו, כל שכן שכל אחד מישראל חייב לזכור החסדים שעושה עמנו תמיד לכלל ישראל שמציל אותנו משיני אריות העומדים עלינו

תמיד לכלותינו, ולזה אנו אומרים בכל יום"

לאבותינו ולנו והצלתנו מאומות העולם. עוד כתבו²²¹ שכל אחד מישראל
לזכור החסדים שגמלו ה' מעת שיצרו בבטן אמו.

220 תהילים (פרק קכד).

221 ספר חרדים במ"ע מה"ת התלויות בלב (פרק א סי כג). בשם הר"י סאגוש ועיין עוד בספר יוסף אומץ (סי שיט). רבי יוסף סאגיס (נכתב לעיתים כסגיש, סגיס, סאגיש, שאגיס או שגיל), היה רב ומקובל בצפת. בצפת מונה לעמוד בראשות ישיבה, ולכהן כחבר בית הדין בעיר, יחד עם רבי יוסף קארו, שהזכירו בספרו בית יוסף ובתשובותיו. אחד מתלמידיו היה רבי אלעזר אזכרי, מחבר" ספר חרדים "והפיוט" ידיד נפש". הרב סאגיס נפטר ב-1572, שנה בה נפטר גם קרובו האר"י, כנראה במהלך המגפה הגדולה שהתרחשה בשנה זו. ר' יהודה מינץ קצנלבוגן, אחרי הספדו לרמ"א, כותב: "ובשבוע זה, הגיעה אלינו השמועה כי בצפת, נפטר החכם השלם כמהר"ר יוסף סגיש ז"ל, אשר היה איש רשום מאוד, מגדולי חכמי ארץ ישראל." מתוך: ויקיפדיה האנציקלופדיה החופשית.